

Vývoj moravsko-rakouské hranice v raném středověku Mikulov – vstupní brána na území Moravy

The Development of the Moravian-Austrian Border in the Early Middle Ages Mikulov – the Gate to Moravia

Adéla Balcárková — David Kalhous

Předloženo redakci v říjnu 2015, upravená verze v lednu 2016

Příspěvek se zabývá otázkou geneze a významu hranice na moravsko-rakouském pomezí v raném středověku, přičemž shrnuje dosavadní poznatky k této problematice na podkladě pramenů historických a archeologických. Na základě posledních výzkumů na zámeckém vrchu v Mikulově pak studie uvádí do nových souvislostí Mikulov a jeho knížecí hrad z mladší doby hradištní. Studie prezentuje výsledky posledních výzkumů v areálu zámku, které dle analýzy nové kolekce keramiky, dendrochronologických dat a stratigrafických vztahů osvětlují nevyjasněné otázky ohledně historických počátků Mikulova a jeho hradu. Studie se zabývá také úlohou a postavením knížecího hradu v Mikulově ve vztahu ke vznikající hraniční linii mezi bavorskou Východní markou a přemyslovským knížectvím.

Raný středověk, mladší doba hradištní, keramika, hranice, dendrochronologie

The article addresses the issue of the genesis and significance of borders on the Moravian-Austrian frontier in the Early Middle Ages, summarising existing knowledge on the subject using historical and archaeological sources. Based on the most recent excavations on Palace Hill (Zámecký vrch) in Mikulov, the study then puts Mikulov and its princely castle from the Late Hillfort period into new contexts. The study presents the results of the most recent excavations on the grounds of the château which, according to an analysis of the new collection of pottery, dendrochronological dates and stratigraphic relationships, shed light on questions regarding the historical beginnings of Mikulov and its castle. The study also addresses the role and standing of the princely castle in Mikulov in relation to the emerging border line between the Bavarian Eastern March and the Přemyslid principality.

Early Middle Ages, Late Hillfort period, pottery, borders, dendrochronology

1. Úvod

Hranice je klíčovým pojmem i dnes, a zejména moderní sociologie se otázkou vytváření hranic mezi lidskými komunitami (a s tím navázanými problémy míry intenzity komunikace, organizačních struktur a identifikačních strategií) intenzivně zabývá (Eigmüller — Votruba /red./ 2006; Luhmann 2006, 266¹). Hranice se utvářely nejenom mezi regiony, tedy v prostoru, ale hranice také nutně vymezovaly různé společenské skupiny na území jednoho regionu, jež nebyly o nic méně pomyslné – vyjádření rozdílu je totiž důležitým prvkem při formování identit, kde důležitou roli mohou sehrávat i artefakty (Pohl 1998). Procesy vedoucí ke vzniku hranice je důležité sledovat nejenom na teoretické bázi, ale také na konkrétních příkladech. Zde nám historické disciplíny s využitím dalších humanitních a společenskovědních oborů mohou poskytnout cenná vodítka (Pohl 2000). Hraniční oblasti ve středověku sehrávaly důležitou roli, neboť umožňovaly výměnu zboží i informací mezi dvěma světy. Již tehdejší učenci si byly významu hranic vědomi a jejich překračování, či odbourávání a následná integrace barbarských etnik dokonce došly v karolínském

písemnictví svého vyjádření prostřednictvím specifického diskursu a společenských praktik (Reimitz 2001, 195–197). Konečně je nutno hranici chápat jako organizační problém, jako důkaz schopnosti integrovat a začlenit (Prinz 1991, 159–160).

Hranice nejenom vymezuje rozdíl, avšak také vytváří existenci dvou nebo více celků, které spolu hraničí a prostřednictvím hranice se stávají zřetelně patrnými. Z toho vyplývá, že vytváření hranice či hraničních, mezních oblastí je také způsobem, jak identitu obyvatel určité oblasti ukotvit v prostoru a jak také pro ni vytvořit další identifikační prvek, území: to si ostatně uvědomoval již Kosmas, když položil v prvních kapitolách své kroniky důraz na zřetelné vymezení prostoru obývaného Bohemany (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, Bretholz /Ed./ 1923, I. 2, 5–6; srov. Wolberton 2015, 220–246).

V raném středověku nelze ovšem ještě obvykle hovořit o hranici ve smyslu striktní linie, jednalo se spíše o kontaktní zóny (tak již Helmolt 1896, 235–264), tedy území sice navštěvovaná, ale trvaleji neosídlovaná. Někdy dokonce tou hranicí mohly být i body, jež fungo-

¹ „Territoriale Grenzen sind ein Sonderfall von Sinngrenzen.“

valy jako vstupní brány na určitá území – v našem případě např. celnice (Pohl 2001, 129–141), často navázané na tzv. zemské brány. Byť už během raného středověku narážíme při popisování hranic nemovitého majetku, obzvláště v hustěji obydlených oblastech, na vymezení prostoru prostřednictvím linií (Schneider 1994), častěji se hranicí rozuměla celá krajina táhnoucí se podél pomyslné hraniční čáry – vhodným termínem je zde raně středověký výraz *marka* (Schmidt-Wiegand 1991; Pohl 2001, 127–128; Měřínský 2010, 7).

S tím souvisí, že jako hraniční pásma, a to nejenom politických celků, ale také majetků, zpravidla sloužily přírodní útvary. Zatímco v případě vodních toků a ploch bylo možné hranici dobře rozeznat, v případě lesů a horských pásem situace již tak jednoduchá nebyla a hranice se mohly měnit s postupující vlnou osídlení, která rozšiřovala hranice kulturní krajiny. Počátky zemských hranic (knížectví, markrabství) lze v našem případě zřetelně sledovat teprve v 11. století, ale spíše ještě později – ostatně vynikající znalec raně středověkých dějin F. Prinz (1991, 159) se ještě pro 11. století zdráhá mluvit o hranicích říše, a to zejména na východě. Více o tom pohovoříme na příslušném místě.

2. Příklad jižní Moravy

Tento příspěvek se zaměřuje na prostor mezi dnešní Moravou a Rakouskem a na vývoj hranice mezi těmito útvary v raném středověku (k utváření východní hranice karolínské říše Wolfram 2001; Schmauder 2000; Hardt 2000). Svě úvahy můžeme např. v námi zkoumaném případě opřít o několik listin římských králů a císařů a o nepočetnou skupinu padělaných listin vzniklých v Čechách, které se vztahují až k období 11.–12. století. Tyto prameny bohužel konkrétní průběh hranice většinou explicitně nezmiňují, ten odhalujeme zpravidla na základě zmínek o majetcích darovaných nebo potvrzených určitě církevní instituci.

Prostor kontaktní zóny mezi jižní Moravou a Dolním Rakouskem byl po celá tisíciletí kulturně i etnicky jednotným územím. Z hlediska přírodních podmínek jde o oblast otevřenou z Podunají i Podyjí, kterou striktně nerozděluje žádný přírodní útvar, první výraznou překážku této oblasti představují pouze dva hlavní vodní toky: Dunaj a Dyje (obr. 1a). Od dob hlubokého pravěku až do pádu Říma tvořila jedinou hranici v této oblasti řeka² Dunaj, v raném středověku Bavoři tuto hranici překračovali, ovšem nevíme přesně, jak daleko od Dunaje toto osídlení sahlo (Měřínský 2010, 8–10).

V 9. století dochází ve vymezeném prostoru k zintenzívnění kontaktů a střetů mezi Moravany vedenými Mojmiřem, Rastislavem a Svatoplukem a jejich bavorskými sousedy. Hranice Velké Moravy nebyly jednoznačně vymezeny, moc moravských knížat nejspíše zasahovala na území dnešního Dolního Rakouska. Pozůstatky osídlení slovanského původu evidujeme až po hranici na Dunaji (Justová 1990; Měřínský 2010, 17).

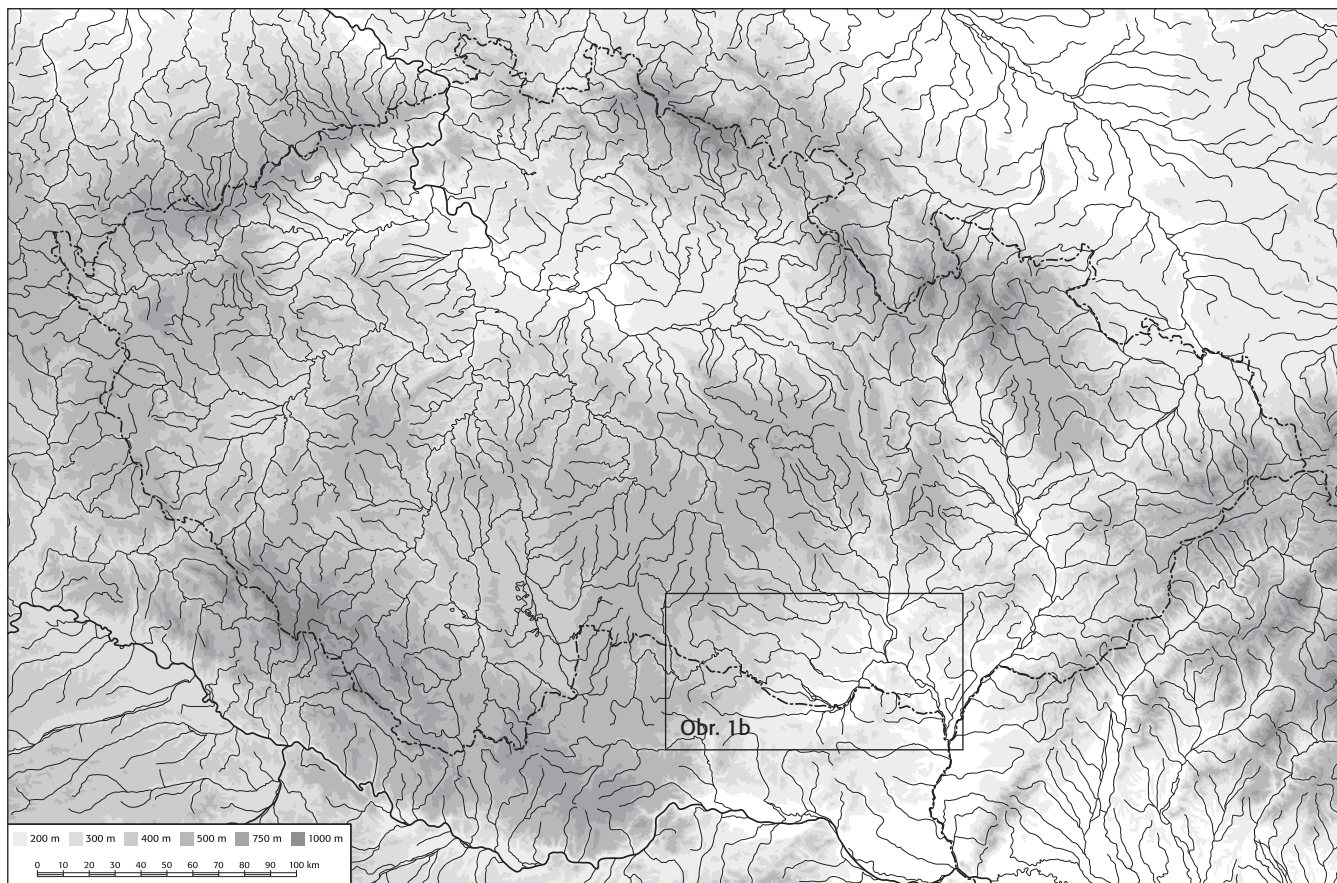
Označení „Moravan“ bylo zřejmě v té době dosti zřetelně vyprofilovaným pojmem, který se s větší intenzitou vztahoval k tehdejším elitám, a to i lokálním (o nich např. Štefan 2014). Nicméně i když dokážeme zachytit okamžiky společného jednání těchto elit (naposledy problém tematizoval Třeštík 2001; nověji Wihoda 2010, 49–50, 91–92, 256–260), chybí nám soudobé prameny moravského původu, jež by nabízely např. vlastní uchopení dějin této skupiny. Přesto musela být tato identifikační strategie atraktivní, neboť přežila úpadek samotné Velké Moravy a celé 10. století, abychom se se jménem Moravanů opět po stu letech setkali na stránkách kroniky Dětmara z Merseburku (*Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*. Holtzmann /Ed./ 1935, VII. 57 (42), s. 470 a dále v textu; k tomu Jan 2004; Wihoda 2010, 107–109). Popularita jména zřejmě souvisela s mocenskými úspěchy knížete Svatopluka, jež ještě po více než staletí dělaly dojem na saského kronikáře (*Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*. Holtzmann /Ed./ 1935, VI. 99 (60), 392; srov. k Svatoplukovu obrazu v pozdějších středověkých pramenech Kalhous 2015).

Ze strany bavorské se nám jeví situace komplikovanější, neboť nám prameny bavorského původu nabízejí podstatně více informací, a tedy i podstatně komplexnější náhled na to, s čím a jak se identifikovaly tamní elity. Moravské elity sdílely s bavorskými elitami kroj, který Moravany začleňoval do franckého světa (*Ungerman 2011, 598–599*), i přes vzájemné příbuzenské vazby (*Mitterauer 1960, 701–708; Dopsch 1971, 108–110, 121*;³ nyní *Wihoda v tisku*) – v určitých okamžicích podobně jako „barbarské“ elity při římském limitu dobře „rozdlišovaly“ (ve smyslu „vytvářely rozdíl“, „aktivizovaly identitu“) mezi „námi“ a „jimi“. Posuny bavorského vlivu dále směrem na sever od Dunaje a na východ od Enže nebyly u moravských, a později ani u českých vládců vnímány příznivě, což vedlo ke vzájemným konfliktům, které vyústily v několik vojenských střetnutí.

Na sklonku 9. století přibyl do tohoto prostoru další element, Maďari. Nově přibývající kočovníci nejprve přispěli k pádu Velké Moravy, aby jejich následné výpady měly za následek i vylidnění oblasti na východ od Enže. S jejich porážkou u Lechu r. 955 však opět sílí snahy posunout hranice bavorského vlivu dále na východ a přibývá donací jak církevním institucím, tak urozeným mužům, kteří se měli postarat o nové zalidnění tohoto prostoru i o jeho obranu (Měřínský 2010, 18; viz dále v textu). Co se dělo na Moravě v 10. století, jen velmi nejasně tušíme: prameny sice zmiňují moravského biskupa, a my můžeme očekávat, že nebyl jediným biskupem, který na Moravě během 10. století působil (Jan 2004; Kalhous 2008), nicméně o jiných příslušnících místních společenských elit písemné prameny nepíší vůbec nic. Archeologické prameny dokládají oproti předchozím obdobím relativní chudnutí a přesuny osídlení, uvažuje se o přesídlení elitních vrstev směrem na sever země. O případných politických afinitách tyto prameny ale mnoho nevyprávějí (Kouřil 2003; 2009; Měřínský 1986, 19, 24; 2009b; Ungerman 2011; 2014). Území mezi Dunajem a Dyjí zřejmě byla

² Řeka ovšem ve středověku často sloužila spíše jako komunikační tepna, než jako ostrá hranice.

³ Děkujeme Jiřímu Macháčkovi za upozornění na tyto texty a jejich zprostředkování.

Obr. 1a. Mapa ČR s vyznačením popisované zkoumané oblasti (kresba redakce, podklady autoři). — **Fig. 1a.** Map of Czech Republic indicating the described investigated area (editor drawing based on authors' materials).

dlouho pustá a začala být postupně zalidňována až někdy od sklonku 10. století (k tomu již Hirsch 1937 a dále v textu). Lokality zmiňované v listinách Jindřicha II. (1002–1024) a Konráda II. (1024–1039) nalezneme převážně v blízkosti Dunaje, byť i na jeho levém břehu (Havlík 1960, 77–84).⁴ Vymezení hranice proti Bavorsku nabízí pro konec 10. století z hlediska listinných dokladů jediné popis hranic pražského biskupství z doby Vojtěchovy (ca 986), inzerovaný v listině císaře Jindřicha IV. z r. 1086, jež jako jižní hranici vzhledem k Bavorsku zmiňuje ideální střed lesa či pohorí More.⁵

Vzájemné vztahy a územní nároky v kontaktní zóně Moravanů a Bavorů se více profilují nejdříve po r. 1017/1018,⁶ kdy se po dočasné okupaci části Moravy vojenskými jednotkami polského vládce Boleslava I. Chrabrého (992–1025) Morava stává součástí přemyslovského knížectví. Trvalejší ovládnutí Moravy Přemyslovci je spojeno zejména s Břetislavem I. (1034–1055), který se v této době nejvíce angažoval v bojích o pohraniční území s Babenberky a usiloval o stabilizování hranice (Měřínský 2010, 18–19; Procházka 1993, 115;

2009b, 103–104; Procházka — Drechsler — Schenk 2006). Oblast mezi řekou Zaya a Dyjí byla po valnou část 2. poloviny 11. století nárokována oběma stranami. Zvítězit měla nakonec ta, která dokázala toto území nikoho efektivně osadit takovými lidmi, kteří jí byli ochotni přisáhat věrnost.

Otázkou vývoje jižní moravské hranice vůči Východní marce se v minulosti podrobněji zabývala řada badatelů (nejvíce např. Měřínský 1981a; 2010; Měřínský — Zumpfe 2004; Plaček 2010; Procházka 1993; 2009b). Studie se shodují, že pomyslné rozhraní mezi Východní markou a Moravou můžeme sledovat v linii hradů budovaných v 11. století na moravské i rakouské straně.⁷ Na moravské straně tvořila hlavní osu této linie řeka Dyje (obr. 1b). Spíše bude ale vhodné hovořit o liniích, které vymezovaly hranice území, o jejichž politické příslušnosti již nebylo sporu, zatímco mezi nimi stále leželo zmenšující se pásmo méně hustého osídlení, o jehož vazbách na Rakousko nebo na Moravu se zatím ještě rozhodovalo. Průběh moravské linie vytyčovaly, z obou stran, dvě sídla centrálního významu: Znojmo (obr. 1b: 3) a Břeclav (obr. 1b: 8). Mezi nimi evidujeme několik dalších přemyslovských hradů tvořících kostru soustavy opěrných bodů vůči Východní marce. Ve směru od Břeclavi jde o hrad Podivín, Strachotín (Vysoká za-

⁵ DH IV. 2, č. 390, s. 517: „Deinde in ea parte, quę meridiem respicit, addita regione Moravia usque ad flumen cui nomen est Wag et ad medias silvas cui nomen est More et eiusdem montis eadem parochia tendit, qua Bauuaria limitatur.“ K otázce autenticity této listiny viz (Kalhous 2012, 81–104, zejm. 85–88).

⁶ K dataci připojení Moravy viz pozn. 15.

⁷ Termín „rakouský“ je sice anachronický, v uvedené době lze ne nejvýše hovořit o bavorské Východní marce. Pro účely našeho textu však postačí.

hrada u Dolních Věstonic), Drnholec a Hrádek. Za hranicí Znojma tuto linii doplnily ještě hrady Vranov a Bítov (*Měřínský 1981a*, 148, 153, 157–160; *Procházka 1993*, 116–118; *2009b*, 103–104; *Plaček 2010*, 106–108), jejichž založení v 11. století dokládají písemné prameny: Vranov připomíná už Kosmas k roku 1100 (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, III. 12, 172), Bítov je uveden v padělané listině staroboleslavské kapituly (*CDB I*, č. 382, 361). Archeologických dokladů z těchto dvou poloh není mnoho, jelikož reliktů původních přemyslovských hradů překryly mladší stavby (*Procházka 2009b*, 110–111, 240–241; podrobněji ke struktuře hradske soustavy na jiném místě této studie).

Nejvýznamnějším hradem v této soustavě bylo bezpochyby Znojmo (*obr. 1b: 3*), jež se stalo sídlem jedné z bočních přemyslovských větví a centrem jednoho z moravských knížectví (*Wihoda 1997*).⁸ Na význam tohoto hradu např. ukazuje, že se zde 18. 10. 1100 konala svatba mezi Břetislavem II. a Helpirk z rodu Babenberků (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, III. 12, 172). Spolu s Brnem a Olomoucí Znojmo tvořilo trojici nejvýznamnějších moravských center až do konce 12. století (Znojmo, Olomouc), v případě Brna spíše do poloviny 12. století (ke správnému uspořádání Moravy *Jan 2000*; k vyměření brněnských Přemyslovců *Wihoda 2010*, 210–216; *Kalhous et al. 2009*, 559, 562).

Na opačném, východním konci jižní Moravy byla důležitým centrem Břeclav (*obr. 1b: 8*), jíž zmiňuje hned několik listin před r. 1200, a to nejenom české nebo moravské provenience, avšak také z prostředí říšského. Nejstarší spolehlivou zprávu nabízí listina Jindřicha III. z 10. 7. 1056, jíž se pasovskému biskupu Egilbertovi daruje Herrnbaumgarten (*obr. 1b: 17*) se vším směrem k českým zemím, co bude biskup schopen obsadit (*DH III.*, č. 376, s. 518; k otázce kontinuity a počátku *Třeštík 1988*; *Měřínský 2001*).⁹ Listina tak rovněž potvrzuje, že již současníci si byli vědomi toho, že hraniční čára neexistuje, pokud dané území není zajištěno i jiným způsobem, tedy ekonomicky, vojensky a také sídelně. Nejstarším autentickým dokladem z české strany je fundační listina kláštera Hradisko, jež k 3. 2. 1079 zmiňuje darování platu ve výši každého šestého denáru z tamního mostu (*CDB I*, č. 79, s. 84; srov. č. 208, s. 196). Listina je také nepřímým svědectvím o tom, že Břeclav patřila k Olomoucku. Břeclav konečně uvádějí i dvě rajhradská falza (*CDB I*, č. 382, s. 361;¹⁰ č. 386, s. 370;¹¹ naposledy *Šrámek 2013*) připomínající rovněž

existenci hradu Strachotína na Dyji (*obr. 1b: 6*), případně Bítova (*obr. 1b: 1*). I Strachotín patří k lokalitám, o nichž se zmiňuje jedna z listin Jindřicha III. z 25. 10. 1055 (*DH III.*, č. 277, s. 378),¹² jež znovu dokládá oboustranně dobrou obeznamenost s hraničními lokalitami na straně jedné, na straně druhé pak snahu ovládnout zemi nikoho, která dělila zasedlená území z rakouské a moravské strany, prostřednictvím intenzivní kolonizační činnosti.

Hrady vznikaly postupně, přičemž základy moravské soustavy hradů položil již zmíněný Břetislav I. v meziobdobí 1019–1041, v zahušřování obranné linie v Podyjí pak pokračovali jeho nástupci. Na základě dosavadního stavu výzkumu však stále nejsme schopni přesně určit, které hrady vznikly dříve a které později, což souvisí s absencí svědectví písemných pramenů a podkladů pro absolutní dataci (*Procházka 1993*, 116; *2009b*, 103–104). Archeologické prameny v numizmatických sbírkách ovšem prokazují existenci většiny hradů s jistotou po polovině 11. století.¹³ Ze strany přemyslovských knížat je velmi obtížné postřehnout a přesně rozfázovat jejich politické aktivity a ekonomické záměry, domníváme se však, že v jejich hlavním zájmu během Břetislavovy vlády bylo, na rozdíl od Babenberků ve Východní marce, nejprve získat kontrolu nad Moravou a ovládnout stávající prostor, nikoli jej rozšiřovat.

Stejně úsilí k zabezpečení ochrany svého území vyvíjeli v 11. století také Bavoři ve Východní marce. V té době se objevuje zpráva o tzv. České marce (*DH III.*, č. 331, s. 453–454 z 3. 3. 1055), nicméně novější analýzy naznačují, že se nejednalo o žádnou organizační jednotku, ale pouze o obecné označení pohraničí směrem k českým zemím (*Lindermayer 2008*, 100–102). I z rakouské strany vznikaly v pohraničním prostoru opěrné body v podobě hradů. Postup Bavorů v prostoru na sever od Dunaje byl sice zbrzděn nutností nejdříve potlačit vliv Maďarů v rakouském Pomoraví, přesto započal dříve než pokusy o zasedlení opuštěných oblastí z moravské strany. Styčné body na pomezí s Moravou vznikaly po polovině 11. století, ale také ve 12. století, tudíž řada z nich měla již kamenné základy. Hrad Raabs (*obr. 1b: 10*) vznikl dle dosavadních zjištění pravděpodobně někdy v 11. století (srovnání na jiném místě této studie), přičemž byl vybudován nedaleko svého staršího předchůdce z 10. století v poloze Sand - Oberpfaffendorf (*Procházka 1993*, 118; *Plaček 2010*, 109–111). V případě hradu Hardegg (*obr. 1b: 13*) se na základě dosavadních výzkumů a ojedinělých fragmentů keramiky kladou počátky osídlení v této poloze do 10. století. Z nejstarší fáze osídlení se ovšem nezachovaly žádné pozůstatky stavebních prvků, předpokládá se tedy, že původní sídlo bylo dřevěné konstrukce. Uvažuje se dokonce o jeho náležitosti ke znojenskému „hradskému obvodu“ v tomto ob-

⁸ Tato knížectví byla původně dvě, olomoucké a brněnské, přičemž brněnské knížectví si na sklonku 11. století rozdělili synové Konráda I. Oldřicha Litold, srov. k prvním dělení *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, II. 18, 110: „occidentalem vero, que est vesus Theutonicos, dat Conrado, qui et ipse sciebat Theutonicam linguam. Regio autem lila est planior et campestris atque fertilior frugibus.“

⁹ „...fidelis episcopi nostri Egilberti locum cuiusdam vici Poumgartun nominatum cum omni utilitate, quae contra Boemes quoque modo haberi et conquiri potest, ... ad definitas notas Ungaricorum terminorum, deorsum usque ad praedium Henrici comitis, exinde in directum usque ad stratam Laudentenburch docentem, ipsamque usque ad praedium Richuini, sanctae Pataviensis ecclesiae in honore sancti Stephani constructae...“

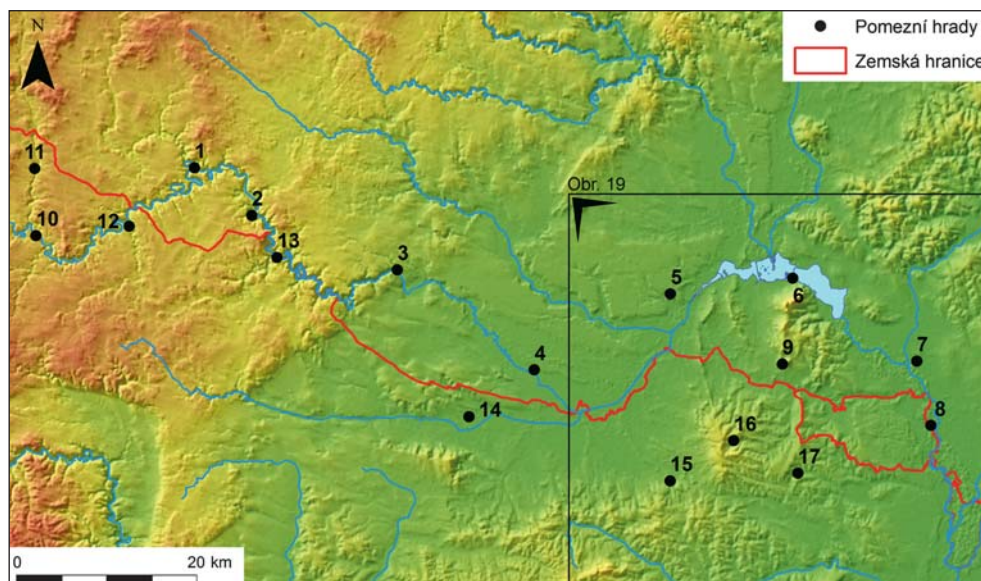
¹⁰ „...Bretzylawe dimidium marcham et unum bovem, Strahomin mediam marcham et unum bovem...“

¹¹ „Per omnes civitates Moraviae nonum forum et nona septimana ad cetera collecta sive colligenda, scilicet ... Brachizlaui, ..., Ztrachotine...; Nagradcu simile modo...“

¹² „...decimum mansum rectamque fructuum decimationem totius regionis in finibus Ungarorum gladio ab hostibus adquisitae in pago Osterriche in comitatu ex una parte Danubii inter Fiscaha et Litaha, ex altera autem inter Strachtin et ostia Fiscaha usque in Maraha ad altare sanctae Mariae et sanctorum martyrum Mauricii Laurentii in Heimenburg.“

¹³ Za tuto informaci děkujeme R. Procházkoví.

Obr. 1b. Soustava hradů v kontaktní zóně Moravy a Východní marky. — **Fig. 1b.** System of castles in the contact zone of Moravia and the Eastern March. **1** – Bítov; **2** – Vranov; **3** – Znojmo; **4** – Hrádek u Znojma; **5** – Drnholec - Liščí dílny; **6** – Dolní Věstonice - Vysoká zahrada (hrad Strachotín/Strachotín Castle); **7** – Podivín; **8** – Břeclav; **9** – Mikulov; **10** – Raabs; **11** – Weikertschlag; **12** – Alt Drosendorf; **13** – Hardegg; **14** – Seefeld; **15** – Staats; **16** – Falkenstein; **17** – Herrnbaumgarten (P. Dresler, J. Zeman, A. Balcárková).

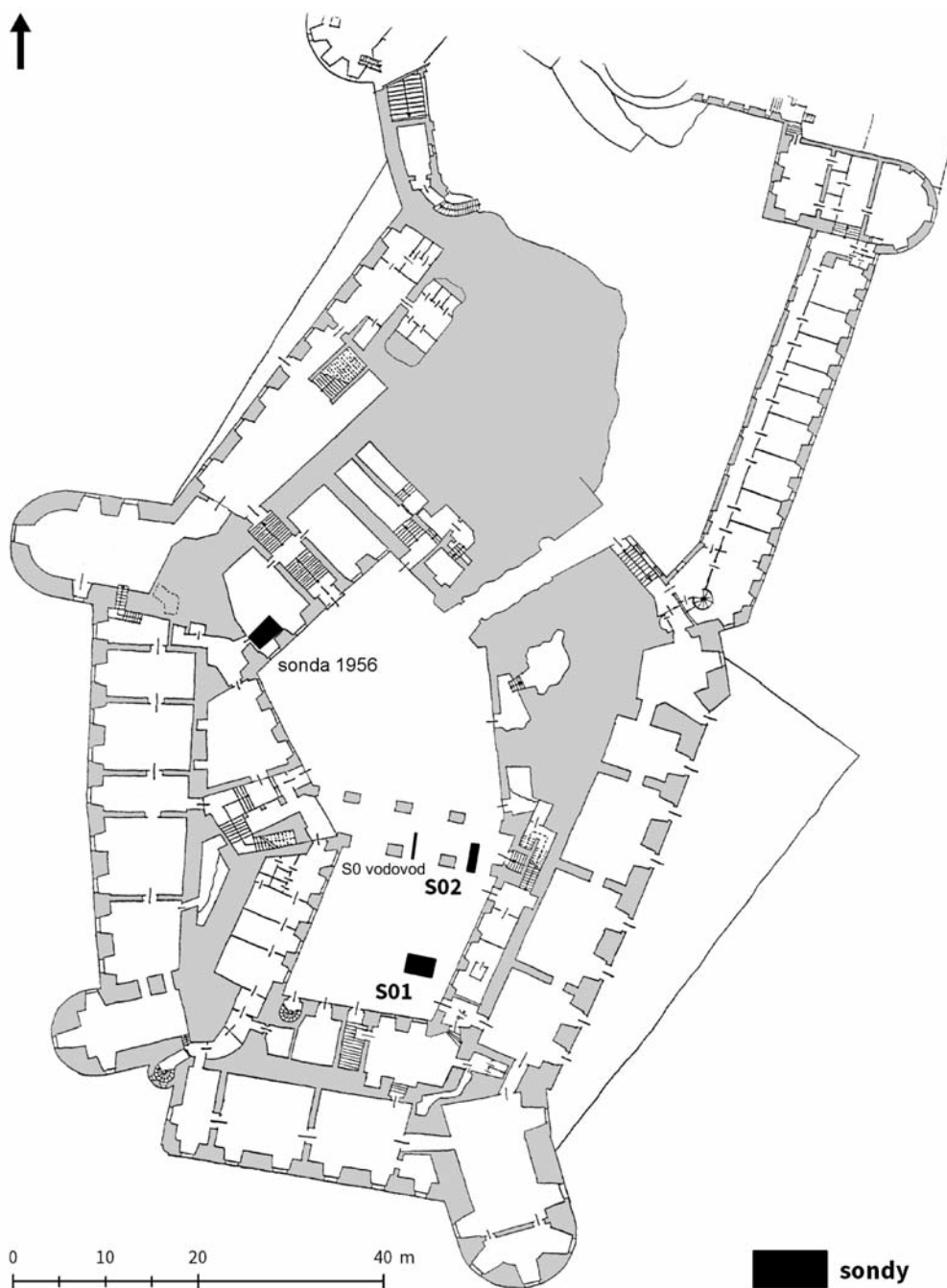
dobí. Počátky hradu z mladší doby hradištní byly na ostrožně v Hardeggu položeny až v polovině 11. století, což dokládají již kamenné základy obvodových zdí a doprovodné nálezy keramiky. V této době byl hrad už zřejmě bavorský. Těžiště vývoje hradu Hardegg spadá do 13.–14. století, z této doby pochází také nejvíce nálezů keramiky (Melzer 1982, 38, 40, 43, 48; Wawruschka 2009, 138). Obrannou linii hradů bavorského založení v 11.–12. století doplňovaly dle dosavadních zjištění pravděpodobně hrady Weikertschlag (obr. 1b: 11), Alt Drosendorf (obr. 1b: 12), Seefeld (obr. 1b: 14), Staats (obr. 1b: 15), Falkenstein (obr. 1b: 16) a Herrnbaumgarten (obr. 1b: 17). V jejich budování se Babenberkové nejvíce angažovali po roce 1041, což ukazuje na intenzivnější střetávání přemyslovských a babenberských zájmů v této oblasti a na pozvolna se zužující prostor pro další expanzi (Procházka 1993, 118; Reichhalter — Kühntreiber — Kühntreiber 2005, 13; Plaček 2010, 109–111).

Za důležitý mezník pro vývoj moravsko-rakouské hranice jsou obvykle považována jednání spojená se sjednáním řezenského míru roku 1041, kterým se uzavřel spor mezi budoucím císařem Jindřichem III. (1039–1056) a českým knížetem Břetislavem I. (1037–1055) – *Altašské letopisy* totiž hovoří o tom, že syn markrabího bavorské Východní marky Liutpold sebral velké vojsko a napadl jakýsi dodnes neurčený hrad na hranicích Bavorska a Čech (AAM 1041, 28; srov. *Die Reichschronik des Anhaltista Saxo. Nass. /Ed./ 2006, 1042, 385*).¹⁴ Tehdy mělo údajně rovněž dojít k posunutí hranice na sever od Dunaje. Za další mezník je pak obvykle pokládána bitva u Mailbergu 12. 5. 1082, kdy byla přemyslovskými knížaty a jejich spojenci poražena vojska markraběte Liutpolda II. (1075–1095) (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, II. 35, 131–132; Vita Altmanni. Wattenbach /Ed./ 1856, 236–237; srov. Auer 1976; Lindermayer 2008, 103–106*), díky čemuž se měla hranice stabilizovat údajně na dlouhá staletí (Hirsch 1937). Libor Jan (2010, 95–96) dokonce uvažuje o tom, že oblast okolo Mikulova připadla přemyslovskému knížectví právě až po r. 1082, tedy v důsledku tohoto vítězství. Jiné studie pak také uvádí, že vítězná strana,

v tomto případě Přemyslovci, získali část území na jih od Dyje a posunuli hranice svého knížectví v oblasti Lednice a Mikulova na jižní dyjské pravobřeží (Měřinský 2010, 20, 23) nebo v jiném případě na jih k potoku Včelínku (Plaček 2010, 106). Žádný z listinných pramenů však posun hranice výslovně nezmiňuje, narativní prameny rovněž nenabízí nic konkrétního a všechny tyto práce již počítají se vzájemně vyrýsovanou hraniční linií, jež v té době zřejmě ještě neexistovala.

Tím se ovšem dostáváme k nevyjasněné otázce původu a úlohy ohrazeného sídla v Mikulově (obr. 1b: 9), pro jehož založení v mladším 11. století máme v současné době poměrně spolehlivé archeologické podklady ze starších i nejnovějších výzkumů. Město Mikulov je dodnes významným bodem v místě, kde cesta vedoucí z Brna do Vídně opouští hranice České republiky. Podstatnou úlohu musel Mikulov mít již v době, kdy nebyly hranice zemí ještě jednoznačně vymezeny, tedy za vlády prvních Přemyslovců na Moravě. Předpokládaný hrad či hradiště z mladší doby hradištní pozičně nekoresponduje s linií opěrných bodů na moravské ani na rakouské straně; jednalo se o izolovaný bod nejasného původu na pomezí obou tehdejších útvárů. Tyto nevyjasněné otázky se pokusíme osvětlit v následující části studie, která podrobně popisuje výsledky posledních výzkumů na zámeckém vrchu v Mikulově.

¹⁴ „Tempore autem praenotatae expeditionis Liutpold, filius Adalperti marchionis Baioariorum, congregata multitudinem, quanta potuit, urbem quandam invadit, quae in terminismarcharum Boemiae ac Boiariae sita patri suo pridem vifuerat ablata, et eam expugnavit, innumeram praedamhominum pecorumque abduxit, praefecti quoque filiumvinciri iubet, urbem solo aequavit, incolomis domunredit. Homines etiam sui, illius prosperitate provocati, Boemiam denuo perrexerunt, nec minore praeda potiti revertuntur. Idem Liutpoldus Radasponae regi redeuntioibviam venit et gratias maximas cum meritis muneribusaccepit, inter alia equum optimum, ducis Boemi donum, quem ipse regi detulerat, cum sella miri ponderis et operis, quae tota ex argento et auro fabricata fuerat. Sed etmarchio praedictum captivum, praefecti filium, regi tradidit, quem ille mox duci suo reddidit, post regia pietate indulseiteidem promissi thesauri medietatem.“

Obr. 2. Mikulov - zámek 1956, 2009, 2012. Vyznačené polohy sondážních výzkumů v rámci prostoru horního nádvoří zámku v Mikulově (plán z archívu RMM = Regionální muzeum v Mikulově). — **Fig. 2.** Mikulov Château 1956, 2009, 2012. Marked trenches in the upper courtyard of Mikulov Château (plan from the archive of the Mikulov Regional Museum).

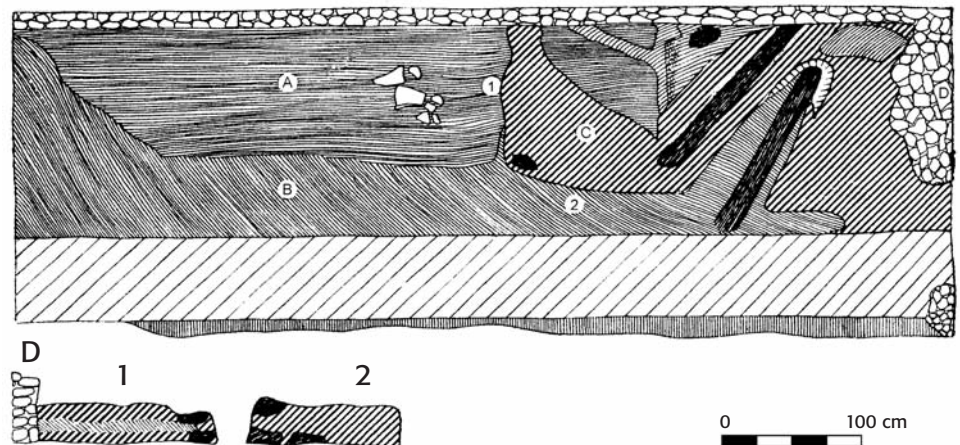
3. Přehled archeologických výzkumů na zámku v Mikulově

Na mikulovském zámeckém vrchu se rozkládá rozsáhlý zámecký komplex čítající dvě nádvoří, severní předhradí a terasovité zahrady. Mikulovský zámek byl téměř od základů znovu vybudován podle původních předloh na konci 50. let 20. století, protože jej na konci války v r. 1945 postihl masivní požár. Poválečná rekonstrukce dodržela podobu z doby poslední přestavby v období baroka (Dvořák 2013, 227, 266; Salašová 2013, 331). Relikty starších historických etap jsou ukryty pod touto zámeckou stavbou, která komplikuje, někdy až znemožňuje archeologický průzkum. Přesto se poda-

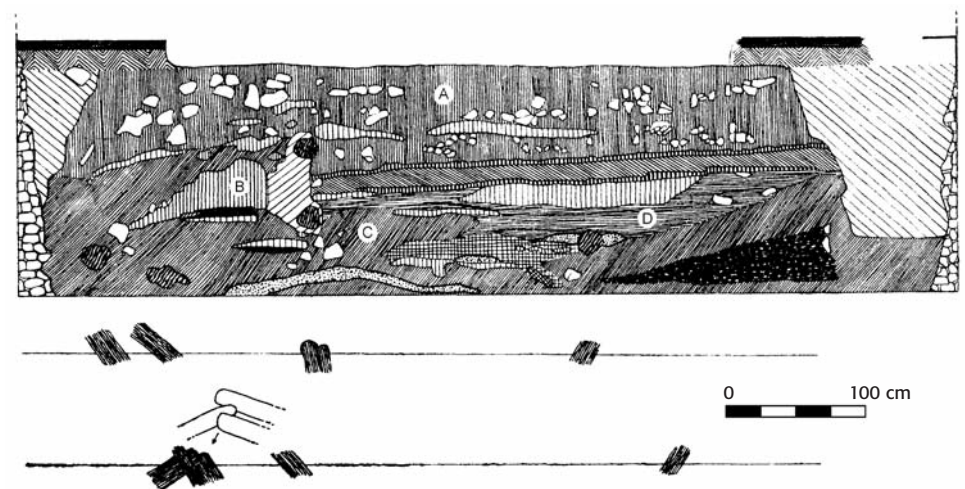
řilo provést několik menších archeologických akcí formou sond, které osvětlují problematiku historie hradu a jeho předchůdců.

K jednomu z prvních záchranných archeologických výzkumů došlo v areálu zámku v r. 1956 při rekonstrukci zámku po válečném vypálení. Pod vedením B. Novotného (AÚ ČSAV v Brně) byla provedena sonda v jedné přízemní místnosti na horním nádvoří, v oblasti bývalé zámecké kuchyně (obr. 2). Vedle uložení popelovitého charakteru se objevily silně přepálené vrstvy a vlastní spáleniště, které tvořila mocná vrstva s povrchem vypáleným do červena, přecházející v hlubší části v šedou, lícovanou mazanici (obr. 3, 4). Dále byly dokumentovány zbytky do černa spálených

Obr. 3. Mikulov - zámek 1956. Spálená destrukce – pohled shora: **A** – popelovitá vrstva, **B** – slinitá vrstva s mazanicí, **C** – do červena vypálená mazanice, **D** – líčované kamenné zdivo, **1, 2** – boční pohledy na do červena vypálenou mazanici (upraveno podle Novotný 1977, 213). — **Fig. 3.** Mikulov Château 1956. Burnt debris – view from above: **A** – ashy layer; **B** – marly layer with daub; **C** – daub burnt to a red colour; **D** – stone masonry; **1, 2** – side views of daub burnt to a red colour (modified after Novotný 1977, 213).

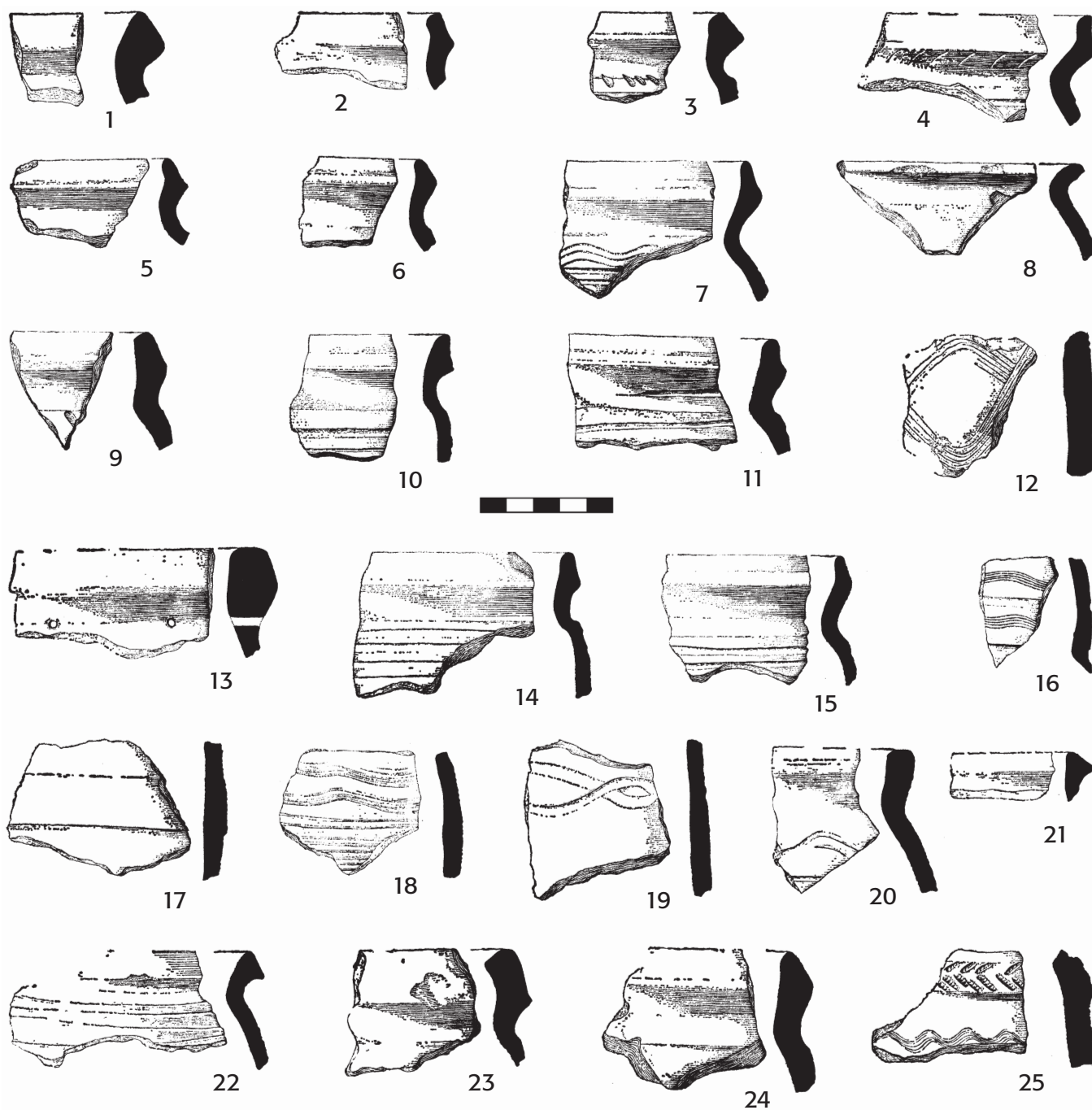
Obr. 4. Mikulov - zámek 1956. Destrukce – pohled z boku: **A** – recentní navážka, **B** – bloky žlutého, slinitého materiálu, **C** – do běla vypálené vrstvy, **D** – zelenošedé slínové vložky, **kolmé silné šrafování** – do červena vypálené vrstvy (upraveno podle B. Novotný 1977, 213). — **Fig. 4.** Mikulov Château 1956. Destruction – side view: **A** – recent overlying layer; **B** – blocks of yellow marly material; **C** – layers burnt to a white colour; **D** – greenish-grey marl fill, **perpendicular bold hatching** – layers burnt to a red colour (modified after B. Novotný 1977, 213).

dřevěných trámů, na kterých bylo údajně v jednom místě možno sledovat techniku roubení (Novotný 1977, 211). Z tohoto výzkumu pochází menší soubor keramiky, která svým charakterem odpovídá keramice mladohradištního období, zejména mladší až pozdní fázi. Mezi okraji dominovaly typy vytažené s lištou typické pro moravskou keramiku od poloviny 11. století a po celé 12. století. Ojedinelé fragmenty zásobnic charakterizoval starší prototyp kyjovitého okraje; jednalo se spíše o zesílenou variantu okraje vytaženého s lištou směrem nahoru se zužující. Výzdobné prvky mladšího mladohradištního období zde zastupovaly plastické lišty redukovaného plochého průřezu, široké žlábků, rýhy a vlnovky (obr. 5; Novotný 1977, 216–217). Analogie můžeme sledovat v souborech keramiky z intravilánu města Brna, kde se obdobné fragmenty řadí do mladšího stupně mladohradištního období (2. polovina 11. – počátek 13. století) (Procházka — Peška 2007, 167–168). Podobný charakter keramiky prokazují také nálezné soubory ze sídelních poloh ležících Mikulovu mnohem blíže, např. na katastru Pasohlávek (Unger 1984b, 133–140, obr. 3, 5), na lokalitě v trati „Štěpničky“ u Šakvic (Unger 1981, 55, 60–64, obr. 6), v poloze „šterkovna“ u Dolních Věstonic (Klůma 1985, 38–47, obr. 6) nebo na sídlišti u Přitluk (Novotný 1971, 117, 149–151, Tab. 13–15, 18).

Archeologické situace zjištěné výzkumem v r. 1956 B. Novotný interpretoval jako pozůstatky roubených staveb, které zanikly požárem někdy v průběhu 12. století a mohly tak představovat předchůdce kamenného hradu. Podle jednoho z původních předpokladů by se mohlo také jednat o destrukci opevnění z 11.–12. století – argumentem byl charakter nalezené keramiky, datované do mladší doby hradištní. Tuto destrukci narušovalo líčované kamenné zdivo neznámého původu a stáří (Novotný 1977, 214, 218).

Na horním nádvoří zámku v Mikulově proběhlo vícestupňová sondáž i v nedávných letech. První zde byla v r. 2009 provedena pod vedením F. Trampoty (Regionální muzeum v Mikulově). V důsledku výkopu kanalizace byla vyhloubena poměrně úzká liniová rýha pod visutou chodbou na arkádách rozdělující horní nádvoří zámku na dvě části (obr. 2). Sonda byla pracovně označena jako S0 vodovod a nacházela se přibližně v polovině nádvoří. Vrstvy s archeologickými nálezy začínaly v hloubce 35–40 cm od úrovně dlažby a tvořily pouze 6 kontextů uloženin (obr. 6; Trampota 2009). Některé uloženiny vykazovaly známky kontaktu s ohněm (viz popis stratigrafických jednotek). Keramická kolekce z tohoto výzkumu byla poměrně homogenní, keramika pocházela z pěti uloženin a všechny fragmenty odpovídaly mladohradištní dataci. Keramickou kolekci tvořilo 106 ke-

Obr. 5. Mikulov - zámek 1956. Výběr keramiky z výzkumu v roce 1956 (upraveno podle Novotný 1977, 216–217). — **Fig. 5.** Mikulov Château 1956. Selection of pottery from 1956 excavation (modified after Novotný 1977, 216–217).

ramických fragmentů, které se staly předmětem podrobnější analýzy, jejíž výsledky budou prezentovány dále s označením keramika z S0 vodovod. Nálezy keramiky doplňovaly v této sondě jen zvířecí kosti a drobné uhlíky.

3.1. Popis stratigrafických jednotek sondy S0 vodovod

Kontext 100: Kamenná dlažba z 60. let 20. století.

Kontext 101: Recentní navážka, stavební suť.

Kontext 102: Černošedá jílovitá vrstva, příměs drobných uhlíků, náleзовý inventář tvoří keramika a zvířecí kosti.

Kontext 103: Hnědo-oranžová jílovitá vrstva, ostrohranné úlomky vápenců, náleзовý inventář tvoří keramika a zvířecí kosti.

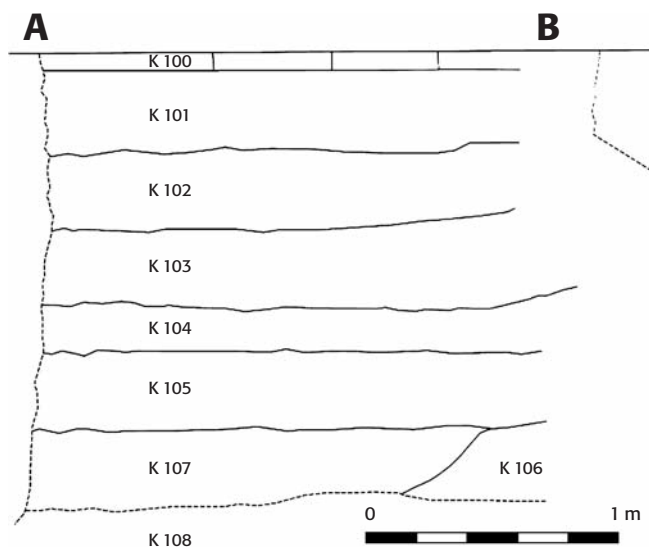
Kontext 104: Šedá popelovitá vrstva, místy úlomky vápenců, náleзовý inventář tvoří keramika a zvířecí kosti.

Kontext 105: Hnědo-černá vrstva silně promísená úlomky vápenců, náleзовý inventář tvoří keramika a zvířecí kosti.

Kontext 106: Černá jílovitá vrstva promísená uhlíky, náleзовý inventář tvoří keramika, zvířecí kosti a uhlíky.

Kontext 107: Žluto-hnědá jílovitá vrstva s úlomky vápenců.

Kontext 108: Podloží.

Obr. 6. Mikulov - zámek 2009. Kresba profilu sondy S0 vodovod (převzato z Trampota 2009: NZ č. j. 3337/13). — **Fig. 6.** Mikulov Chateau 2009. Drawing of trench S0-water line profile (taken from Trampota 2009: find report no. 3337/13).

Na podzim r. 2012 byly na horním nádvoří zámku v Mikulově provedeny dvě další sondy (S1, S2) v souvislosti s přestavbou vodovodu a rekonstrukcí dlažby v zámku. Vedení archeologického výzkumu bylo svěřeno A. Balcárkové pracující pod záštitou Regionálního muzea v Mikulově. Výzkumu předcházely průzkum nádvoří zámku prostřednictvím georadarového měření (Grünseisen — Vágr 2012), jehož výsledky byly použity pro vymezení sond. Sonda 1 (3 x 2 m) se nacházela v jihovýchodním rohu horního nádvoří. Sonda 2 (0,8 x 3 m) a byla umístěna ve východní části horního nádvoří pod visutou chodbou na arkádách spojující západní a východní křídlo zámku (obr. 2).

V sondě S1 bylo rozlišeno 55 kontextů, přičemž 44 mělo charakter uloženin (obr. 7, 8). První vrstvu představovala dlažba z 60. let 20. století (kontext 1). Relikty stavebních konstrukcí popisuje 7 kontextů pojících se většinou s recentními stavebními úpravami zámku v období novověku. V horní části sondy (0–120 cm) se zachovaly pozůstatky smíšeného základového zdiva a cihlových zdí (kontexty 7–8, 12–14, 16). V úrovni prvních kulturních vrstev s mladohradištní keramikou, tedy v hl. 140–190 cm, byla dokumentována destrukce původně kamenné konstrukce (kontext 28). Kontexty charakteru výkopů souvisely s recentními zásahy v podobě kanalizačního a vodovodního potrubí (kontexty 500–501). Vrchní partie sondy S1, do hl. 120 cm od úrovně dlažby, byly těmito recentními výkopy značně rozrušeny. Zhruba od úrovně 120 cm se začaly objevovat první intaktní vrstvy z historického období počínaje kontextem 20. Skalnaté vápencové podloží se v sondě S1 nacházelo v hloubce 240–300 cm (kontext 100). Skalnaté podloží zámku jednoznačně prokázalo přirozený sklon svahu ve směru od SZ k JV, který byl patrný již během výkopu prvních intaktních uloženin z historického období.

Z vrstev sondy S1 pocházela převážně keramika vrcholně středověké a mladohradištní datace, ale také keramika pravěká reprezentující nejstarší sídelní hori-

zont. Často se objevovaly i zvířecí kosti tvořící poměrně početnou kolekci. Nálezový inventář doplňovaly nekeramické nálezy nejčastěji v podobě železných hřebíků, fragmentu skoby, neurčitých železných kování nebo bronzových plechů, našly se i ojediněle nálezy hrotů šípky, bronzová přezka a kostěný hřeb. Rozboru nálezového inventáře, zejména keramiky, se věnujeme v kapitole 3.4.

Prostřednictvím sondy S1 se opět podařilo zachytit relikty propálených vrstev a uloženin se spálenými prvky stejně jako u předchozích dvou sond na horním nádvoří. V sondě S1 byly dokumentovány spálené dřevěné trámy či desky ve dvou vrstvách, které indikovaly stopy požáru. Byla zachycena destrukce z kamenů nacházející se mezi dvěma vrstvami spálených dřev a tvořící původně nějakou stavební konstrukci. Nálezové situace a okolnosti dokumentované v sondě S1 budou rozebírány níže.

3.2. Popis stratigrafických jednotek sondy S1

Kontext 1: Kamenná dlažba z 60. let 20. století.

Kontext 2: Jemný, kyprý písek představující podklad pro kamennou dlažbu z 60. let 20. století.

Kontext 3: Středně ulehlý, hlinitý písek šedo-hnědé barvy tvořící výplň výkopu pro vodovod. Tato uloženina byla silně prostoupena úlomky cihel (10 %), kamenů (10 %) a malty (3 %), které se mísily s nálezy v podobě zvířecích kostí (135 ks), keramiky různé datace (258 ks), s převahou novověké keramiky, objevily se i fragmenty keramických kachlů, neurčených železných předmětů (3 ks), hřebíky (2 ks) a dva zlomky bronzových plechů (2 ks). Tato uloženina byla poměrně bohatá na nálezy různého druhu, které vzhledem ke smíšenému charakteru uloženiny neměly vypovídací hodnotu.

Kontext 4: Tuhý jíl světle zeleno-šedé barvy bez nálezů, pouze se zanedbatelnou příměsí drobných kamenů (1 %).

Kontext 5: Středně ulehlá, písčítá hlína tmavě černo-šedé barvy s četnými fragmenty zvířecích kostí (52 ks) a keramiky vrcholně středověké datace (71 ks); objevily se úlomky drobných uhlíků (10 %) a neurčité fragmenty železných předmětů (2 ks). Jednalo se o uloženinu terciárně přemístěnou recentními stavebními akcemi.

Kontext 6: Kyprá, písčítá hlína hnědo-šedo-okrové barvy tvořící výplň výkopu pro kanalizaci (kontexty 8, 500). V rámci této uloženiny nebyly dokumentovány žádné nálezy.

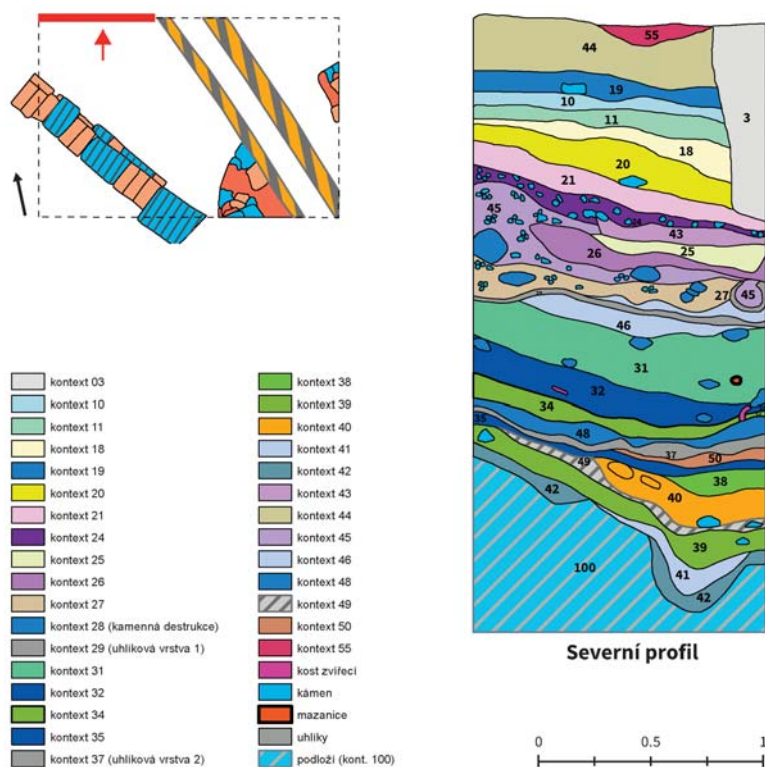
Kontext 7: Stavební konstrukce v podobě nepravidelného cihlového, rádkového zdiva. Zachovalo se pouze částečně v jižní stěně sondy S1 a bylo orientováno ve směru S–J (d = 70 cm, š = 30 cm, v = 30 cm). Na jedné cihle dochován otisk kolku CN.

Kontext 8: Obklad výkopu pro kanalizaci smíšené konstrukce z lomového kamene a cihel spojené cementovou maltou. Konstrukce zachována ve velmi dobrém stavu, orientována ve směru SZ–JV (d = 247 cm, š = 44 cm, v = 45 cm). Na jedné cihle kolek KN5.

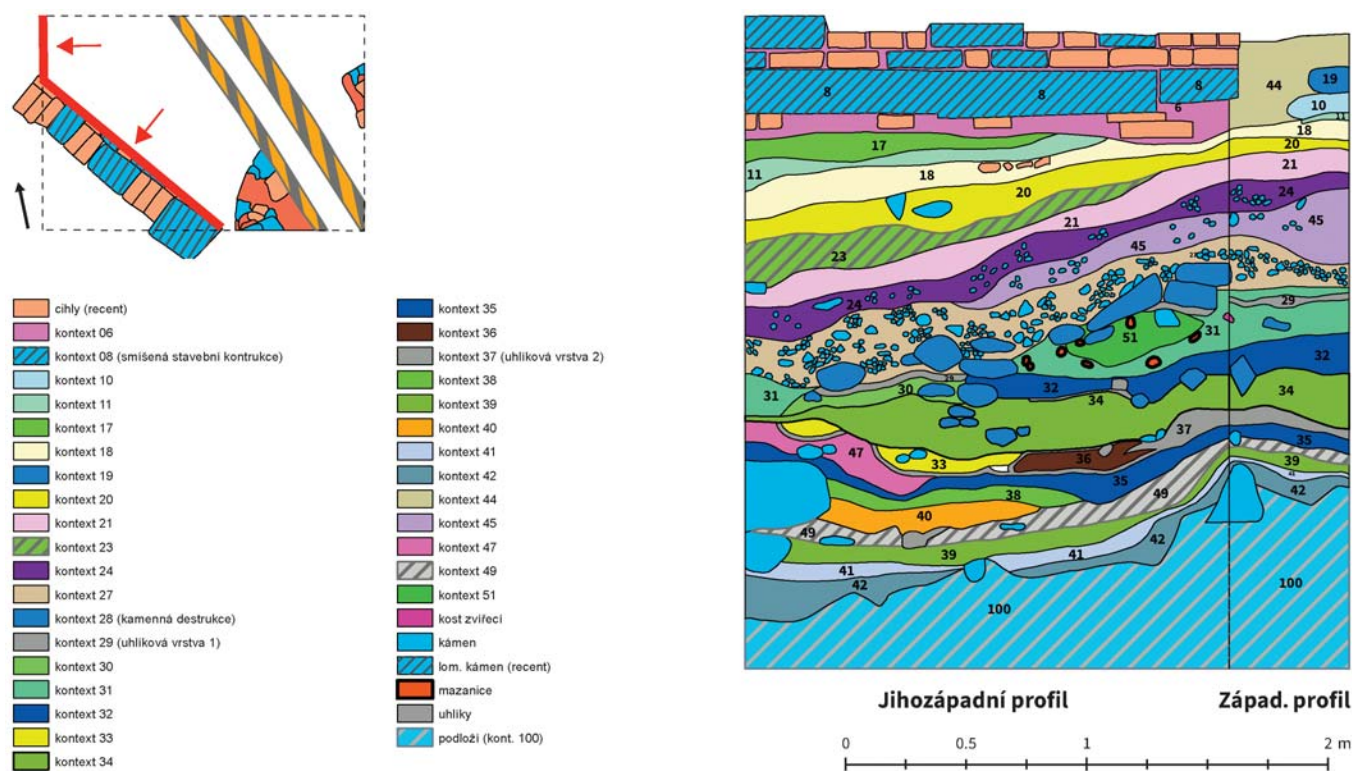
Kontext 9: Středně ulehlá, písčítá hlína tmavě černo-šedé barvy obsahující četné fragmenty zvířecích kostí (74 ks) a keramiky vrcholně středověké datace (42 ks), objevily se úlomky drobných uhlíků (10 %) a mazanice (3 %), železné předměty zastupoval zlomek hrotu šípky (1 ks) a železný hřebíček (1 ks). Jednalo se o uloženinu s terciárním odpadem přemístěnou recentními stavebními akcemi. Charakterově se podobá uloženině v podobě kontextu 5, zřejmě se jedná o vrstvy současné či totožné.

Kontext 10: Tenká vrstva jemného písku světle žluto-běžové barvy. Tato uloženina neobsahovala žádné nálezy.

Kontext 11: Středně ulehlá, písčítá hlína tmavě černo-šedé barvy s nálezy keramiky vrcholně středověké datace (162 ks) a zvířecích kostí (177 ks), objevily se i drobné fragmenty uhlíků (10 %). V této vrstvě se zachovalo několik kovových předmětů v podobě dvou hřebíků, jednoho fragmentu skoby a jednoho celého nože. Uloženina se řadí k terciárně přemístěným vrstvám.

Obr. 7. Mikulov - zámek 2012. Severní profil sondy S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově (T. Tencer). — **Fig. 7.** Mikulov Chateau 2012. North profile of trench S1 in the upper courtyard of Mikulov Chateau (T. Tencer).

Obr. 8. Mikulov - zámek 2012. Jihozápadní a západní profil sondy S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově (T. Tencer). — **Fig. 8.** Mikulov Chateau 2012. Southwest and west profile of trench S1 in the upper courtyard of Mikulov Chateau (T. Tencer).

Kontext 12: Stavební konstrukce v podobě nepravidelného cihlového, řádkového zdiva. Zachovalo se pouze fragmentárně v severní stěně sondy S1 a bylo orientováno ve směru S–J (d = 25 cm, š = 30 cm, v = 30 cm).

Kontext 13: Základové lité zdivo smíšené konstrukce z lomového kamene, cihel a cementové malty. Zachováno pouze fragmentárně ve východní stěně sondy S1 a dodržovalo orientaci ve směru Z–V (d = 60 cm, š = 50 cm, v = 30 cm).

Kontext 14: Základové lité zdivo smíšené konstrukce z lomového kamene, cihel a cementové malty. Zachováno pouze fragmentárně v jižní stěně sondy S1 a dodržovalo orientaci ve směru S-J (d = 70 cm, š = 55 cm, v = 44 cm).

Kontext 15: Vrstva jemného písku světle šedo-žluto-béžové barvy. Tato uloženína neobsahovala žádné nálezy.

Kontext 16: Pozůstatek cihlové zdi, která se zachovala pouze prostřednictvím několika fragmentů cihel ve východním profilu sondy S1. V ploše sondy S1 nebyla dokumentována.

Kontext 17: Vrstva jemného písku světle šedo-žluto-béžové barvy. Tato uloženína neobsahovala žádné nálezy.

Kontext 18: Středně ulehlá, písčítá jílovitá hlína, hnědo-šedé barvy s příměsí středně velkých kamenů (20 %) a malých fragmentů cihel (5 %). Ve vrstvě byly dokumentovány nálezy keramiky (46 ks) a zvířecích kostí menší velikosti (51 ks).

Kontext 19: Vrstva jemného písku světle šedo-žluto-béžové barvy s nálezy keramiky (15 ks) a zvířecích kostí (2 ks).

Kontext 20: Tuhý, písčítý jíl světle šedo-zelené barvy obsahující malé kameny (5 %), drobné uhlíky (5 %) a drobné keramiky (1 %). Jinak se jednalo o vrstvu bez nálezů.

Kontext 21: Tuhý jíl středně hnědo-černé barvy obsahující malé kameny (5 %) a drobné uhlíky (5 %). Z vrstvy pochází nálezy v podobě keramiky (123 ks), poměrně početná kolekce zvířecích kostí (136 ks), neurčitě fragmenty dřeva či kůže (8 ks), kostěný hřeben (1 ks) a bronzová přezka (1 ks). Jedná se o intaktní vrstvu s prvními nálezy vrcholně středověké datace (viz *dále*).

Kontext 22: Středně ulehlá, písčítá hlína tmavě černo-šedé barvy bez nálezů.

Kontext 23: Tuhý, písčítý jíl světle šedo-zelené barvy bez nálezů.

Kontext 24: Kyprá, písčítá, jílovitá hlína středně hnědo-šedé barvy s příměsí malých kamenů (30 %), středně velkých fragmentů mazanice (10 %) a drobných uhlíků (3 %). Ve vrstvě byly dokumentovány sporé nálezy v podobě keramiky (10 ks), zvířecích kostí (20 ks), uhlíků (3 ks), mazanice (10 ks) a amorfni slepence hlíny, malty, mazanice (8 ks). Z kovových předmětů se zachoval fragment železného hřebíku (1 ks).

Kontext 25: Tvrdá, jílovitá hlína hnědo-červeno-okrová. Jedná se o vrstvu hlíny vypálenou do podoby mazanice. Byly odebrány vzorky mazanice (3 ks), která se silně drolila. Jiné nálezy tato vrstva neobsahovala.

Kontext 26: Vrstva pevného jílu světle zeleno-šedé barvy bez nálezů.

Kontext 27: Kyprá, písčítá, jílovitá hlína, místy popelovitá, černo-šedé barvy obsahující větší množství středně velkých kamenů (50 %), středně velké fragmenty mazanice (5 %) a malé uhlíky (10 %). Z nálezů byly dokumentovány mále fragmenty zvířecích kostí (27 ks), keramiky (3 ks), mazanice (2 ks) a uhlíky (6 ks).

Kontext 28: Destrukce původně kamenné konstrukce bez pravidelné struktury, složená z lomového kamene a valounů. Z destrukce byl odebrán vzorek slepence hlíny, vápna a písku zdánlivě připomínající maltu – silně drolící se materiál (10 ks).

Kontext 29: Souvislá vrstva uhlíků, spálená dřeva, ze kterých se podařilo odebrat pouze menší vzorky uhlíků. Z úrovně této vrstvy byly dokumentovány nálezy keramiky (4 ks), zvířecích kostí (54 ks) a fragment neurčitého železného předmětu.

Kontext 30: Tuhý písčítý jíl středně hnědo-žluto-okrové barvy obsahující drobné fragmenty uhlíků (6 %). Z této vrstvy pochází pouze zvířecí kosti (5 ks) a neurčitý fragment železa.

Kontext 31: Středně ulehlá, písčítá, jílovitá hlína, místy popelovitá, středně hnědo-šedé barvy. Mezi hrubými komponentami uloženíny byly dokumentovány středně velké kusy kamenů (10 %), středně velké fragmenty mazanice (5 %) a uhlíky (6 %). Z této vrstvy pochází nálezy keramiky (12 ks), zvířecích kostí (52 ks) a mazanice (4 ks).

Kontext 32: Středně ulehlá, písčítá, jílovitá hlína, místy popelovitá, středně šedo-černé barvy. Hrubé komponenty uloženíny tvořily malé kameny (6 %), středně velké fragmenty mazanice (2 %), středně velké kosti (20 %) a malé uhlíky (30 %). Mezi nálezy byly zachyceny pouze zvířecí kosti (37 ks), mazanice (2 ks) a vzorek uhlíku (1 ks).

Kontext 33: Kyprá písčítá hlína až maltový prach žluto-bílo-béžové barvy. Hrubé komponenty vrstvy tvořily malé kameny (5 %), malé fragmenty mazanice (2 %), malé fragmenty zvířecích kostí (0,1 %) a větší množství drobků vápna (10 %). Z vrstvy pochází nálezy v podobě mazanice (2 ks) a zvířecích kostí (2 ks).

Kontext 34: Vrstva měkkého až středně ulehlého, písčitého jílu zeleno-šedo-okrové barvy. Uloženínu silně prostupovaly drobné mazanice (50 %) – jednalo se spíše o propálené kousky jílovité hlíny a ne o klasickou formu mazanice. Dále byly dokumentovány malé kameny (5 %), malé uhlíky (10 %), ale i drobné vápna (10 %). Z této vrstvy bylo vyzvednuto větší množství hmoty podobající se mazanici (15 ks) – fragmenty mazanice byly značně nekompatní, obsahovaly drobné kamínky a rozpadaly se. Nálezový inventář dále tvoří keramiky (5 ks) a zvířecí kosti (1 ks).

Kontext 35: Měkký, písčítý jíl hnědo-oranžovo-okrové barvy s příměsí malých uhlíků (1 %). Nálezový inventář tvoří keramiky (15 ks), zvířecí kosti (36 ks) a slepence vápna, hlíny a písku (4 ks).

Kontext 36: Kyprý písek až maltový prach světle žluto-bílé barvy obsahující drobné vápna (20 %). Tato uloženína neobsahovala žádné nálezy.

Kontext 37: Souvislá vrstva uhlíků, spálená dřeva, ze kterých se podařilo odebrat větší blok pro dendrochronologickou analýzu. V této vrstvě nebyly dokumentovány žádné nálezy.

Kontext 38: Kyprý, hlinitý písek hnědo-šedo-béžové barvy s příměsí malých kamenů (5 %) a středně velkých fragmentů uhlíků (20 %). Z vrstvy pochází keramiky (11 ks) a zvířecí kosti (21 ks).

Kontext 39: Tuhý, písčítý jíl tmavě hnědo-černé barvy. Hrubé komponenty tvořily malé kameny (5 %) a nálezy v podobě keramiky (31 ks), zvířecích kostí (86 ks) a slepence vápna, hlíny a písku (2 ks).

Kontext 40: Tvrdá, vypálená vrstva hlíny a písku s příměsí vápna (20 %), malých kamenů (5 %) a středně velkých uhlíků (20 %) tvořící pevnou kru. Z této vrstvy byl odebrán větší vzorek slepence vápna, hlíny, písku, drobných kamenů, mazanice, uhlíků a keramiky (2 ks). Z vrstvy pochází také 7 ks vzorků uhlíků.

Kontext 41: Tuhý, písčítý jíl hnědo-šedo-béžové barvy s příměsí středně velkých kamenů (5 %). Z vrstvy pochází keramiky (17 ks), zvířecí kosti (78 ks) a neurčitý fragment železa.

Kontext 42: Vrstva tuhé, jílovité hlíny černé barvy vyplňující prostor mezi kameny v podloží. Ve vrstvě byly dokumentovány nálezy keramiky (4 ks) a zvířecích kostí (2 ks).

Kontext 43: Kyprá, písčítá, jílovitá hlína šedo-bílo-oranžová obsahující drobné mazanice (10 %). Bez nálezů.

Kontext 44: Středně ulehlá, písčítá hlína žluto-hnědo-béžová s hrubými komponentami v podobě kamenů (10 %) a cihel (10 %) střední velikosti.

Kontext 45: Středně ulehlá, písčítá, jílovitá hlína hnědo-šedo-bílé barvy s malou příměsí drobných kamenů (10 %) a drobných fragmentů vápna či malty (5 %) bez nálezů.

Kontext 46: Kyprá, písčítá hlína světle hnědo-šedo-růžové barvy se skvrnami zeleného jílu. Hrubé komponenty tvořily drobné kosti (1 %) a malé uhlíky (5 %). Z vrstvy pochází nálezy mazanice (2 ks).

Kontext 47: Tuhá, jílovitá hlína šedo-černé barvy bez nálezů.

Kontext 48: Středně ulehlá, písčítá, jílovitá hlína černo-šedo-hnědé barvy bez nálezů.

Kontext 49: Měkká jílovitá hlína, místy ulehlá, šedé barvy. Tato vrstva neobsahovala žádné nálezy.

Kontext 50: Ulehlá, písčítá, jílovitá hlína tmavě černo-šedo-hnědé barvy bez nálezů.

Kontext 51: Vrstva tuhé, písčitého jílu zeleno-šedé barvy bez nálezů.

Kontext 52: Měkká uhlíková hlína až uhlíkatý prach, středně velké fragmenty uhlíků tvořily 90 %.

Kontext 500: Výkop pro kanalizaci orientovaný ve směru SZ-JV. Dokumentována pouze jedna stěna výkopu. Půdorys horní i dolní hrany byl obdélníkovitý. Stěna byla přímá, výrazného sklonu. Dno se podařilo zachytit pouze částečně, v profilu bylo ploché mírného sklonu. Profil příčný i podélný byl neckovitý. Výkop byl dokumentován v maximální délce 410 cm a maximální šířce 25 cm. Výkop se nacházel v maximální hloubce 85 cm od povrchu dlažby.

Kontext 501: Výkop pro vodovod orientovaný ve směru SZ–JV. Dokumentován pouze v profilech sondy. Jednalo se o dvojité vodovodní potrubí. Půdorys horní hrany byl velmi nepravidelný, nepodařilo se identifikovat. Půdorys dolní hrany byl nepravidelný obdélníkovitý. Profil příčný i podélný byl nepravidelně neckovitý. Výkop charakterizovaly přímé stěny výrazného sklonu a ploché dno mírného sklonu. Výkop byl dokumentován v maximální délce 200 cm a šířce 153 cm. V maximálním bodě dosahoval výkop hloubky 128 cm od povrchu dlažby.

Kontext 100: Kameny – vápenec (skála).

Druhá sonda S2 provedená na horním nádvoří zámku v r. 2012 bohužel nepřinesla zásadní poznatky. Podařilo se zachytit 4 kontexty uloženin (kontexty 2–5) a jeden výkop (kontext 502). První stykovou vrstvu představovala dlažba z 60. let 20. století (kontext 1). Skalnaté vápencové podloží zámku v Mikulově se v místě sondy S2 objevilo již po odkrytí písčitého podkladu dlažby a první dokumentační úroveň o mocnosti 20 cm. V nejhlubším místě měřila tato sonda 40 cm. Podařilo se zdokumentovat jen část průběhu výkopu pro vodovod, zbylou část sondy tvořilo vápencové podloží (kontext 100).

3.3. Popis stratigrafických jednotek sondy S2

Kontext 1: Kamenná dlažba z 60. let 20. století.

Kontext 2: Jemný, kyprý písek představující podklad pro kamennou dlažbu z 60. let 20. století. Bez nálezů.

Kontext 3: Kyprý, hlinitý písek středně hnědo-žluté barvy. Hrubou komponentu zastupovaly velké kameny (50 %) pocházející z podloží zámku. Z vrstvy pochází nálezy keramiky (10 ks).

Kontext 4: Kyprá, písčité hlína černo-šedé barvy s nálezy keramiky (1 ks).

Kontext 5: Výplň výkopu pro vodovod v podobě kyprého hlinitého písku hnědo-žluto-béžové barvy s příměsí malých fragmentů cihel (30 %). Ve výplni nebyly dokumentovány nálezy.

Kontext 502: Výkop pro vodovod orientovaný SZ–JV. Dokumentována byla pouze jedna stěna výkopu. Půdorys horní i dolní hrany byl obdélníkovitý. Stěna přímá, výrazného sklonu. Dno ploché, mírného sklonu. Profil příčný se nepodařilo zachytit, profil podélný byl neckovitý. Výkop dokumentován v maximální délce 76 cm a maximální šířce 35 cm. Výkop se nacházel v maximální hloubce 42 cm od povrchu dlažby.

Kontext 100: Kameny – vápenec (skála).

3.4. Charakteristika souboru mladohradištní keramiky z mikulovského zámku

Z nálezového inventáře sondážních výzkumů z let 2009 a 2012 byla vybrána menší kolekce mladohradištní keramiky za účelem provedení podrobnější analýzy, která by pomohla osvětlit charakter mladohradištních pozůstatků na zámeckém vrchu. Část keramiky pocházela z menší liniové sondy provedené pod podloubím na horním nádvoří zámku v roce 2009. Tento nálezový celek keramiky byl v rámci analýzy pracovně označen jako S0 vodovod. Zbytek analyzovaného souboru doplnila mladohradištní keramika ze sondy S1, která byla provedena na horním nádvoří zámku v roce 2012. V rámci sondy S2 (rok 2012) bylo zachyceno zanedbatelné množství keramiky čítající 11 fragmentů keramiky mladší datace s nízkou vypovídací hodnotou a z toho důvodu byla keramika ze sondy S2 vyřazena z analýzy.

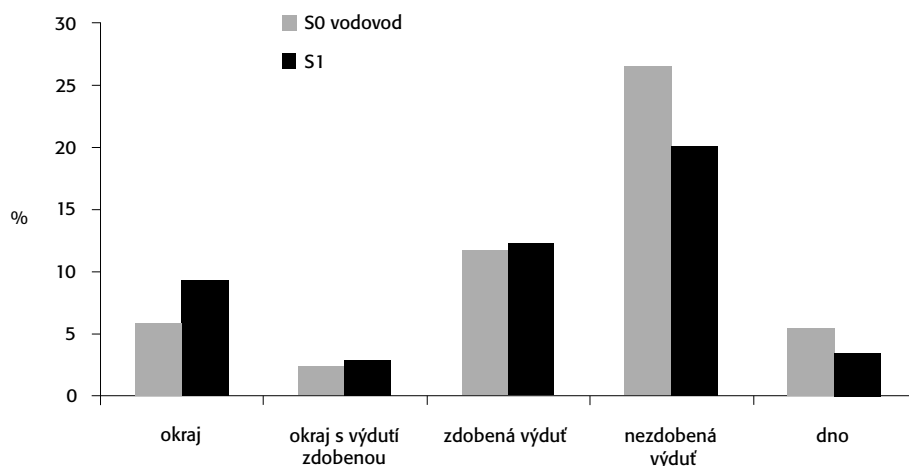
V sondě S0 vodovod bylo dokumentováno celkem 9 kontextů. Pouze 6 kontextů obsahovalo keramiku požadovaného mladohradištního charakteru, konkrétně se jednalo o kontexty 102–106 a nestratifikovaný soubor bez čísla nálezu – kontext 0. V sondě S1 bylo rozlišeno celkem 52 nálezových kontextů, do analýzy vstupovala keramika z pouhé 1/6 kontextů. Celkem bylo vybráno dle charakteru keramiky 8 kontextů (kontext 27, 29, 31, 34, 35, 38, 39, 41) dokumentovaných od úrovně 120–140 cm až do hloubky 290 cm, kde začínalo podloží. Podmínkou pro výběr kontextů vstupujících do analýzy byl mladohradištní charakter keramiky s cílem postihnout charakter tohoto období a intenzitu osídlení na zámku v Mikulově.

Kontexty, které nebyly zahrnuty do analýzy, buď obsahovaly keramiku jiné než požadované datace, nebo neobsahovaly keramiku vůbec, případně se jednalo o kontexty z vyšších partií sondy S1, kde se nacházely vrstvy narušené recentními zásahy, terciárně přemístěné uloženiny a nekompaktní vrstvy charakteru navážek promíšené různými druhy nálezů různé datace. Mezi tzv. smíšené (homogenizované) vrstvy patřily kontexty 3, 18 a 19, terciárně přemístěné uloženiny charakterizovaly pravděpodobně kontexty 5, 9 a 11. První intaktní uloženiny představovaly kontexty 20, 21, 23, 24. Jednalo se o vrstvy se sekundárním odpadem v podobě keramiky rámcově ze 13.–15. století, kontexty 20 a 23 byly bez nálezů. Na základě nálezové situace byly do sledovaného mladohradištního období dodatečně vyčleněny kontexty s čísly 25, 26, 43 a 45, jejichž mladohradištní dataci nemohly sice potvrdit doprovodné nálezy, neboť se jednalo o vrstvy bez nálezů, dle stratigrafické situace však nasedaly na kamennou destrukci a na základě charakteru uloženin s ní přímo souvisely. Zmíněné kontexty se nacházely stratigraficky nad kamennou destrukcí a nad vrstvami s mladohradištní keramikou. Jednalo se o vrstvy vykazující známky vypálení – kontext 43 a kontext 45 charakterizovala písčité, jílovitá hlína popelovitého charakteru s větší či menší příměsí přepálených vápenců do podoby vápna. V rámci kontextu 45 byla zaznamenána čoučka silně vypálené jílovité hlíny až do podoby mazanice kry (kontext 25) a čoučka nevypáleného světla zeleného jílu (kontext 26).

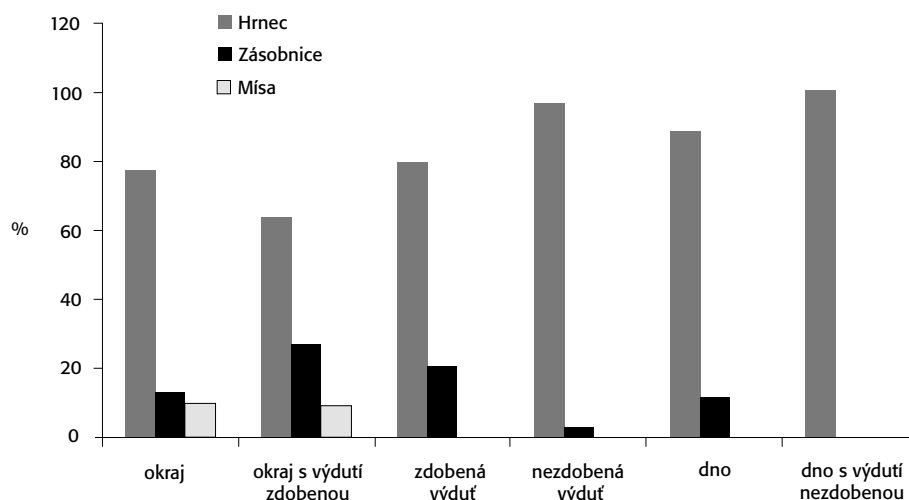
Vybranou kolekci mladohradištní keramiky celkově tvoří 204 keramických fragmentů o celkové váze 7,4 kg, přičemž ze sondy S0 vodovod pochází 106 fragmentů o celkové váze 3,5 kg a S1 zastupuje 98 keramických fragmentů vážící necelé 4 kg (3,9 kg). Vybrané kolekce keramiky z obou sond jsou velikostně naprosto srovnatelné.

Mladohradištní keramika se vyznačuje velice skromným sortimentem z hlediska tvarů keramických nádob. V tomto období nadále dominovaly hrnce stejně jako v předcházejících etapách raného středověku. Došlo sice k rozšíření tvarové variability okrajů, ovšem celkové tvary nádob pokračovaly ve velkomoravské tradici. Okolo roku 1000 se začínají na Moravě objevovat vedle klasických vejčitých hrnců také nové tvary se zvýšenou maximální výdutí vedoucí k vývoji situlovitého tvaru hrnce, pro něž je také typické zvýraznění hrany pod hrdlem prostřednictvím odsazení či výrazného lomu. V mladohradištním období obvykle hrnce doplňovaly zásobnice, ojediněle se vyskytly mísy (*Procházka — Peška 2007*, 167–168; *Procházka 2009a*, 166, 171–172). Není tedy překvapením, že v souboru z mikulovského zámku zaujímají dominantní postavení hrnce tvořící 87 %

Graf 1. Mikulov - zámek 2009, 2012. Procentuální zastoupení keramických fragmentů v rámci sond S0 vodovod a S1. — **Graph 1.** Mikulov Château 2009, 2012. Share of pottery fragments in trench S0-waterline and trench S1.

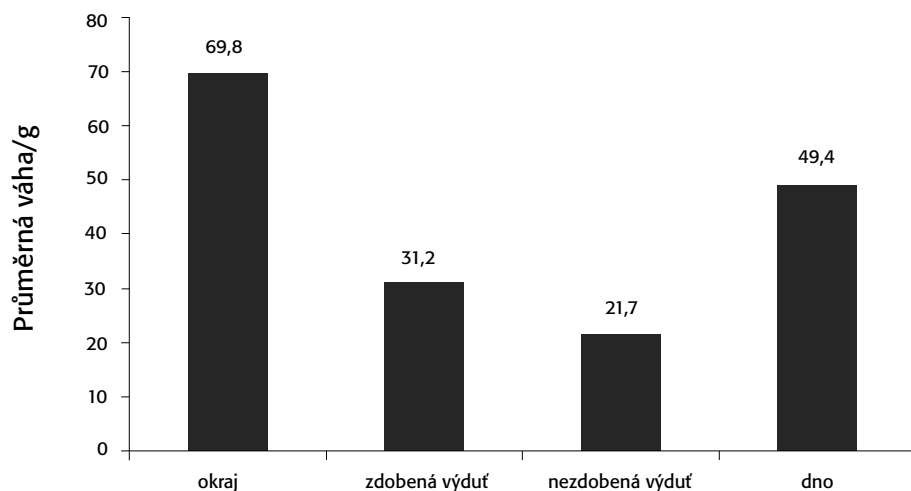
Graf 2. Mikulov - zámek 2009, 2012. Procentuální zastoupení typů keramických nádob z hlediska kategorie fragmentu. — **Graph 2.** Mikulov Château 2009, 2012. Share of pottery vessel types from the perspective of fragment category.

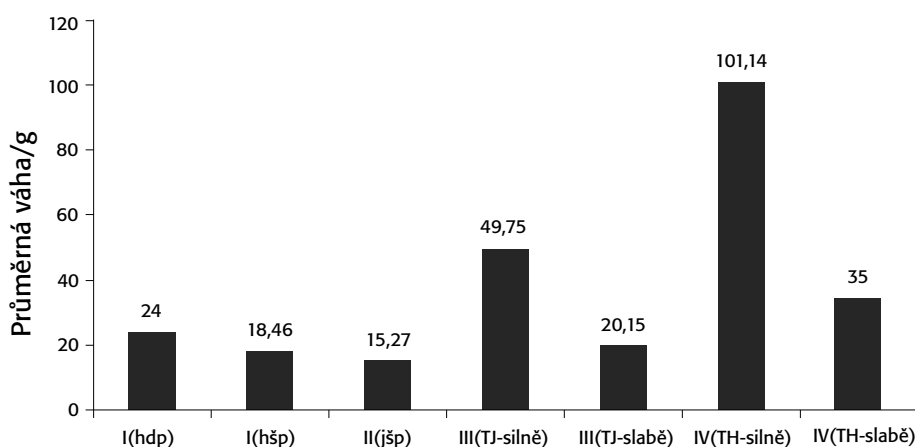
celku. Hrnčovitě nádoby se zachovaly převážně formou fragmentů výduťí, převážně nezdobených, a prostřednictvím okrajů (graf 1, 2). V ne příliš početné kolekci z mikulovského zámku se bohužel nezachoval ani jeden celý tvar, tudíž hrnce není možné blíže charakterizovat. Mladohradištní charakter souboru dále vystihuje přítomnost zásobnic, které, jak už bylo zmíněno, doplňují tvarový sortiment mladohradištní keramiky a jsou pro toto období typické. Zastoupení těchto nádob na mikulovském zámku není bezvýznamné, zachovaly se především formou fragmentů výduťí a okrajů, zatímco byly doloženy pouze dva fragmenty den. Zásobnice tvoří relativně početnou kolekci čítající 22 kusů keramiky, tedy 11 % celku. Fragmenty zásobnic byly dokumentovány celkem v osmi kontextech v rámci obou sond, byly tedy součástí více než poloviny analyzovaných kontextů. Kategorii keramických tvarů doplňuje několik fragmentů okrajů pocházejících z mís (4 ks). Mísy patřily v mladohradištním období mezi ojedinělé zboží. Na jižní Moravě nepatřily pravděpodobně mezi oblíbený tvar, více se objevovaly až od pokročilého 11. století na severní Moravě (Goš 1977, 297, 300).

Četnější přítomnost fragmentů zásobnic pravděpodobně ovlivňuje charakter celého souboru ze zámku v Mikulově, např. průměrnou váhu střepu nebo složení materiálových skupin. Vyšší průměrné hmotnosti byly zjištěny u fragmentů okrajů a okrajů s výduťí. Okraje

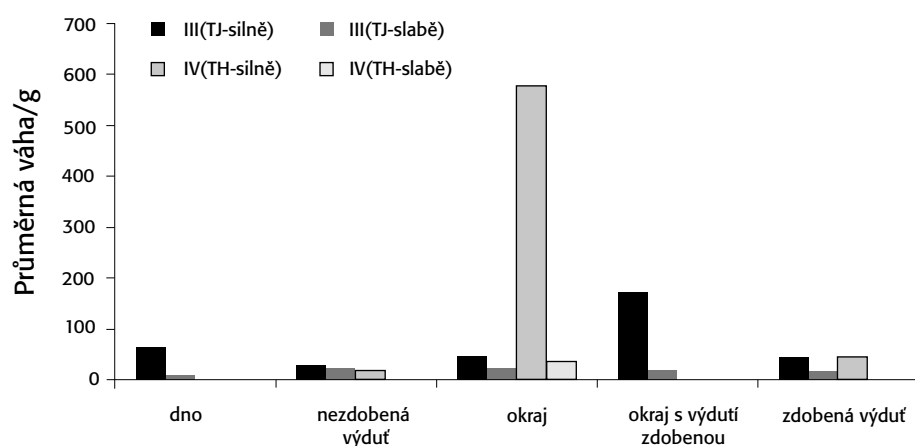
jsou v souboru celkově nejtěžší, což není příliš obvyklé (graf 3). Průměrně nejtěžší byly standardně již od starších fází raného středověku fragmenty den (Macháček 2001, 76, 82), jelikož dna většinou představují větší fragmenty s větší silou stěny. Za předpokladu, že zásobnice měly zpravidla silnější stěny oproti hrncům a rozpadaly se většinou na větší fragmenty, musí zákonitě fragmenty zásobnic vážit průměrně více než fragmenty jiných tvarů. Zároveň platí, že zásobnice se často dochovávají prostřednictvím fragmentů okrajů. Tudíž je zřejmé, že vyšší průměrná hmotnost okrajů v souboru z mikulovského zámku indikuje vyšší přítomnost zásobnic. Navíc většina průměrně nejtěžších okrajů byla vyrobená ze silně grafitového materiálu s příměsí hrubšího grafitu, který se v mladohradištním období při výrobě zásobnic (graf 4, 5) používal masově. Se zásobnicemi z grafitového materiálu s výzdobou v podobě plastických lišt se na Moravě setkáváme hojně od 11. století, jejich vývoj a výroba však vrcholil ve 12. století (Goš 1970, 43; Procházka 2009a, 167; Staňa 1998a, 104, 112). Větší zachovalost fragmentů okrajů a okrajů s výduťí o vyšší průměrné hmotnosti v souboru z mikulovského zámku dále svědčí o nízkém stupni fragmentarizace keramiky. Analyzované kontexty tak charakterizovaly uloženy s převahou sekundárního odpadu, které nebyly dlouhodobě vystaveny negativním postdepozičním vlivům (Macháček 2001, 107).

Graf 3. Mikulov - zámek 2009, 2012. Průměrná hmotnost keramických fragmentů dle příslušné kategorie fragmentu (hodnoty v gramech). — **Graph 3.** Mikulov Château 2009, 2012. Average weight of potsherds according to the relevant fragment category (weights in grams).

Graf 4. Mikulov - zámek 2009, 2012. Průměrná hmotnost keramických fragmentů dle skupin keramického materiálu (hodnoty v gramech). **I(hdp)** – hrubý dobře pálený materiál; **I(hšp)** – hrubý špatně pálený materiál; **II(jšp)** – jemný špatně pálený materiál; **III(TJ – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí jemné tuhy; **III(TJ – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí jemné tuhy; **IV(TH – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí hrubé tuhy; **IV(TH – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí hrubé tuhy. — **Graph 4.** Mikulov Château 2009, 2012. Average weight of potsherds according to pottery material groups (weights in grams). **I(hdp)** – coarse, well-fired material; **I(hšp)** – coarse, poorly fired material; **II(jšp)** – fine, poorly fired material; **III(TJ – silně)** – graphite material with heavy fine graphite additive; **III(TJ – slabě)** – graphite material with weak fine graphite additive; **IV(TH – silně)** – graphite material with heavy coarse graphite additive; **IV(TH – slabě)** – graphite material with weak coarse graphite additive.

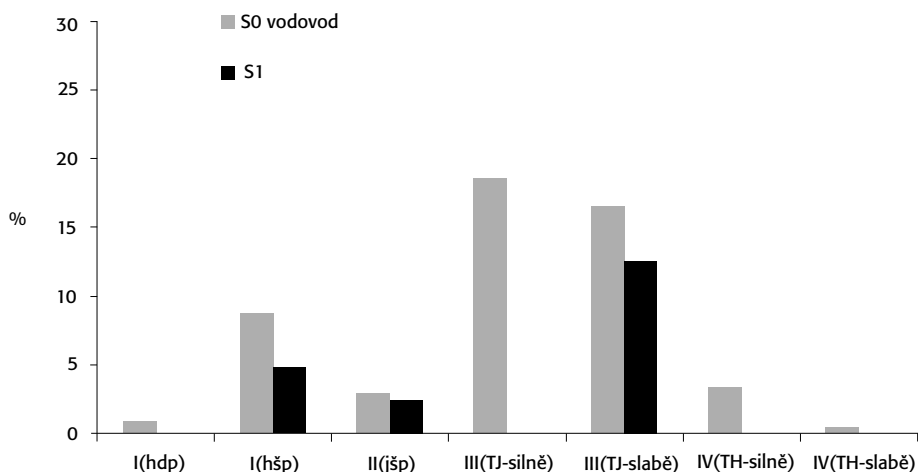

Graf 5. Mikulov - zámek 2009, 2012. Průměrná hmotnost fragmentů v závislosti grafitových keramických skupin na typu fragmentu. **III(TJ – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí jemné tuhy; **III(TJ – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí jemné tuhy; **IV(TH – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí hrubé tuhy; **IV(TH – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí hrubé tuhy. — **Graph 5.** Mikulov Château 2009, 2012. Average weight of potsherds by graphite pottery group and fragment type. **III(TJ – silně)** – graphite material with heavy fine graphite additive; **III(TJ – slabě)** – graphite material with weak fine graphite additive; **IV(TH – silně)** – graphite material with heavy coarse graphite additive; **IV(TH – slabě)** – graphite material with weak coarse graphite additive.

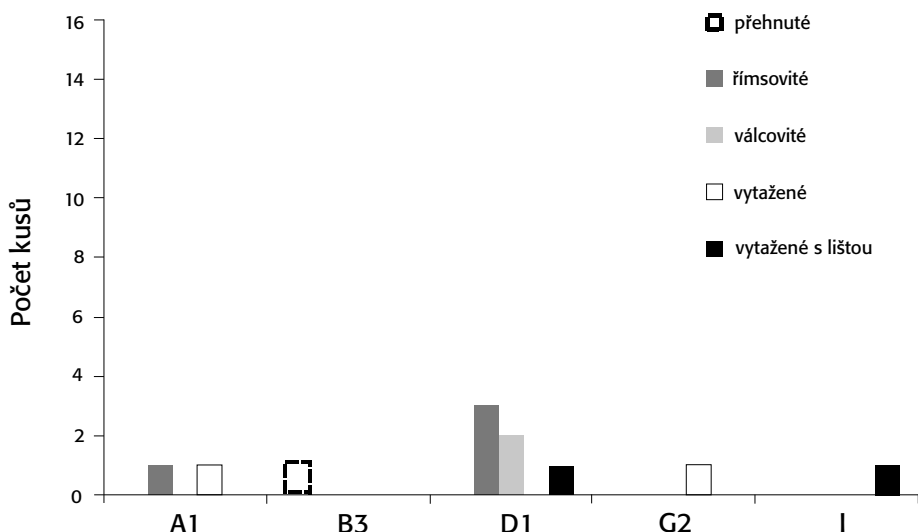
V souboru ze zámku v Mikulově celkově dominuje grafitová keramika, zvláště pak silně grafitové zboží vyrobené z materiálu s výraznou příměsí jemné tuhy (III TJ – silně) (graf 6). Příměs grafitu přitom obsahuje 80 % keramiky z analyzovaného souboru. Je třeba vzít v úvahu, že analyzovaný soubor keramiky pochází ze sondážních výzkumů a představuje pouze reprezenta-

tivní vzorek keramiky charakterizující sledované období vývoje. Výsledná data keramické analýzy jsou pouze rámcová a ilustrativní, zejména dominantní zastoupení grafitové keramiky nelze na této lokalitě považovat za konečné, jelikož zámecký vrch nebyl prozkoumán komplexně. Nejvíce grafitové keramiky pochází ze sondy S1.

Graf 6. Mikulov - zámek 2009, 2012. Procentuální zastoupení skupin keramického materiálu v rámci sond vzhledem k celku. **I(hdp)** – hrubý dobře pálený materiál; **I(hšp)** – hrubý špatně pálený materiál; **II(jšp)** – jemný špatně pálený materiál; **III(TJ – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí jemné tuhy; **III(TJ – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí jemné tuhy; **IV(TH – silně)** – grafitový materiál se silnou příměsí hrubé tuhy; **IV(TH – slabě)** – grafitový materiál se slabou příměsí hrubé tuhy. — **Graph 6.** Mikulov Château 2009, 2012. Share of pottery material groups in trench as a whole. **I(hdp)** – coarse, well-fired material; **I(hšp)** – coarse, poorly fired material; **II(jšp)** – fine, poorly fired material; **III(TJ – silně)** – graphite material with heavy fine graphite additive; **III(TJ – slabě)** – graphite material with weak fine graphite additive; **IV(TH – silně)** – graphite material with heavy coarse graphite additive; **IV(TH – slabě)** – graphite material with weak coarse graphite additive.

Graf 7. Mikulov - zámek 2009, 2012. Typologie okrajů v závislosti typu ukončení okraje na celkovém tvaru okraje a hrdla, zastoupení uvedeno v počtech kusů. **A1** – okraj zaoblený; **B3** – okraj seřezaný kuželovitě či válcovitě s vytaženou horní hranou; **D1** – okraj seřezaný vodorovně; **G2** – okraj zesílený a seřezaný; **I** – okraj seřezaný směrem dovnitř. — **Graph 7.** Mikulov Château 2009, 2012. Typology of rim in connection with the type of rim ending in the overall shape of the rim and neck (in specimens) **A1** – rounded rim; **B3** – rim cut off in a conical or cylindrical manner with an extended upper edge; **D1** – rim cut off horizontally; **G2** – rim strengthened and cut off; **I** – rim bevelled toward the inside.

Mezi okraji jednoznačně dominují typy vytažené s lištou ukončené zaobleně, které zastupují 36 % všech okrajů (graf 7). Zaoblené ukončení okraje bylo pozorováno u 83 % okrajů vytažených s lištou, tedy téměř u všech (obr. 9: 12, 17; 10: 3, 6–7, 12, 21–22; 11: 1, 12, 15, 17). Pouze ve třech případech byly zaznamenány prosté zaoblené okraje bez vytažení (obr. 10: 13). Jeden okraj vytažený s lištou je seřezaný vodorovně (obr. 9: 8), druhý směrem dovnitř okraje (obr. 9: 22), v případě jednoho fragmentu okraje vytaženého s lištou se ukončení nezachovalo. Vytažené okraje s lištou se začínají na Moravě objevovat od 2. poloviny 11. století, v ojedinělých případech, v závislosti na regionálním vývoji, se mohly vyskytnout již dříve. Jejich vývoj vrcholil až ve 12. století (Goš 1970, 42–43; 1977, 293–294; Procházka — Peška 2007, 167–168, 220).

Soubor ze zámku v Mikulově dále charakterizují římsovité okraje a jejich prototypy, obvykle se vyskytující v kombinaci s prostým vodorovným seřezáním ukončení okraje (obr. 11: 2, 13–14): ze čtyř dochovaných římsovi-

tých okrajů jsou tři fragmenty seřezány vodorovně a jeden je ukončen zaobleně (obr. 10: 11). Okraje seřezané vodorovně tvoří druhou nejpočetnější kategorii v tomto souboru prostřednictvím osmi fragmentů (19 %), přičemž tři z těchto okrajů doprovází tvar okraje a hrdla v podobě římsy. Tento typ okraje však nemá své zastoupení mezi keramikou ze sondy S0 vodovod, byl doložen pouze v sondě S1. V případě římsovitých okrajů z mikulovského zámku se jedná spíše o jejich prototypy než o klasické formy, které byly typické pro středověkou keramiku 13. století (Procházka — Peška 2007, 220–221). Jejich zastoupení v celém souboru není rozhodující, protože nepřevažují: ve stejném počtu čtyř fragmentů se zachovaly i další typy okrajů – seřezané kuželovitě či válcovitě s vytaženou spodní hranou (obr. 9: 16; 10: 2, 8) a okraje kyjovité (obr. 9: 11; 11: 10–11, 16).

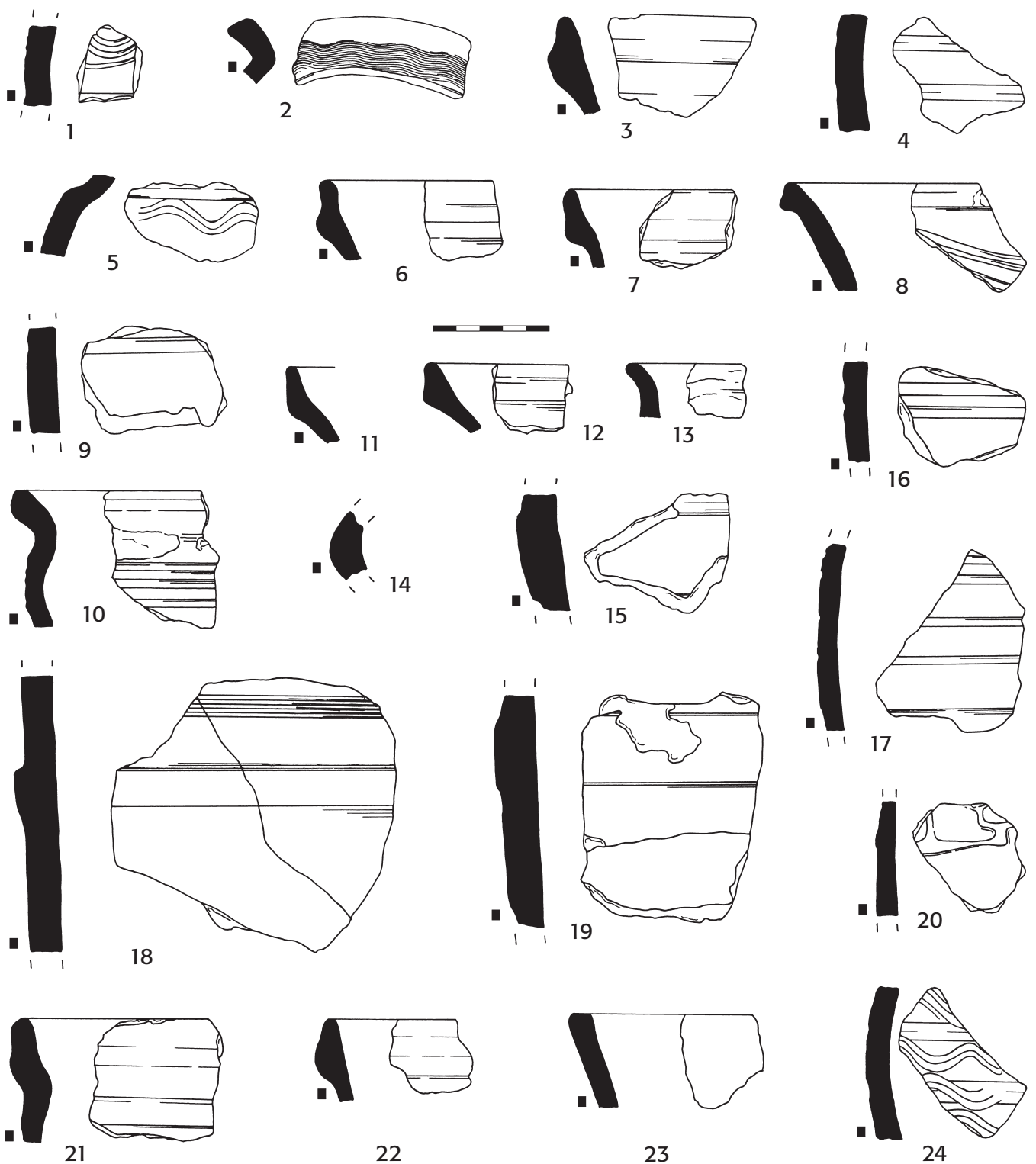
Celkový charakter souboru doplňují okraje zesílené a seřezané (obr. 9: 1, 6). Nepominutelná je také přítomnost okrajů s válcovitým hrdlem, které se zachovaly ve formě dvou fragmentů okrajů s výdutí zdobenou v rámci

Obr. 9. Mikulov - zámek 2009. Keramika ze sondy S0 vodovod. 1–5 – bez kontextu; 6–13 – kontext 102; 14–15 – kontext 103; 16–21 – kontext 104; 22–28, 31–32 – kontext 105; 29–30 – kontext 106; černý čtverec – grafitová keramika (kresba A. Čerevková). — **Fig. 9.** Mikulov Château 2009. Pottery from trench S0-water line. 1–5 – without context; 6–13 – context 102; 14–15 – context 103; 16–21 – context 104; 22–28, 31–32 – context 105; 29–30 – context 106; black square – graphite pottery (drawing by A. Čerevková).

kontextu 105 sondy S0 vodovod (obr. 9: 23). Naopak v sondě S1 nebyly tyto okraje doloženy. Nádoby s válcovitým hrdlem patří mezi typy, které se na Moravě objevovaly vždy v omezeném množství v různých kontex-

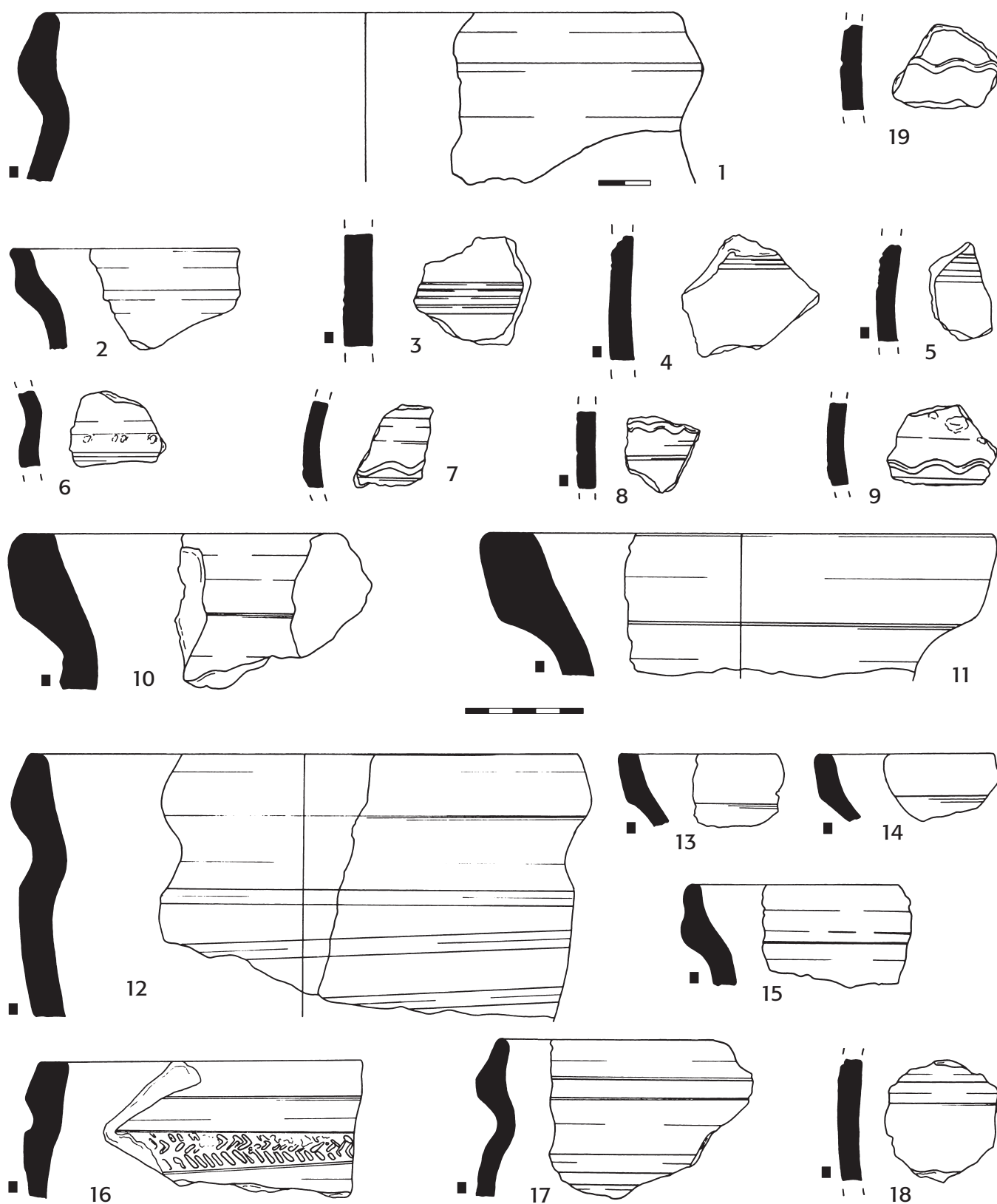
tech po celé mladohradištní období až do 13. století (Goš 1977, 298–300; Staňa 1998a, 104, 112; 1998b, 275–281, 285; Galuška 2009, 623–624; Procházka 2009a, 166–167).

Obr. 10. Mikulov - zámek 2012. Keramika ze sondy S1. **1** – kontext 29; **2–5** – kontext 31; **6–9** – kontext 34; **10–20** – kontext 35; **21–24** – kontext 38; **černý čtverec** – grafitová keramika (kresba A. Čerevková). — **Fig. 10.** Mikulov Château 2012. Pottery from trench S1. **1** – context 29; **2–5** – context 31; **6–9** – context 34; **10–20** – context 35; **21–24** – context 38; **black square** – graphite pottery (drawing by A. Čerevková)

Vytažené okraje s lištou ukončené zaobleně jsou na zámku v Mikulově charakteristické zejména pro hrnce, výjimečně se objevily u větších zásobnicových tvarů – v Mikulově byly zaznamenány tři fragmenty těchto

okrajů řadící se svými rozměry k zásobnicím (obr. 10: 3; 11: 12). Soubor ze zámku v Mikulově nejvíce charakterizují tři typy hrnců: 1. hrnec s vytaženým, zaobleně ukončeným okrajem s lištou, 2. hrnec s okrajem seř-

Obr. 11. Mikulov - zámek 2012. Keramika ze sondy S1. 1–11 – kontext 39; 12–19 – kontext 41; **černý čtverec** – grafitová keramika (kresba A. Čerevková). — **Fig. 11.** Mikulov Château 2012. Pottery from trench S1. 1–11 – context 39; 12–19 – context 41; **black square** – graphite pottery (drawing by A. Čerevková).

zaným kuželovitě či válcovitě s vytaženou spodní hranou a 3. hrnec s okrajem římsovitým seřezaným vodorovně. V případě zásobnic byly dokumentovány dva

typy: 1. zásobnice s okrajem vytaženým s lištou (3 ks), 2. zásobnice s kyjovitými okraji a jejich prototypy, které v této kategorii převládají (4 ks). Kyjovité okraje byly za-

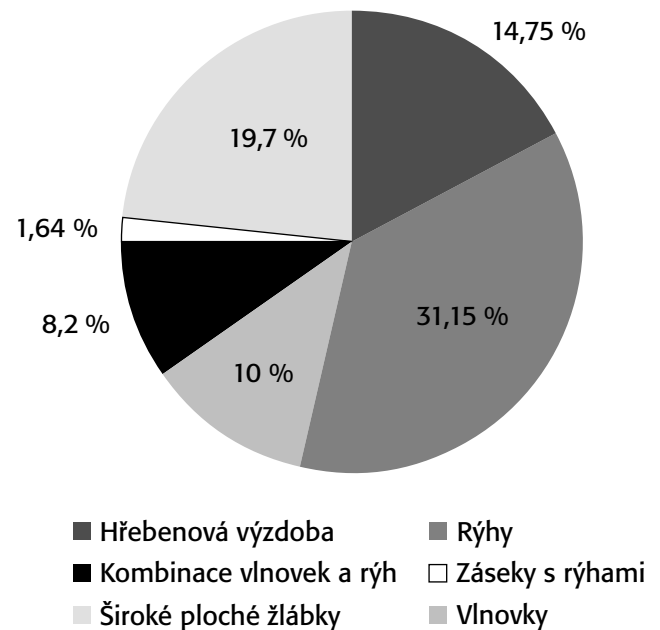
znamenaný jen v případě zásobnic (obr. 9: 11; 11: 10–11, 16). Mísy se na zámku v Mikulově dochovaly prostřednictvím 4 fragmentů okrajů, které mají převážně vodorovně seřezaný okraj (obr. 10: 23). Bohužel se v celém souboru nezachoval ani jeden celý tvar nádoby, proto nelze porovnat typy zachovalých nádob s jinými lokalitami.

V celém souboru bylo rozpoznáno 10 typů okrajů. Morfologie zastoupených typů a profilace okrajů odpovídá silně formujícímu obtáčení, které dominuje u 23 % analyzované keramiky. Technologie obtáčení byla primárně sledována na fragmentech okrajů, okrajů s výdutí a na dnech keramických nádob. Pokud se zaměříme pouze na tyto kategorie, silně formující obtáčení je typické pro 77 % keramických fragmentů.

Zhruba na 6 % keramiky ze zámku v Mikulově se vyskytuje odsazení na přelomu hrdla a výdutí z vnější strany (obr. 9: 5, 23; 10: 5; 11: 12), což je prvek charakteristický zejména pro keramiku 1. poloviny 11. století, menšinově se odsazení hrdla vně objevovalo i na moravské keramice mladší fáze mladší doby hradištní (Galuška 2009, 614, 617; Procházka 2009a, 166–167; Procházka — Peška 2007, 167). V Mikulově je odsazení hrdla vně typické pro 29 % keramických fragmentů v podobě okrajů a okrajů s výdutí zdobenou, výjimečně se objevilo na prostých výdutích. V rámci kategorie okrajových částí bylo tedy odsazení hrdla pozorováno u třetiny fragmentů.

Kategorii zdobené keramiky charakterizuje primárně keramika zdobená jednozubým nástrojem, což je příznačné pro keramiku povelkomoravského a mladohradištního období. Ve výzdobě dominuje rýhování, které na keramice převládalo od 11. století a potlačovalo ostatní výzdobné prvky. Šířka a hloubka rýhy se postupně zvětšovala. Ve 12. století se místo rýh častěji objevovaly žlábky poměrně ploše zahloubené (Staňa 1960, 288; Goš 1977, 294, 300; Procházka — Peška 2007, 168). Většinu keramických fragmentů z mikulovského souboru zdobí prosté široké rýhy, které se jen výjimečně kombinují s jiným výzdobným motivem (graf 8; obr. 9: 3, 18, 23, 31; 10: 10, 16–17; 11: 5). Vedle rýh představují nejběžnější typ výzdoby široké ploché žlábky, které se také objevují na nádobách samostatně (obr. 9: 26–27; 10: 4, 9, 24; 11: 7, 12, 17–18).

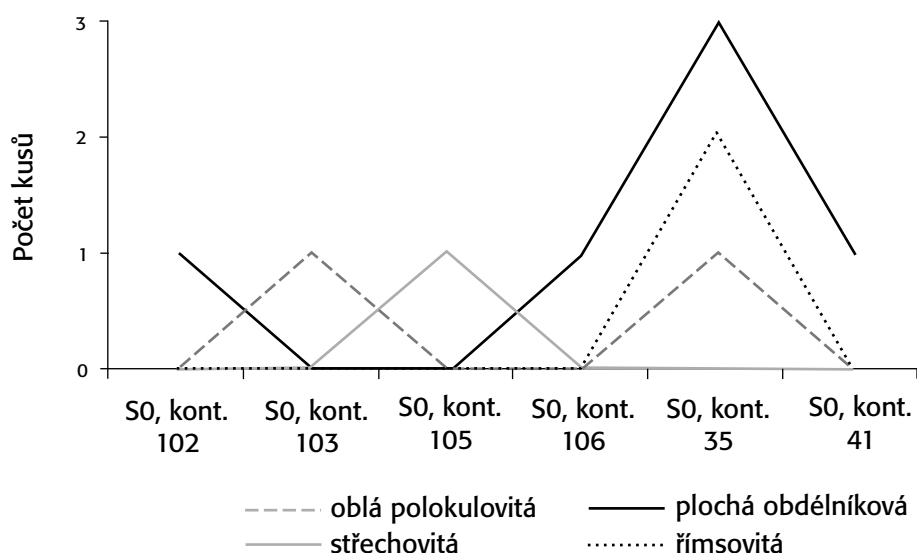
Další výzdobné motivy se na mladohradištní keramice z mikulovského zámku objevují minimálně – jde např. o vlnovky, kombinace vlnovek a rýh nebo záseky s rýhami (obr. 9: 4, 9, 20, 22, 32; 11: 6, 8–9, 19). Jedná se o motivy více charakteristické pro starší stupeň mladohradištní keramiky, jak dokazuje soubor keramiky z Kostic - Zadního hrůdu, kde záseky s rýhami a jedna vlnovka nad rýhami představují typické výzdobné prvky keramiky okolo roku 1000 a 1. poloviny 11. století, kterou vymezuje skupina RS4 II (Balcárková 2013, 803–809). V Mikulově se motiv záseků s rýhami objevil pouze na jednom fragmentu keramiky ze sondy S1. Stejně tak hřebenová výzdoba nepatří na mikulovském zámku mezi běžně používané motivy výzdoby. Hřebenová výzdoba byla dominantní na keramice velkomoravského období, přežívala i do následujícího období, neměla již tak výrazné zastoupení. V povelkomoravském období se hřebenová výzdoba objevovala na keramice ještě celkem běžně zejména v podobě hřebenového vpichu. Na mla-

Graf 8. Mikulov - zámek 2009, 2012. Procentuální zastoupení motivů vhloubené výzdoby. — **Graph 8.** Mikulov Château 2009, 2012. Share of impressed decorative motifs.

dohradištní keramice se s hřebenovým ornamentem setkáváme již jen velmi zřídka. Hřebenový ornament byl potlačován a postupně mizí v důsledku masového nástupu výzdoby jednozubého nástroje (Staňa 1998a, 96, 100, 110, 116; Procházka 2009a, 159, 162–167, 174). V souboru ze zámku v Mikulově je hřebenová výzdoba zastoupena také minimálně – zhruba na 9 fragmentech keramiky (obr. 9: 5, 24, 28; 10: 1, 5, 24; 11: 3–4).

Vedle rytých motivů výzdoby se na mladohradištní keramice z mikulovského zámku objevují plastické prvky v podobě lišt. Plastické lišty patří mezi charakteristickou výzdobu zásobnic, na běžných hrncích se vyskytují sporadicky, zvláště od mladšího stupně doby mladohradištní jejich podíl na hrncích značně klesá a např. na keramice z intravilánu města Brna plastické lišty na hrncích zcela chybí (Procházka — Peška 2007, 168–169). Naopak v Mikulově zdobí přibližně pětinu keramických fragmentů (18 %) a jsou typické pro fragmenty zásobnic. Jeden keramický fragment s lištou oblou, polokulovitou z kontextu 35 sondy S1 patřil s největší pravděpodobností hrnci (obr. 10: 14). Ve všech případech se jedná o mladší varianty plastických lišt vykazující prvky redukce, které byly definovány na příkladech brněnské keramiky z mladšího stupně mladohradištního období datovaného od 2. poloviny 11. do počátku 13. století (Procházka — Peška 2007, 149–170). Na keramice ze zámku v Mikulově byly zaznamenány čtyři typy plastických lišt, mezi nimiž dominují ploché obdélníkovité lišty (graf 9; obr. 9: 10, 30; 10: 15, 19; 11: 16), které se nejvíce objevují až v souborech z 12. století (Procházka — Peška 2007, 168–169). Zásobnice z mikulovského zámku dále zdobí lišta plochá střežovitá (obr. 9: 24), římsovitá (obr. 10: 18) a oblá polokulovitá lišta (obr. 9: 15; 10: 14). Ve třech případech lištu zdobí vhloubená výzdoba v podobě hřebenové vlnice či hřebenového vpichu (obr. 9: 15, 24). Na jednom fragmentu

Graf 9. Mikulov - zámek 2009, 2012. Zastoupení typů plastických lišt v kontextech S0 vodovod a S1 v počtech kusů. — **Graph 9.** Mikulov Château 2009, 2012. Share of relief band types in contexts S0-water line and S1 (number of specimens).

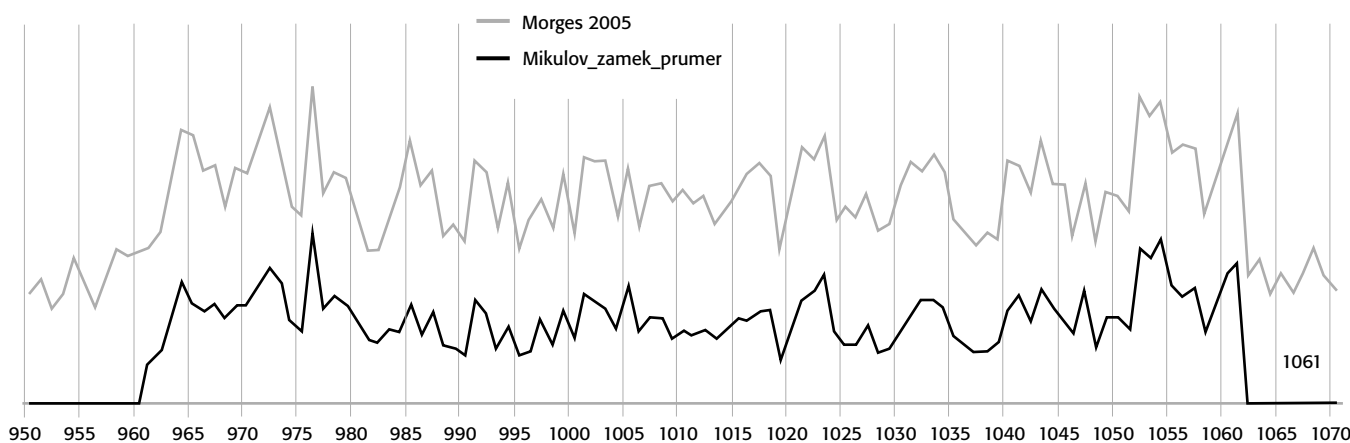
s lištou plochou obdélníkovitou se objevil ornament ve formě ryté či vypichované klikatky (obr. 11: 16), podobající se zdánlivě hřebenovému vpichu ve tvaru T, jehož analogie se nacházejí v souborech brněnské keramiky (Procházka — Peška 2007, 168).

3.5. Validace stratigrafických vztahů v sondě S1 pomocí dendrochronologie zachovalých dřev

V rámci sondy S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově bylo dokumentováno několik destruktivních vrstev indikujících stopy přepálení, mimo jiné také dvě souvislé vrstvy spálených dřev v podobě uhlíků. Z těchto destruktivních vrstev se podařilo odebrat celkem šest reprezentativních vzorků větších uhlíků, které byly následně zaslány na odborné prozkoumání a ošetření do Dendrochronologické laboratoře Ústavu nauky o dřevě Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Pod odborným vedením Ing. Tomáše Koláře, Ph.D. byla v únoru roku 2013 provedena dendrochronologická analýza podle standardní dendrochronologické metodiky (Cook — Kairiūkštis /Eds./ 1990; Rybníček 2004).

Dendrochronologická analýza určila, že u všech vzorků jde o fragmenty dubových dřev. U vzorků byly nejprve změřeny letokruhové sekvence. Z letokruhových křivek byla následně sestavena průměrná letokruhová křivka (graf 10), kterou bylo možné datovat dle moravské dubové standardní chronologie do roku 1061 (Kolář — Kyncl — Rybníček 2012, 243–248). Ani u jednoho vzorku se bohužel nezachoval podkorní letokruh a bělové dřevo, tudíž dendrochronologická analýza byla schopná určit pouze rok, po kterém byly stromy pokáceny. Konkrétní datace se podařilo stanovit pouze u čtyř vzorků. I když vzorky pocházely z různých kontextů v jiném uložení, všechna data se vztahují k období 2. poloviny 11. století. Zmíněné datace uvádí *tabulka 1*.

Nejvíce vzorků zuhelnatělých dřev pro dendrochronologickou analýzu bylo odebráno z kontextu 37, který představoval v rámci sondy S1 souvislou vrstvu spálených dřev, v hloubce 200–240 cm od úrovně dlažby (obr. 7, 8). Kontext 37 se nacházel stratigraficky bezprostředně pod uloženinami vykazujícími známky vypálení a pod jílovitými hlínami (kontexty 33, 34, 36, 48). Jílovité hlíny pokračovaly také stratigraficky pod tímto kontextem (kontexty 35, 47, 50). Kontext 37 byl stratigra-

Graf 10. Mikulov - zámek 2012. Synchronizace průměrné letokruhové křivky Mikulov_zámek_průměr (černě) s moravskou dubovou standardní chronologií Morges 2005 (šedě). — **Graph 10.** Mikulov Château 2012. Synchronisation of the average growth ring curve Mikulov_zámek_průměr (black) with the standard chronology of Moravian oak from Morges 2005 (grey).

Číslo kontextu	Úroveň	Hloubka (cm)	Dřevina	Datování
31	10	200–210	dub	po roce 1041
31	10	200–210	dub	nedatováno
37	10, 11	200–220	dub	po roce 1072
37	10, 11	200–220	dub	po roce 1049
37	10, 11	200–220	dub	nedatováno
40	13	240–260	dub	po roce 1052

Tab. 1. Mikulov - zámek 2012. Definované datace vzorků uhlíků ze sondy S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově. — **Tab. 1.** Mikulov Château 2012. Defined dating of cinder samples from trench S1 in the upper courtyard of Mikulov Château.

ficky situován pod první vrstvou spálených dřev (kontext 29), která přímo navazovala na kamennou destrukci (kontext 28) a zřejmě s ní jako stavební prvek souvisela. Dendrochronologickou analýzu podstoupily celkem tři vzorky z tohoto kontextu a u dvou vzorků byl získán pozitivní výsledek. Analýzy vzorků prokázaly, že dřeva tvořící součást kontextu 37 musela být pokácena po roce 1049 a po roce 1072. Konstrukce, kterou dřeva původně tvořila, vznikla pravděpodobně někdy ve 3. třetině 11. století či později. Uložení nacházející se stratigraficky nad kontextem 37 by tudíž neměly být starší než uvedené datace vzorků, pokud však nedošlo k jejich druhotnému přemístění. To ovšem nálezořá situace nepotvrdila, neboť žádné stopy druhotných zásahů narušující stratigrafii vrstev nebyly zaznamenány. Stavební konstrukce, k níž se váže kamenná destrukce (kontext 28) a první vrstva spálených dřev (kontext 29), tedy nemohly vzniknout dříve než ve 3. třetině či koncem 11. století, možná až ve 12. století. Mezi kontexty umístěné stratigraficky nad kontextem 37 patří také několik uloženin s nálezy mladohradištní keramiky (kontext 27, 29, 31 a 34), která svým charakterem odpovídá vymezené etapě vývoje 2. poloviny 11.–12. století. Zejména v případě keramických fragmentů z kontextů 31 a 34 není pochyb o jejich mladohradištní dataci, neboť oba kontexty obsahovaly střepy okrajů náležející jedné typologické skupině okrajů vytažených s lištou: ty se na Moravě objevovaly v různých variantách po celé 12. století, jejich vývoj však započal kolem poloviny 11. století, kdy zaujímají dominantní postavení v moravské mladohradištní keramické produkci a charakterizují období mladšího mladohradištního stupně (Procházka — Peška 2007, 166–170, 220). Kontexty 27 a 29 obsahovaly příliš málo keramických fragmentů na konkrétní časové zařazení.

Další vzorky zuhelnatělých dřev pocházely z kontextu 31, který vedle kolekce mladohradištní keramiky obsahoval také větší fragmenty uhlíků. Na dendrochronologickou analýzu byly zaslány dva vzorky z tohoto kontextu, dataci se podařilo zjistit pouze u jednoho z nich. Analyzovaný fragment dřeva pocházel ze stromu pokáceného někdy po roce 1041. V porovnání s předchozími vzorky z kontextu 37 jde o starší dataci, přitom kontext 31 se nacházel stratigraficky nad kontextem 37, měl by tudíž být mladší (obr. 7, 8). Vzhledem k určené dataci je velmi pravděpodobné, že dřeva z obou kontextů pocházela ze stejného období, kontexty vznikly ve stejném časovém úseku a konstrukce, ze kterých dřeva pocházela, mohly být současné. Kontext 31 se nacházel stratigraficky těsně pod první vrstvou spálených dřev

(kontext 29) a vykazoval stopy vypálení. Uhlíky obsažené v kontextu 31 tak s největší pravděpodobností byly stejného původu jako uhlíková vrstva nad ním a do kontextu 31 se mohly dostat vlivem postdepozicičních procesů a propadu vrstev. Bohužel z první vrstvy zuhelnatělých dřev (kontext 29) se nepodařilo odebrat větší vzorek pro dendrochronologickou analýzu a potvrdit tak současnost obou vrstev. Z terénní situace vyplynulo, že první vrstva spálených dřev (kontext 29) přímo souvisí s destrukcí kamenů (kontext 28) a s největší pravděpodobností se jednalo o jeden stavební prvek, jehož datační oporou se stal právě uhlík pocházející z kontextu 31. Za předpokladu, že vzorky dřev z kontextů 31 a 37 měly společný původ, jelikož se ve všech případech jedná o dřevo pokácené nejdříve v 2. polovině 11. století, tvořila dřeva z obou uhlíkových vrstev společně s kameny z destrukce s největší pravděpodobností součást společných stavebních úprav ve stejném čase. Vzhledem ke stupni vypálení, pozorovanému na vrstvách spálených dřev a na okolních uloženinách, tato konstrukce pravděpodobně současně zanikla v důsledku požáru. Uložení nacházející se mezi kontexty 28 (kamenná destrukce) a 37 (uhlíková vrstva), tedy 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 47, 48, 51, musely být tudíž také současné. Charakter keramiky z těchto kontextů neodporuje mladohradištní dataci. Keramika z kontextů 31 a 34 již byla popsána výše a odpovídá mladšímu mladohradištnímu stupni vývoje, který byl definován na příkladech brněnské keramiky (Procházka — Peška 2007, 149–170). Kontexty neobsahovaly keramiku starší datace než z 2. poloviny 11. století, pouze do kontextu 31 byly infiltrovány dva menší střepy mladší datace. V kontextu 29 se našly pouze čtyři fragmenty keramiky mladohradištního charakteru, ostatní kontexty byly buď bez nálezů, nebo neobsahovaly keramický materiál představující oporu relativní chronologie.

Poslední datovaný vzorek dřeva pocházel z kontextu 40. Ze všech analyzovaných vzorků byl tento součástí uložení umístěné stratigraficky nejnižší (obr. 7, 8). Nejednalo se ale o poslední kontext ve výkopu sondy S1. Letokruhová křivka se v tomto případě váže k roku 1052, tedy stejně jako u předchozích vzorků se jedná o dřevo zpracované nejdříve po polovině 11. století. Kontext 40 vykazoval silné známky vypálení, jednalo se o poměrně tvrdou kompaktní kru tvořenou z hlíny, písku a příměsí vápna, které v tomto případě pocházelo z přepálených fragmentů vápencových kamenů. Vlivem žáru vznikla z uložení v podobě kontextu 40 tvrdá kra, která v sobě zakonzervovala větší fragmenty uhlíků, kameny, mazanici, ale i keramiku. Vzhledem k časové blízkosti definovaných dat u analyzovaných vzorků zřejmě i uhlík z kontextu 40 souvisel s předchozími vrstvami spálených dřev (kontext 29, 37) a s dalšími kontexty se vzorky uhlíků. Na základě datace posledního vzorku je více než pravděpodobné, že všechna analyzovaná dřeva byla stejného původu, tudíž kontexty s datovanými vzorky dřev, včetně uložení nacházejících se mezi nimi, mohly být současné. Kontext 40 se nacházel stratigraficky pod kontexty 35, 38, 52 a pod druhou vrstvou spálených dřev (kontext 37). Keramiku z kontextu 35 charakterizují zejména fragmenty zásobnic v podobě zdobených výdutí s plochými variantami plastických lišt, které souvisí s redukcí výzdoby v 2. polovině 11. sto-

letí a byly typické pro výzdobu zásobnic celého mladšího mladohradištního stupně, tedy až do konce 12. století (Procházka — Peška 2007, 168–169). V kontextu 38 se objevil fragment okraje mísy seřezaný vodorovně, okraje vytažené s lištou a výduť zdobená širokými plochými žlábkami v kombinaci s hřebenovou vlnicí. Charakter keramiky z obou kontextů odpovídá příslušné dataci výše zmíněných vzorků dřev, jednoznačně jde o keramické znaky vyskytující se po polovině 11. století. V případě kontextu 52 šlo o uhlíkovou vrstvu bez nálezů pravděpodobně současnou s kontextem 40.

Datovaný vzorek dřeva z kontextu 40 se nacházel stratigraficky nad kontextem 49 a nad následujícími kontexty 39, 41 a 42, přičemž v kontextu 49 nebyly dokumentovány žádné nálezy. Následující kontext 39 obsahoval nejpočetnější kolekci keramiky v rámci sondy S1 (31 ks). Keramiku charakterizují kyjovité okraje zásobnic zhruba obdélného průřezu, zatím nezdobené, představující významný typologický prvek. Dle analogií brněnské keramiky víme, že kyjovité okraje lichoběžníkovitého průřezu nastupují až v první třetině 13. století, v předcházejícím období charakterizoval tyto okraje obdélníkový průřez, prototypy kyjovitých forem okrajů se mohly vyskytnout již v 2. polovině 11. století (Procházka — Peška 2007, 167–168, 220). Přestože se kontext 39 nacházel stratigraficky pod kontextem 40, neobsahoval keramiku výrazně chronologicky starší, zastoupené keramické znaky typově odpovídají spíše již několikrát zmíněnému mladšímu mladohradištnímu stupni vývoje. Na základě typologie okrajů je zřejmé, že keramika z kontextu 39 nepochází z doby před polovinou 11. století.

Kontext 41 představoval stratigraficky poslední uložení s mladohradištní keramikou, tudíž v rámci mladohradištního souvrství šlo o kontext nejstarší. Z kontextu 41 pocházela druhá nejpočetnější kolekce keramiky (17 ks). Charakter keramiky vystihují zejména okraje vytažené s lištou oblou ukončené zaobleně, okraje římsovité a nezdobené kyjovité okraje zásobnice, náležející ještě k variantám zhruba obdélného průřezu, ve výzdobě dominují široké ploché žlábkové a rýhy, objevila se i vlnovka. Fragment zásobnice v podobě okraje s výduťí zdobí plochá plastická lišta obdélníkovitého průřezu, na které se objevuje výzdoba v podobě ryté klikatky. Kombinace okrajů s výzdobnými prvky odpovídá opět typologicky mladší fázi mladohradištního vývoje. Následující kontext 42 představoval poslední uložení těsně nad podloží a obsahoval pouze keramiku pravěkého stáří.

Díky dendrochronologické analýze se podařilo časově zařadit čtyři vzorky dřev vázané na data 1041, 1049, 1052 a 1072. Na průměrné letokruhové křivce se určená data od sebe příliš nevzdalují, neboť vymezují úsek zhruba 30 let a všechna data se tak vážou na období 2. poloviny 11. století. Vzhledem k absenci několika letokruhů, a to hlavně podkorního letokruhu a bělového dřeva u analyzovaných vzorků, však určená data pouze vymezují spodní hranici pro pokácení stromů. Proto se nelze vázat přímo na konkrétní data, ale při interpretaci nálezových situací je třeba uvažovat v rámci určitých časových úseků, celých období, period či fází. Dendrochronologická analýza definuje spodní hranici datace spíše na 3. třetinu 11. století.

Uložení s analyzovanými vzorky uhlíků na sebe bezprostředně stratigraficky nenavazovaly, prostor mezi nimi vyplňovaly jiné typy uložení, které také vykazovaly známky kontaktu s ohněm. Některé silně prostupovaly malé fragmenty uhlíků nebo se objevily přepálené kusy vápenců rozpadající se na vápno, vypálená jílovitá hlína do podoby mazanice nebo zvláštní slépence hlíny, vápna a písku vzniklé v důsledku silného žáru. Vrstvy se vzorky analyzovaných dřev byly od sebe vzdálené průměrně 10–30 cm. Vzhledem k blízkosti dat na průměrné letokruhové křivce lze uvažovat o současnosti kontextů s analyzovanými vzorky uhlíků. Všechny určené fragmenty dřev mohly být pokáceny a použity při stavbě ve stejném období. Společně mohly vytvářet určitý stavební prvek, který ve stejné době pravděpodobně i zanikl, na což poukazovaly stopy vypálení nejen u vrstev uhlíků, ale i v okolních uloženích. Prostřednictvím sondy S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově se podařilo zachytit poměrně mocné souvrství indikující destrukční požárový horizont, se kterým souvisely převážně vrstvy se zničenými stavebními prvky v podobě spálených dubových dřev a kamenná destrukce překrývající všechny požárem postižené vrstvy.

Jisté stopy vypálení byly viditelné již v některých uloženích umístěných stratigraficky nad kontextem 27. Jednalo se o uložení v podobě kontextů 25, 26, 43 a 45, které se zachovaly primárně pouze v severním profilu sondy S1 (obr. 7). V případě kontextu 25 šlo o silně vypálenou vrstvu hlíny, v podstatě mazanice nebo vápna. Zmíněné kontexty byly bohužel bez nálezů, takže těžko chronologicky zařaditelné, pravděpodobně souvisely s vrstvami destrukčního horizontu. Destrukční a požárové vrstvy tak tvořily v rámci sondy S1 poměrně mocné souvrství, které určovaly uložení od úrovně 120–140 cm do hloubky přibližně 260 cm. Konkrétně se jednalo o kontexty 25–40, 43, 45–48, 50–52, přičemž relikty destruovaných stavebních prvků mezi nimi tvořily kontexty 28, 29 a 37.

Pomocí dendrochronologické analýzy se podařilo rámcově časově zařadit kontexty se vzorky dřev, včetně souvislých vrstev uhlíků a všechny související uložení. Díky analýze víme, že všechny související kontexty by neměly obsahovat nálezy starší než z 2. poloviny 11. století, jelikož odpovídající dřevěné části pocházely ze stromů pokácených někdy po polovině 11. století. Keramika pocházející z okolních kontextů, bezprostředně přiléhajících k uhlíkovým vrstvám, se nijak nevymyká rámcové dataci kontextů se vzorky uhlíků. Prostřednictvím sondy S1 se podařilo zachytit mocné souvrství se stopami vypálení. Vzhledem k časové blízkosti definovaných dat na letokruhové křivce, na podkladě stratigrafických vztahů a vzhledem k jednotnému vypálenému charakteru uložení lze uvažovat o současnosti všech vrstev v souvrství. Destrukční požárový horizont sondy S1 charakterizují uložení dle stratigrafie od kontextu 43, 45, 25 a 26 po kontext 40 (obr. 7, 8). Uvedené uložení se pravděpodobně vztahovaly ke stejnému období vzniku souvisejícímu s požárem.

3.6. Relativní datace kontextů sond S0 vodovod a S1 dle keramiky

Následující kapitola nastiňuje relativní dataci kontextů ze sondážních výzkumů na horním nádvoří zámku v Mikulově na podkladě vybraných keramických znaků, které se vyvíjely v závislosti na čase a prostoru a mohou vypovídat o chronologickém zařazení nálezových kontextů. Mezi tyto znaky se zpravidla řadí morfologické prvky keramiky – celkový tvar nádob, tvary okrajů a výzdoba. Vypovídací hodnotu má také i samotný keramický materiál. V případě keramiky z mikulovského zámku potvrzují o časové zařazení kontextů zvláště tvary okrajů. Celkové tvary nádob se nezachovaly.

První intaktní vrstvy s archeologickými nálezy nenařazené mladšími zásahy představovaly v sondě S1 uloženy dokumentované od úrovně 120 cm. Konkrétně se jednalo o kontexty 20, 21, 23 a 24, které obsahovaly nálezy vrcholně středověké datace, zejména keramiku vyznačující se střechovitými typy okrajů a prvky vyskytujícími se na keramice od 2. třetiny 13. a ve 14. století (obr. 12), jejíž analogie můžeme sledovat např. na keramice z brněnských souborů (*Procházka — Peška 2007, 222–232*). Srovnatelný soubor keramiky stejné datace pochází také z nedaleké lokality Šakvice v trati „Štěpničky“, kde se vedle objektů z mladší doby hradištní podařilo zachytit část středověké osady, kterou charakterizuje keramika převážně ze 13. století (*Unger 1981, 71–78, 80–82, obr. 12–16*).

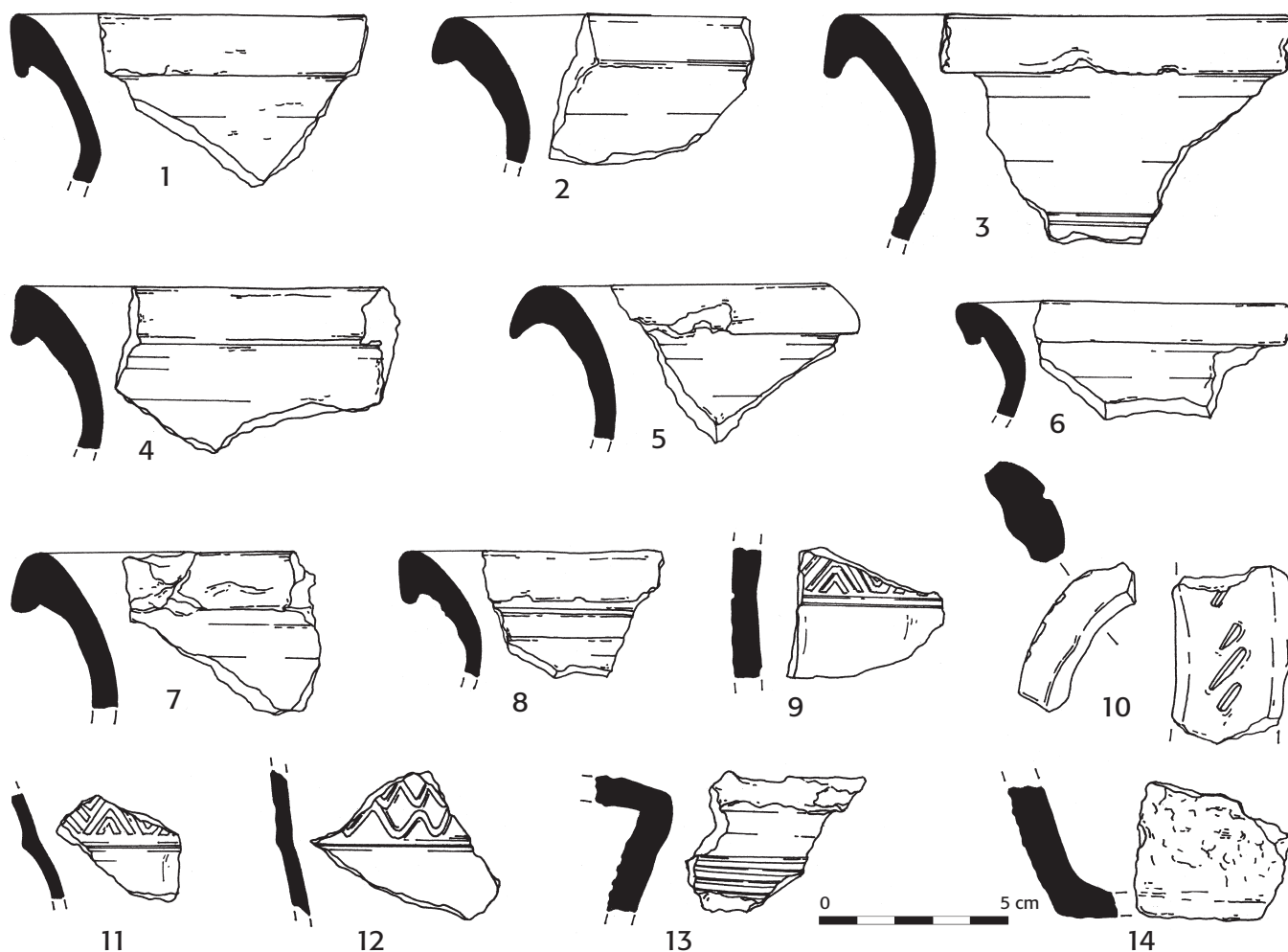
V Dolním Rakousku nastupují první varianty střechovitých okrajů neboli okraje přehnuté a podseknuté u hrnců už ve 12. století (*Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222–223; Szameit 1989, 148–149*), tedy mnohem dříve než v moravském prostředí. Výrazně přehnuté a podseknuté typy okrajů vyskytující se převážně ve spojení s šedým, redukčně a tvrdě vypáleným keramickým zbožím, které můžeme sledovat také v souboru z mikulovského zámku, jsou i v Dolním Rakousku více typické pro keramické celky mladší datace. Hrnce s více či méně přehnutými a podseknutými okraji a klasické střechovité okraje se v různých variantách objevují v dolnorakouské keramické produkci od 13. až do 1. poloviny 16. století (*Felgenhauer-Schmiedt 1977, 223–232; Sedlmayer 2002, 402–404*). Při pokusu o srovnání vrcholně středověké keramiky z Mikulova s dolnorakouskou produkcí byly shledány podobnosti se souborem z hrádku Gaiselberg, a to převážně s keramikou horizontu II z 1. poloviny 13. století, kde se vedle podobných variant okrajů objevuje shodná kolkovaná výzdoba (viz obr. 12: 9, 11), analogie lze sledovat také ve výzdobě uch konvice v podobě šikmých záseků (*Felgenhauer-Schmiedt 1977, 223–224, Taf. 5–7*). Další analogie představují některé varianty okrajů a fragmenty uch zdobené šikmými záseky pocházející ze sídelního horizontu 13. až časného 14. století na lokalitě Zwentendorf (*Szameit 1989, 148–149, Taf. I–VIII, XII*).

Uvedené kontexty 20, 21, 23 a 24 se nacházely stratigraficky nad kontexty 43 a 45, tudíž i nad kontextem 27 s mladohradištní keramikou a nad kamennou destrukcí (kontext 28). S vrstvami destrukčního horizontu už přímo nesovisely (obr. 7, 8).

K relativní dataci těchto kontextů také výrazně přispívají nekeramické nálezy. Nejvýznamnější z nich pocházely z kontextu 21, ve kterém se zachovala pozlacená bronzová přezka, kostěný hřeben a zlomky dřeva či kůže neznámého původu. Přezka představuje exemplář vyspělejší formy s profesionální výzdobou, zachovala se téměř celá, chybí pouze trn (obr. 13). Jedná se o jednu z nejrozšířenějších variant přezek se zesílenou týlní stranou (analogie typ G), zdobenou v našem případě složitým žebrováním, které se běžně vyskytovalo ve 13. a 14. století v celé Evropě. První exempláře však už pocházejí z 2. poloviny 12. století. Oblast největšího rozšíření tohoto typu vymezovaly na západě řeky Seina a Rýn, na jihu a východě to byla Visla, Dunaj a Tisza (*Krabath 2001, 132, 134, 137, 145*). V případě kostěného hřebene jde o velmi zachovalý exemplář typu jednostranného hřebene s úzkým štíhlým tělem a dlouhými zuby, pouze dva ze sedmi zubů byly částečně odlomeny (obr. 14). Hřeben svým tvarem, počtem a délkou zubů odpovídá typu úzkého kostěného hřebene, který se nejvíce objevuje ve středoevropském prostoru v kontextech 2. poloviny 12. a 13. století, přičemž největší rozšíření tohoto typu bylo zaznamenáno ve 13. století. Analogie můžeme hledat v Polsku, Německu, Skandinávii, ale také v Čechách, kde tyto hřebeny pocházejí z kontextů datovaných do 2. a 3. třetiny 13. století. Z hlediska nálezových okolností bylo prokázáno, že úzké hřebeny se soustřeďují zejména v městském prostředí a v sídlech centrálního významu, ve venkovském prostředí jsou nálezy těchto hřebenu minimální (*Klápště 1999, 368, 371–373; Fojtík — Švecová 2003–2004, 230–233*). Nejstarší nálezy pocházejí z Pomořanska z 10. století, nejmladší hřebeny tohoto typu se pak objevily i v 15. století. Exemplář podobný mikulovskému hřebenu, dokonce se stejným počtem zubů, pochází např. z lokality Lešany v olomouckém kraji, který se podařilo rámcově datovat do 13.–14. století (*Fojtík — Švecová 2003–2004, 232, 241*). Další exempláře se našly v intravilánu města Most, přičemž jeden v úplnosti dochovaný hřeben byl dle nálezových okolností datován do závěru 13. století (*Klápště 1999, 365–366*). Na území Moravy, českého Slezska a Slovenska však tyto hřebeny nepatří mezi časté nálezy.

Úzké kostěné hřebeny bývají někdy označovány jako hřebeny tkací v souvislosti s jednou z možností jejich využití (*Fojtík — Švecová 2003–2004, 231–233*). Někteří badatelé ovšem jejich spojitost s textilní výrobou odmítají, při subtilní podobě úzkých hřebenu a těsném přisazení zubů by vlákna nemohla mezi zuby volně procházet a zuby by se brzy vylámaly (*Rebkowski /red./ 1996, 238; Klápště 1999, 374*). Mnohem přesvědčivěji zní úvahy o jejich výzdobné funkci v ženských účesech, která také více odpovídá nálezům z městského prostředí (*Hrubý 1957, 169; Klápště 1999, 373–374*).

Keramiku vrcholně středověké datace z kontextu 24 doplňuje už jen fragment železného hřebíku. Vzhledem k charakteru keramiky a doprovodným nekeramickým nálezům byly kontexty 20, 21, 23 a 24 rámcově datovány do období vrcholného středověku a nebyly vybrány pro detailní analýzy zaměřující se na mladohradištní keramiku.

Obr. 12. Mikulov - zámek 2012. Keramika ze sondy S1. **1–12** – kontext 21; **13–14** – kontext 24 (kresba Š. Trávníčková). — **Fig. 12.** Mikulov Château 2012. Pottery from trench S1. **1–12** – context 21; **13–14** – context 24 (drawing by Š. Trávníčková).

Obr. 13. Mikulov - zámek 2012. Sonda S1 – kontext 21. Pozlacená bronzová přezka ze 13.–14. století (foto R. Chadim). — **Fig. 13.** Mikulov Château 2012. Trench S1 – context 21. Gold-plated bronze buckle from the thirteenth–fourteenth century (photo by R. Chadim).

V sondě S0 vodovod byly vrstvy s archeologickými nálezy dokumentovány od úrovně 35–40 cm, tedy hned po odebrání dlažby a násypu v podobě stavební suti a navážky (Trampota 2009). V sondě S0 vodovod se podařilo zachytit archeologické vrstvy pouze s keramikou mladohradištní datace, které byly následně podrobeny detailnější analýze (obr. 6). V této sondě nebyla zaznamenána přítomnost keramiky mladší středověké či starší pravěké datace. Vedle keramiky se zde objevily fragmenty zvířecích kostí či uhlíků.

Vybranou kolekci mladohradištní keramiky tvořily fragmenty z kontextů 0, 102–106 ze sondy S0 vodovod a kontexty 27, 29, 31, 34, 35, 38, 39, 41 ze sondy S1. Nekeramické nálezy těchto vybraných kontextů představovaly ojedinělé fragmenty neurčitých železných předmětů, které nemají odpovídající vypovídací hodnotu a nemohou přispět k chronologickému zařazení. Kolekci mladohradištní keramiky pomohly relativně datovat charakteristické tvary okrajů. Mezi tvary okrajů převažují okraje vytažené s lištou, které na Moravě charakterizují mladší stupeň mladohradištní keramiky a dominují v profilaci okrajů od 2. poloviny 11. století a po celé

Obr. 14. Mikulov – zámek 2012. Sonda S1 – kontext 21. Kostěný hřeběn rámcově z 12.–14. století (foto A. Balcárková). — **Fig. 14.** Mikulov Château 2012. Trench S1 – context 21. Bone comb, c. twelfth–fourteenth century (photo by A. Balcárková).

12. století (obr. 9: 8, 12, 17, 22; 10: 3, 6–7, 12, 21–22; 11: 1, 12, 15, 17). V druhé polovině 12. století se objevovaly redukované varianty těchto okrajů a jejich vývoj končí. Některé přežívající varianty se ojediněle vyskytovaly i v následující etapě (Goš 1970, 42–43; 1977, 293–294; Procházka — Peška 2007, 167–168, 220). Na zámku v Mikulově se okraje vytažené s lištou objevily téměř ve všech analyzovaných kontextech obou sond, nebyly přítomny pouze ve třech kontextech: 103, 106 ze sondy S0 vodovod a 27 ze sondy S1.

Koncem 12. století nastupují okraje římsovité, které charakterizují na Moravě závěr mladohradištního období. Byly více typické pro počátek a 1. polovinu 13. století a společně s dalšími prvky vystihují podobu tzv. pozdně hradištní keramiky, zejména v kombinaci s rádělkovou výzdobou (Goš 1977, 293–294; Procházka 1984, 436–439; Unger 1984a, 290–291; Procházka — Peška 2007, 175–221). Zpočátku se objevovaly prototypy římsovitých okrajů, jejichž vývojové předchůdce představovaly mladší varianty okrajů vytažených s lištou. V souboru ze zámku v Mikulově se zachovaly čtyři exempláře okrajů blízcí se prototypům římsovitých okrajů, s největší pravděpodobností jde stále ještě o varianty okrajů vytažených s lištou (obr. 10: 11; 11: 2, 13–14). Tyto okraje byly součástí kontextů 35, 39, 41 sondy S1 nacházející se stratigraficky níže v rámci výkopu sondy. Kontext 41 představuje nejstarší uloženinu s mladohradištní keramikou, kontext 39 na něj navazoval a kontext 35 se nacházel o 20 cm výše (obr. 7, 8).

Na tomto místě je třeba upozornit, že v keramické kolekci z mikulovského zámku zcela chybí typické prvky pro pozdně hradištní horizont keramiky. Neobjevily se charakteristické pozdně hradištní okraje zdobené rádělkou, ani klasické formy okrajů římsovitých, rádělková výzdoba nebyla zaznamenána ani na jednom fragmentu, navíc zcela chybí okraje zdobené na vnější ploše, které se společně se zmíněnými prvky běžně objevují od počátku 13. století (Unger 1984a, 290–291; Procházka — Peška 2007, 200–221). Vzhledem k absenci keramiky pozdně hradištního charakteru nelze uvažovat o přesahu datace vrstev do počátku 13. století. Pozdně hradištní keramika nebyla evidována ani v rámci kontextů stratigraficky nad kulturními vrstvami s mladohradištní keramikou. Tento horizont na zámku v Mikulově zjevně chybí.

Kyjovité formy okrajů jsou typické zvláště pro zásobnice a začaly se u těchto nádob objevovat od 2. poloviny 11. století. Zpočátku se jednalo o prototypy těchto okrajů různých tvarů. Mezi klasické formy kyjovitých okrajů se řadí již kratší typ zhruba obdélného průřezu,

jehož vývoj na Moravě vrcholil ve 12. století. Koncem 12. a počátkem 13. století nastoupily typy lichoběžníkovitého průřezu, nejprve starší, kratší varianta vyskytující se ještě v první třetině 13. století a charakterizující pozdně hradištní keramiku. Mladší, dlouhé typy byly typické již pro vrcholně středověké zboží od první třetiny 13. století (Goš — Karel 1979, 167–169; Procházka — Peška 2007, 164, 168, 220–221). Kyjovité okraje zásobnic z mikulovského zámku je možné zařadit mezi varianty zhruba obdélného průřezu, zejména v případě dvou fragmentů z kontextu 39 sondy S1 (obr. 11: 10–11). Exempláře kyjovitých okrajů z kontextu 102 sondy S0 vodovod a kontextu 41 sondy S1 nemají v průřezu zcela obdélný tvar a jedná se s největší pravděpodobností o prototypy, tedy předchůdce klasických forem těchto okrajů (obr. 9: 11; 11: 16). Fragmenty zásobnic s kyjovitými okraji byly na mikulovském zámku doloženy celkem ve třech kontextech: 102, 39 a 41. Objevily se také exempláře zásobnic s jinými tvary okrajů. V kontextu 31 sondy S1 se zachoval fragment okraje zásobnice typu okraje vytaženého s lištou ukončeného zaobleně a stejný typ okraje byl zaznamenán u fragmentu okraje s výdutí z kontextu 41 sondy S1 pocházejícího z velké hrncovité nádoby typu zásobnice (obr. 10: 3; 11: 12). Typologicky tyto varianty okrajů předcházely kyjovitým formám okrajů, mohly se však vyskytovat také současně. Ani v jednom případě nebyla dokumentována výzdoba na těchto okrajích zásobnic. Nejvíce analogií kyjovitých okrajů lze pozorovat v souborech brněnské keramiky. Na kyjovitých okrajích brněnských zásobnic se výzdoba objevovala zpravidla až od poloviny 12. století, přičemž se předpokládá, že výzdoba okrajů zásobnic nastoupila mnohem dříve než u hrnců (Procházka — Peška 2007, 167–168, 220–221). Výzdobu u kyjovitých okrajů lze tedy považovat za určité chronologické vodítko. Dle analogií by se zdobené kyjovité okraje obdélného průřezu neměly vyskytovat před polovinou 12. století, ale nelze to považovat za pravidlo. Výzdoba na okraji nebyla v souborech nikdy převažujícím prvkem. Vyjdeme-li z brněnských analogií, neměly by zásobnice s kyjovitými okraji z Mikulova vzhledem k absenci výzdoby časově přesahovat polovinu 12. století. Kontext 41 sondy S1 tak dle keramiky reprezentoval horizont 2. poloviny 11. až počátku 12. století, vzhledem k přítomnosti prototypu kyjovitého okraje zásobnice bez výzdoby a fragmentu zásobnice s okrajem vytaženým s lištou ukončeným zaobleně. Ty doplnily stejné varianty okrajů vytažených s lištou patřící hrncům. Jedná se současně o stratigraficky poslední kontext s mladohradištní keramikou a tedy chronologicky nejstarší kontext v rámci této etapy. Kontext 39 sondy S1 obsahoval již vyspělejší

varianty kyjovitých okrajů zásobnic obdélného průřezu, u hrnců se objevil okraj vytažený s lištou ukončený zaobleně a prototyp římsovitěho okraje. Kontext 39 tak mohl představovat o něco mladší uložení nepřesahující nijak výrazně polovinu 12. století vzhledem k absenci výzdoby na okrajích. Kontext 102 sondy S0 vodovod obsahoval kyjovitý okraj zásobnice čtvercového průřezu, tedy starší variantu tohoto typu okraje s možným výskytem od 2. poloviny 11. století, jednalo se o uložení umístěnou stratigraficky nad ostatními analyzovanými kontexty této sondy, tedy stratigraficky nejmladší kontext sondy S0 vodovod. Keramické celky z mikulovského zámku související s přítomností kyjovitých okrajů zásobnic se časově řadí s určitostí do 12. století, a to spíše do jeho 1. poloviny.

Výzdobné prvky zastoupené na vybrané keramice z mikulovského zámku charakterizují stejně jako tvary okrajů mladší stupeň mladohradištní keramiky na Moravě. Zásobnice zdobí redukované ploché varianty plastických lišt, které patří mezi typickou výzdobu zásobnic od 2. poloviny 11. století. Ojedinelé se vyskytly už dříve, např. v souboru ze Zelené Hory u Radslavic byly ploché lišty zaznamenány na grafitové keramice datované do 1. poloviny 11. století vedle exemplářů výrazných trojúhelníkovitých lišt. Výrazně vystupující masivní lišty postupně z těl zásobnic mizely a byly nahrazovány plochými typy v mladší fázi tohoto období. Ploché obdélníkovité či lichoběžníkovité tvary lišt dominovaly na zásobnicích 12. století (*Staňa 1998a*, 112; *Procházka — Peška 2007*, 168–169; *Procházka 2009a*, 167, 173, 175). Na zámku v Mikulově patří ploché lišty obdélníkovitého průřezu mezi nejčastější typ výzdoby zásobnic, objevily se v kontextech 102 a 106 sondy S0 vodovod a v kontextech 35 a 41 sondy S1 (*obr. 9: 10, 30; 10: 15, 19; 11: 16*). V kontextu 35 sondy S1 byly navíc přítomny zlomky zásobnice s lištou římsovitou; fragment s oblou, polokulovitou lištou pocházel z hrnce (*obr. 10: 14, 18*). Ani na jedné liště z kontextu 35 nebyla zaznamenána výzdoba. Další varianty lišt se objevily v sondě S0 vodovod. Fragment zásobnice z kontextu 103 zdobí lišta tvaru oblého, polokulovitěho s výzdobou v podobě hřebenového vpichu (*obr. 9: 15*), kontext 105 obsahoval zlomek zásobnice s lištou střežovitou zdobenou hřebenovou vlnicí (*obr. 9: 24*). Plastické lišty na zásobnicích z mikulovského zámku nijak nepomohly blíže časově zařadit kontexty, ze kterých pocházely, protože vzhledem k jejich tvaru a charakteru výzdoby se jedná o varianty s možným výskytem od 2. poloviny 11. do konce 12. století. V případě sondy S0 vodovod se ploché obdélníkovité lišty vyskytly jak v kontextu stratigraficky nejstarším (kontext 106), tak i nejmladším (kontext 102). U exempláře z kontextu 103 by se dalo uvažovat o starší dataci, jelikož se nejedná o typickou plochou variantu oblé, polokulovitě lišty, kontext 103 se však nacházel stratigraficky pod kontextem 102 a nad kontextem 106. Příklady plastických lišt ze sondy S1 potvrzují rámcovou dataci souvisejících kontextů do mladšího stupně mladohradištního období.

Ve výzdobě běžných hrnců mladohradištního období převažují v Mikulově prosté rýhy a široké ploché žlábků. Rýhování je typickým výzdobným prvkem mladohradištní keramiky. Dominovalo od počátku 11. století, v mladším 11. století se začala objevovat spirálovitě vi-

nutá rýha po obvodu celé nádoby, šířka a hloubka rýhy se postupně zvětšovala. Dominance rýhování na nádobách pokračovala ve 12. století, rýha se rozšiřovala do podoby žlábků. Vodorovné žlábkování převládalo od 2. poloviny 12. století až do 1. třetiny 13. století (*Staňa 1960*, 288; *Goš 1977*, 294, 300; *Procházka — Peška 2007*, 168, 220). Široké ploché žlábků tak s největší pravděpodobností vystihují charakter moravské keramiky 12. století. Nejvíce keramických zlomků zdobených širokými plochými žlábků bylo překvapivě zaznamenáno ve stratigraficky nejstarším kontextu sondy S1 v rámci mladohradištního období – v kontextu 41 (*obr. 11: 12, 17, 18*). Relativní datace keramiky z tohoto kontextu zřejmě přesahovala do 12. století. Z celkového množství čtrnácti analyzovaných kontextů z obou sond nebyly široké ploché žlábků dokumentovány v pěti kontextech (0, 103, 104, 29, 35). Rýhovaná výzdoba keramiky zcela chyběla ve čtyřech kontextech obou sond (103, 31, 34, 38). Tedy zhruba v jedné třetině analyzovaných kontextů nebyla doložena výzdoba ani formou rýh, ani širokých plochých žlábků. V kontextu 103 sondy S0 vodovod chyběly oba tyto motivy. Ve zbylých 60–70 % souboru ze zámku v Mikulově se vyskytovala keramika s touto výzdobou (*obr. 9: 3, 18, 23, 26–27, 31; 10: 4, 9–10, 16–17, 24; 11: 5, 7, 12, 17–18*).

Použití grafitu v keramické hmotě vrcholilo v 11. století. Na jihu Moravy se grafitová keramika objevovala více už od počátku 11. století, ve 12. století podíl grafitu v keramické hmotě klesal. Dominantně se grafit používal nadále při výrobě zásobnic. Brněnská oblast se určitým způsobem vymyká z jihomoravského regionu, neboť se z hlediska zastoupení a vývoje grafitové keramiky podobá spíše lokalitám na střední Moravě, kde zaznamenáváme trend ke zvýšení podílu grafitové keramiky až v průběhu 12. století. Na severní Moravě pokračoval vývoj ještě déle, až do 15. století, zejména v podobě zásobnicových tvarů. Použití grafitu bylo naprosto typické ve spojení se zásobnicemi po celé mladohradištní období (*Goš 1977*, 294, 297, 299–301; *Goš — Karel 1979*, 171–172, 174; *Procházka — Peška 2007*, 167–168; *Procházka 1984*, 430, 439; *2009a*, 162–166, 176–177). Z tohoto období není známo mnoho příkladů zásobnic z negrafitového materiálu, dá se říci, že zásobnice z negrafitového materiálu se ve 12. století v podstatě nevyrobily. Na zámku v Mikulově má grafitová keramika dominantní postavení a tvoří 80 % keramiky, přičemž všechny analyzované kontexty mladohradištní keramiky obsahovaly grafitovou keramiku. Grafitové zboží nejčastěji reprezentují fragmenty zásobnic, které byly doloženy ve více než polovině analyzovaných kontextů, chyběly pouze v kontextech 0, 104 sondy S0 vodovod a 27, 29, 34, 38 sondy S1. Přítomnost většího množství grafitových zásobnic, jejichž vývoj vrcholil ve 12. století, poukazovala na spíše mladší dataci kontextů, ve starším stupni mladohradištního období nebyly zásobnice tak častým zbožím.

Mezi prvky charakterizující starší stupeň moravské mladohradištní keramiky se řadí odsazená hrdla, která byla typická pro keramiku 1. poloviny 11. století. Tento typologický prvek se začal objevovat již v keramických souborech z přelomu 10./11. století, např. v Přerově, ve Starých Zámcích u Líšně, v Zelené Hoře u Radslavic, ve Starém Městě „Na Zahrádkách“ nebo v Kosticích - Zad-

ním hrúdu, kde je tento prvek charakteristický pro keramiku druhé chronologické skupiny (RS4 II) (Staňa 1998a, 96–98, 104, 106–112; Galuška 2009, 614, 616–617; Procházka 2009a, 162, 166; Balcárková 2013, 803–809). Odsazení hrdla bývá považováno za prvek nové vlny mladohradištní keramické produkce, kterému je přiřkládán chronologický význam a stal se příznačným pro keramiku horizontu okolo roku 1000. Výskyt keramiky s odsazeným hrdlem vně dále vrcholil v 1. polovině 11. století, sporadicky se tento prvek vyskytoval na hrncích s vysokou maximální výdutí i v mladším stupni mladohradištního období (Procházka 2009a, 162, 166; Procházka — Peška 2007, 167). Na keramice ze zámku v Mikulově jsou odsazená hrdla zastoupena u jedné třetiny fragmentů představující okraje a okraje s výdutí (obr. 9: 5, 23; 10: 5; 11: 12). V rámci celého souboru se odsazená hrdla objevila na 6 % keramických fragmentů. Tento typologický znak keramiky tedy není v Mikulově převažující, proto mu nelze přiřkládat chronologickou významnost a striktně ho spojovat se starším stupněm mladohradištního období. V rámci sondy S1 se keramika s odsazeným hrdlem objevila v kontextech umístěných stratigraficky nejnižší – v kontextu 35, 39 a 41. V sondě S0 vodovod chyběl tento prvek pouze v kontextu 103 a 106, nelze proto vycházet ze stratigrafické situace. V případě souboru z mikulovského zámku je třeba vzít v úvahu menšinový výskyt tohoto keramického znaku po celé mladohradištní období stejně jako u nádob s válcovitým hrdlem.

Okrajové fragmenty nádob s válcovitým neboli cylindrickým okrajem se zachovaly ve dvou exemplářích v kontextu 105 sondy S0 vodovod a posouvaly časově zařazení kontextu 105 spíše do 11. století (obr. 9: 23). Nádob s válcovitým okrajem patří mezi typologicky důležitý tvar, který se začal na Moravě objevovat v souvislosti s polskou keramikou na počátku 11. století a indikují nástup nové vlny mladohradištní keramické produkce. Jejich výskyt a vývoj byl ovlivněn regionálním vývojem a největší výskyt těchto nádob byl zaznamenán v souborech keramiky z 1. poloviny 11. století. Výjimečně se objevily dříve zřejmě jako importy v rámci horizontu keramiky okolo roku 1000, a to v oblasti na sever od Brna (Staré Zámky u Líšně), případně na střední Moravě (Přerov). Nádob s válcovitým okrajem přezívaly v menšinovém zastoupení i do mladší fáze mladohradištního období. Ve Slezsku vrcholil jejich výskyt až ve 13. století (Goš 1977, 298–300; Staňa 1998a, 104, 112; 1998b, 275–281, 285; Procházka — Peška 2007, 167; Galuška 2009, 623–624; Procházka 2009a, 166–172). Fragmenty nádob s válcovitým okrajem přítomné v kontextu 105 zřejmě patří k ojedinělým exemplářům vyskytujícím se v mladší fázi mladohradištního období. Na zámku v Mikulově nebyla dle dosavadní analýzy dokumentována keramika starší datace než k polovině 11. století a ojedinělý výskyt znaků typických spíše pro starší období naše závěry nenarušuje.

Většina analyzovaných kontextů s mladohradištní keramikou představovala s největší pravděpodobností vrstvy se sekundárním odpadem, které vznikly ve stejném časovém úseku. Vzhledem k evidenci spálených dřevěných konstrukcí v několika vrstvách a kamenné destrukci v sondě S1 lze uvažovat o destrukčním horizontu indikujícímu stopy požáru. Pohřbené uložení

stratigraficky pod destrukčním horizontem by pak měly reflektovat dobu předcházející destrukci. Ovšem tyto vrstvy vykazují stejné známky vypálení jako vrstvy destrukčního horizontu, tudíž lze uvažovat spíše o současnosti všech vrstev s mladohradištní keramikou.

Mezi chronologicky nejstarší uložení ve výkopu sondy S1 jednoznačně patřil kontext 42 nacházející se těsně nad podloží sondy a obsahující střepy pravěkého stáří. Na tento kontext přímo navazovaly uložení s keramikou mladohradištní datace. Dle stratigrafie vrstev chronologicky navazovaly na kontext s pravěkou keramikou uložení s kontextovým číslem 41, 39, 49 a kontext 40, jehož spodní hranici datace určuje dendrochronologicky datovaný uhlík pocházející ze stromu pokáceného někdy po roce 1052. Jednalo se rovněž o poslední kontext výše zmíněného destrukčního horizontu (obr. 7, 8). Zmíněné uložení pohřbené pod destrukčním horizontem by teoreticky měly obsahovat nálezy starší datace. Keramika byla dokumentována v rámci kontextů 41 a 39 (obr. 11), z ostatních nálezů se v kontextu 41 zachoval pouze neurčitý fragment železa, zatímco kontext 49 byl prostý nálezů.

Chronologicky nejstarší uložení s mladohradištní keramikou představuje kontext 41. Dochovaná keramika z tohoto kontextu neodpovídá výrazně starší dataci než keramika z destrukčních vrstev. V kontextu 41 se opět objevují typologické prvky charakterizující keramiku od 2. poloviny 11. století, zejména okraje vytažené s lištou. Stejně tak pro keramiku z kontextu 39 jsou charakteristické prvky 11. i 12. století. Mezi nejhodnotnější fragmenty patří kyjovité okraje zásobnic (obr. 11: 10–11), jedná se o typy zhruba obdélného průřezu neboli okraje tzv. skupiny 12, které definoval R. Procházka v souborech brněnské keramiky (Procházka — Peška 2007, 168, 254–255). Fragmenty okrajů zásobnic tak překvapivě zkomplikovaly relativní chronologii kontextů nacházejících se stratigraficky pod destrukčním horizontem na zámku v Mikulově. Díky kyjovitým okrajům zásobnic v kontextu 39 byla stratigraficky pod destrukčními vrstvami prokázána přítomnost keramiky z 12. století. V porovnání s keramikou kontextů destrukčního horizontu se jedná o prvky mladší či stejné datace. Keramiku s prvky o něco starší datace obsahoval až kontext 41 nacházející se bezprostředně stratigraficky pod kontextem 39, což naznačila přítomnost fragmentu zásobnice s prototypem kyjovitého okraje (obr. 11: 16) předcházející kyjovité formy okrajů typické pro 12. století. Jelikož se v případě kontextu 41 současně jedná o stratigraficky nejstarší uložení s mladohradištní keramikou, je možné předpokládat počátky mladohradištních aktivit na mikulovském zámku již v 2. polovině 11. století, které pravděpodobně pokračovaly dále ve 12. století a byly ukončeny požárem, jak to naznačuje mohutné destrukční souvrství v sondě S1.

Při relativní dataci nálezových kontextů dle keramiky byly sledovány pouze keramické znaky s určitou chronologickou citlivostí, vypovídající o chronologickém zařazení jednotlivých kontextů. Vybraný soubor mladohradištní keramiky ze sond na horním nádvoří zámku v Mikulově má jednotný charakter jak v kontextech sondy S0 vodovod, tak sondy S1. V rámci sondy S0 vodovod nebyla sledována výraznější stratigrafie vrstev, kontexty obsahovaly keramiku relativně shodné datace.

Všechny analyzované kontexty z obou sond obsahovaly shodně keramiku s prvky 11. i 12. století, přičemž převažovala keramika mladšího mladohradištního stupně. Mezi keramikou mladohradištní datace z obou sond se nepodařilo najít výrazné rozdíly a v rámci kontextů nebylo rozlišeno více fází mladohradištního vývoje. Je přitom třeba vzít v úvahu, že dochované fragmenty keramiky představují odpad v sekundárním uložení, tudíž detailnější časové zařazení kontextů dle dochované keramiky není možné.

V sondě S1 bylo dokumentováno v sousledu několik destrukčních a požárových vrstev reprezentujících pravděpodobně jeden časový horizont. V místě sondy S0 vodovod se bohužel nepodařilo zachytit výrazné prvky destrukce, nicméně některé uloženíy prostupovaly malé fragmenty uhlíků a objevila se i vrstva popelovitého charakteru. Současnost a vzájemnou souvislost kontextů v rámci destrukčního horizontu zachyceného sondou S1 na zámku v Mikulově potvrzuje nejen relativní datace keramiky, ale i rámcová dendrochronologická data vzorků uhlíků. Analyzované vzorky dřev byly odebrány z různých kontextů: 31, 37 a 40, avšak všechny pocházely ze stromů pokácených po polovině 11. století. Analyzovaná keramika z destrukčních vrstev společně s dendrochronologickými daty určují spodní hranici datace na 3. třetinu 11. století a spojují tak kontexty destrukčního horizontu na zámku v Mikulově s obdobím mladšího mladohradištního stupně. Uloženíy destrukčního horizontu s odpadem sekundárního charakteru v sobě ukrývaly relikty doby předcházející samotné destrukci, ke které pravděpodobně došlo na konci uvedené etapy. Horní hranici datace destrukčního horizontu pak určují nálezy z kontextů umístěných stratigraficky nad prvními uloženími popelovitého charakteru (kontext 43, 45). Na destrukční horizont v sondě S1 navazovaly vrstvy s keramikou vrcholně středověké datace, která se vyznačuje prvky typickými pro keramiku 13.–14. století. Vyšší partie sondy S1, přibližně do hloubky 100 cm, byly narušeny mladšími recentními zásahy v podobě vodovodního potrubí či základového zdiva. V této úrovni se nacházely druhotně přemístěné uloženíy s vrcholně středověkou keramikou a smíšené uloženíy charakteru navážky s nálezy různého stáří.

Analyzovaný soubor mladohradištní keramiky z horního nádvoří zámku v Mikulově jednoznačně charakterizují prvky vyskytující se na keramice 11. a 12. století, o čemž svědčí rozbor zastoupených keramických znaků. Ani v jednom z analyzovaných kontextů keramiky z mikulovského zámku nebyla prokázána přítomnost keramiky starší mladohradištní či povelkomoravské datace, většina dokumentovaných keramických znaků se začala na mladohradištní keramice objevovat až od 11. století, a to převážně v jeho 2. polovině. Celkový charakter analyzovaného souboru odpovídá keramice mladšího mladohradištního stupně, který byl definován na souborech brněnské keramiky (Procházka — Peška 2007, 149–170).

3.7. Srovnávací analýza mladohradištní keramiky z mikulovského zámku

Pro srovnání vybrané kolekce mladohradištní keramiky z mikulovského zámku byly vybrány keramické soubory podobného charakteru a datace. Za víceméně vhodný

příklad pro srovnání byl vybrán rakouský knížecí hrad Raabs, a to díky celkovému charakteru lokality. Hrad Raabs (Rakousy) se nachází v Dolním Rakousku na soutoku moravské a rakouské Dyje poblíž moravských hranic a ve vzdálenosti zhruba 42 km od Znojma, resp. 84 km od Mikulova vzdušnou čarou. S Mikulovem jej spojuje nejen umístění na pomezí neboli v kontaktní zóně původně bavorské Východní marky a Moravy, ale také nejasnosti ohledně počátků hradu a mocenských poměrů této doby. Hrad Raabs uvádí Kosmova Kronika Čechů v souvislosti s hrabětem Gottfriedem k roku 1100 (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, III. 12, 172*), který jej tehdy držel. Další zmínky se objevily v darovacích listinách bavorských vévodů z 2. poloviny 11. století, kde se uvádí „silva Rakouz“ – oblast ve Waldviertelu s hradem, který je ztožňován se samotným Raabsem. Písemné prameny každopádně dokládají, že zmíněný majitel a vládce hradu měl úzké a silné vazby na Moravu a udržoval přátelské styky s českými knížaty. Relikty původního hradu se nacházejí pod dodnes stojící stavbou pozdějšího hradu, výzkumy ve sklepních prostorách hradu odkryly relikty kamenné stavby a kulturních vrstev z období středověku a raného středověku. Poznatky o původním osídlení hradu přinesly zejména nálezy raně středověké keramiky, kterou S. Felgenhauer-Schmiedt časově zařadila do časného 11. století (*Felgenhauer-Schmiedt 2000, 70–71; 2006, 15–16, 26, 34*). V souvislosti s nově získanou kolekcí mladohradištní keramiky z mikulovského zámku se nabízelo vzájemné porovnání obou souborů. Ze srovnání souborů nevyplývají žádné výrazné podobnosti. U keramiky z Raabsu dominují jednodušší typy okrajů prostě seřezané bez vytažení hran, objevují se také typy vytažených okrajů s lištou (*obr. 15*). Výrazně, a to i většími fragmenty, byly na Raabsu zastoupeny nádoby s válcovitým okrajem. Ve výzdobě jednoznačně dominuje užití hřebenové vlnice, hřebenového vpichu nebo záseků či vrypů v různých kombinacích. Záseky se hodně vážou na plastické lišty a objevují se na partiích odsazení hrdla od výdutí. Celkově je keramika z Raabsu poměrně výrazně zdobena. U zásobnic nebyly pozorovány kyjovité varianty okrajů, ale objevují se okraje dovnitř zesílené představující předchůdce kyjovitých forem. Stejně jako v Mikulově i zde jsou zastoupeny redukované varianty plastických lišt (*Felgenhauer-Schmiedt 2006, 27–29*).

Na tomto místě je třeba alespoň krátce shrnout charakteristiku raně středověké keramiky v Dolním Rakousku. Dá se říci, že po celý raný středověk dominují v dolnorakouské keramické produkci jednoduché tvary nádob s převažujícím zastoupením hrnců, bez složitější profilace, v kombinaci s jednoduše tvarovanými okraji prostě zaoblenými či seřezanými. V podstatě až do 12. století převládají v dolnorakouské produkci vejčité tvary hrnců podobné moravským exemplářům. V 9.–10. století vrcholí výskyt hrnců tzv. podunajského typu s rovným dnem, zúženým hrdlem, někdy se zvýšenými plecemi a trychtýřovitě rozevřeným ústím, okraj je prostě vyhnutý a zpravidla jednoduše seřezaný. Od počátku 11. století se objevují hrnce s maximální výdutí v horní třetině nádoby a se široce rozevřeným ústím. Ve 12. století se tvar hrnců nepatrně mění, objevují se více baňaté, kulovité hrnce, které pravděpodobně souvisí

s vlivy nově přichozího obyvatelstva bavorského původu.¹⁵ V porovnání s moravskou keramickou produkcí tohoto období, kde hlavní složku tvoří pouze hrnce a zásobnice, se dolnorakouská keramika poněkud odlišuje. Již v keramických souborech z 9.–10. století najdeme např. na hradištích Gars - Thunau nebo Sand - Oberpfaffendorf vedle klasických tvarů nádob také misky, talíře, lahvovité nádoby a pánve. V průběhu 11.–12. století se na rakouských podunajských lokalitách objevují další nové tvary – vedle misek a pánví nastupují od 12. století také hliněné lampy, ploché pokličky, dvojuché konvice, první konvice se třmenovým uchem (Szameit 1989, 148; Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222–223; 2001, 35–38; 2003, 29–31; Gaisbauer 2006, 155–157; Scharrer-Liška 2007, 34–36). Na Moravě se rozšířil tvarový sortiment keramiky v závislosti na regionálním vývoji až v mladší fázi mladohradištního vývoje, nejprve se začaly objevovat kónické mísy a ploché talíře na severní Moravě (Goš 1977, 297–298, 300; Procházka — Peška 2007, 220–228; Procházka 2009a, 176). Více nových keramických tvarů přichází na Moravu až v souvislosti s kolonizační keramikou v 1. třetině 13. století (Procházka — Peška 2007, 220–228).

Po celý raný středověk se také u dolnorakouské keramiky udržuje technologie slabého, částečného obtáčení nádob, zejména u okraje. V celém dolnorakouském Podunají má velký význam grafitová keramika, která na řadě lokalit v tomto prostoru zaujímá dominantní postavení od přelomu 9./10. století až do konce 12. století. Výjimku představuje snad jen slovanské hradiště v Gars - Thunau, kde byla grafitová keramika v menšině. Převaha grafitové keramiky v dolnorakouském Podunají souvisí s blízkými zdroji grafitové suroviny na sever i jih od Dunaje (Felgenhauer-Schmiedt 2001, 35–38; 2003, 29–31; Gaisbauer 2006, 155–157; Scharrer-Liška 2007, 34).

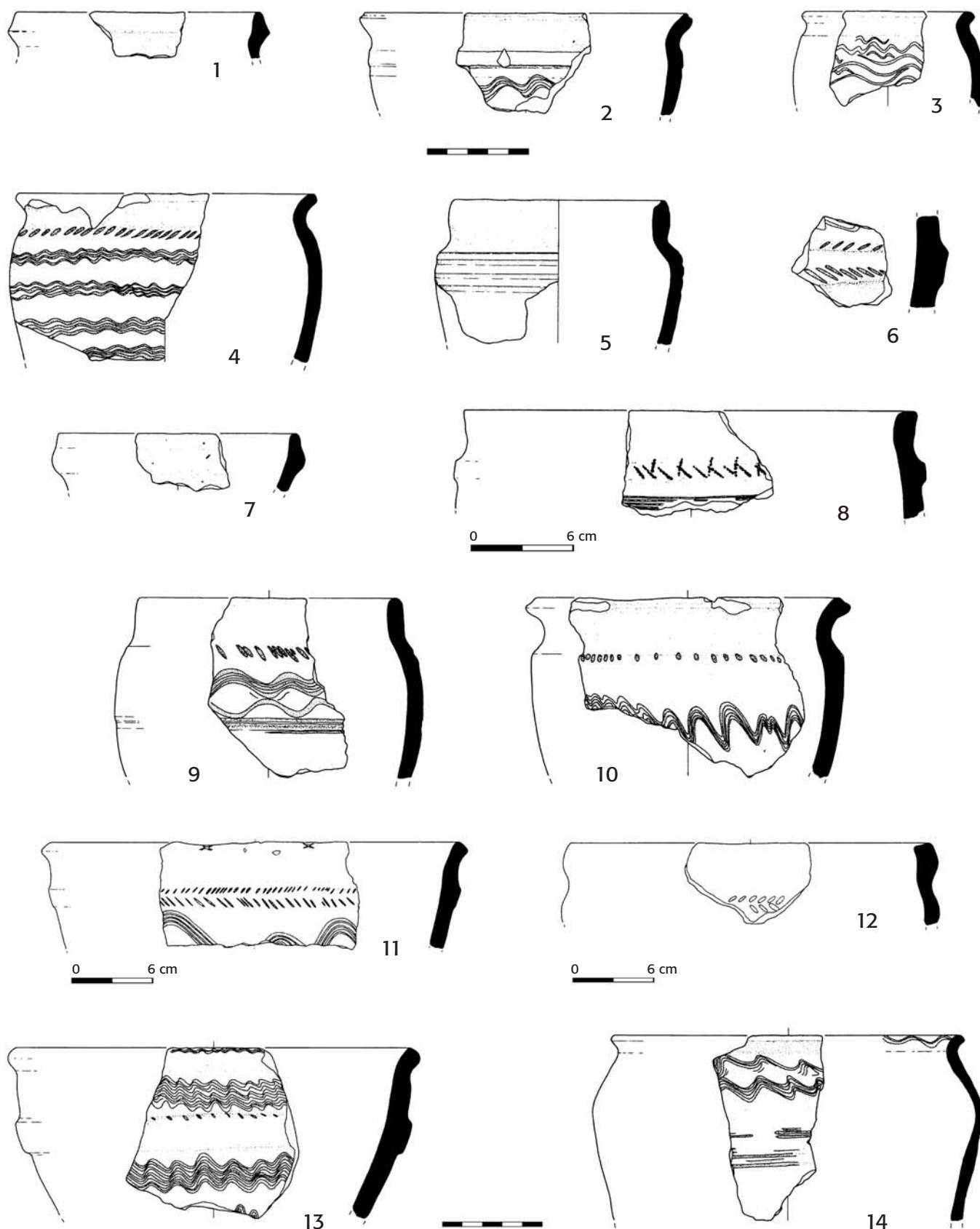
Již od starších fází raného středověku (9.–10. století) byly pro grafitovou keramiku v Dolním Rakousku typické jednoduché tvary okrajů, slabé profilace, prosté vně vyhnuté okraje, často seřezané kuželovitě či šikmo. Grafitová keramika si udržovala dlouho starší vzhled až do 11. století, grafitové zboží bylo také více silnostěnné. Jednoduché tvary okrajů prostě zaoblené a kuželovitě či svisle seřezané obecně na dolnorakouské keramice převládají až do 12. století. V porovnání s grafitovým zbožím byl zaznamenán progresivní vývoj okrajů spíše u negrafitové keramiky. V souborech z 10. století se objevují okraje s vytaženou horní hranou (Felgenhauer-Schmiedt 2001, 35–38; 2003, 29–31). V 11. století nastupují vedle běžných tvarů okraje trojúhelníkovitého průřezu, prosazuje se tendence k zesílení okrajů a formování lišty. V dolnorakouských souborech z mladšího 11. a 12. století se ojediněle vyskytnou okraje přehnuté límcovitě až střečovité – např. z výzkumů v intravilánu Vidně. Ve 12. století nastupují již vyspělejší okraje zašpičatělé, přehnuté a podseknuté (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222; Gaisbauer 2006, 155–157; Scharrer-Liška 2007, 34–36). Dle analogií v brněnských souborech keramiky náležejí tyto okraje také ke střečovitým typům (skupina 10 a 12), ovšem v moravském prostředí se tyto

typy okrajů objevují mnohem později (Procházka — Peška 2007, 222–223, 249). První typy střečovitých nebo přehnutých a podseknutých okrajů se tedy v dolnorakouských kontextech objevují již v 2. polovině či spíše koncem 12. století, což prokázaly např. sídlištní nálezy z lokalit Zwentendorf a Gaiselberg (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222; Szameit 1989, 148). Výrazně přehnuté a podseknuté typy střečovitých okrajů jsou více typické pro hrnce 13. století a jejich vývoj pokračuje až do 1. poloviny 16. století (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 223–232, 247–255; Szameit 1989, 149; Gaisbauer 2006, 155–157). V moravských kontextech se střečovité okraje vyskytují nejdříve v 2. třetině 13. století (Procházka — Peška 2007, 222–232).

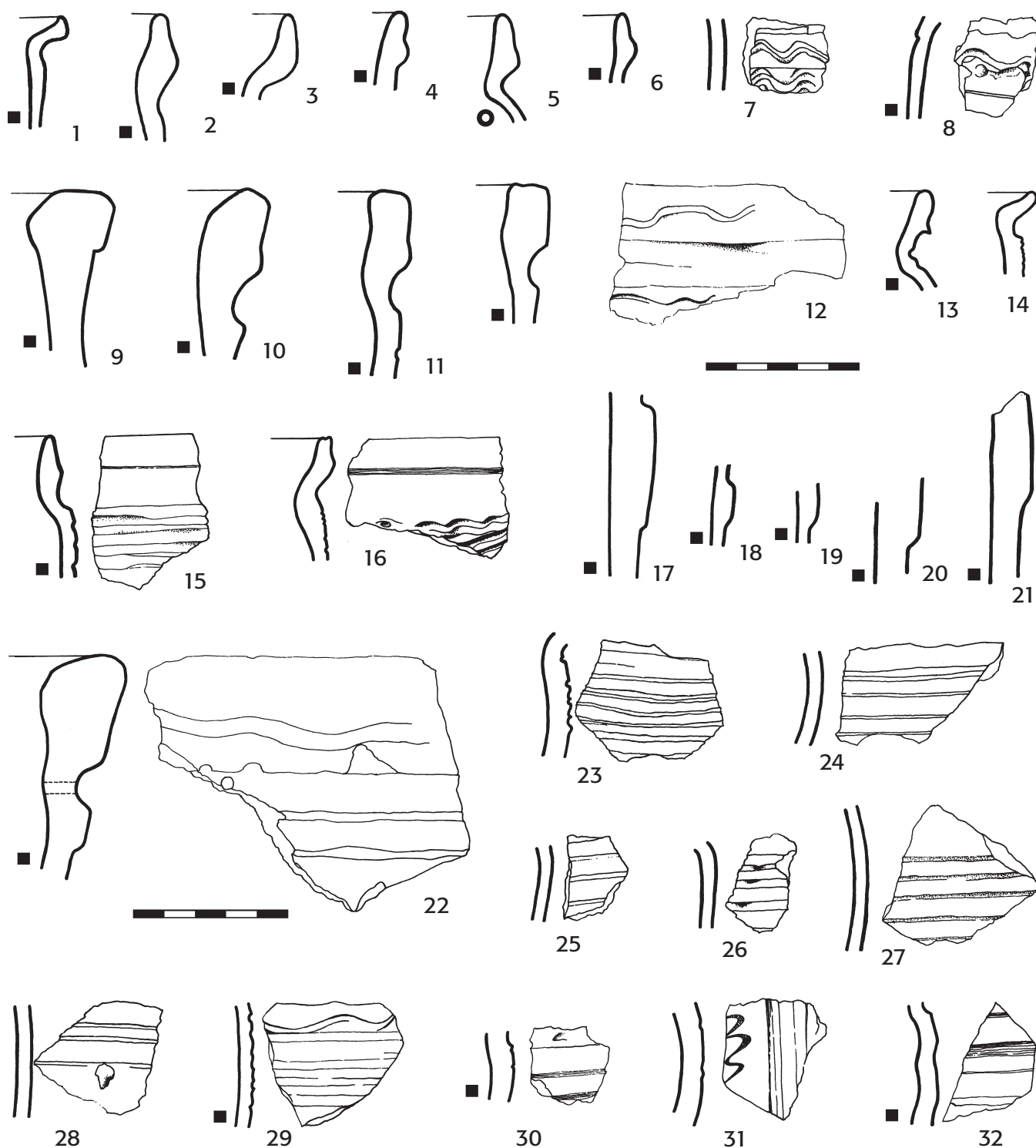
Výzdobu raně středověké dolnorakouské keramiky charakterizuje především hřebenový ornament v podobě hřebenových vlnic a pásu, ale i hřebenového vpichu; vedle hřebenové výzdoby se objevují i jednoduché vlnovky. Tyto výzdobné motivy byly typické pro keramiku tzv. podunajského typu vyskytující se na lokalitách 9.–10. století (Mautern, Gars - Thunau, Sand). Stejně datované soubory také prokázaly přítomnost zcela nezdobených keramických nádob (Felgenhauer-Schmiedt 2001, 35–38; 2003, 29–31). Hřebenový ornament se udržuje na dolnorakouské keramice o něco déle než v moravském prostředí, byla ovšem zaznamenána stejná tendence vývoje od hřebenových vlnic k jednoduchým vlnovkám. Ke změnám v dolnorakouské keramické produkci došlo na počátku 11. století, pravděpodobně v souvislosti s bavorskými vlivy. Na keramice 11. století se začínají objevovat plastické lišty, dominuje horizontální rýhování, menšinově se objevují i nehtovité vrypy či záseky a hřebenové vlnice, které ovšem ustupují. Větší oblíbeně se těší výzdoba formou vlnovek a rýh. Použití hřebenového ornamentu na dolnorakouské keramice bylo podmíněno také regionálním vývojem, protože právě keramika z hradu Raabs se vymyká obecnému rámci vývoje, neboť se zde hřebenový ornament udržel poměrně dominantně ve výzdobě keramiky až hluboko do 11. století (Felgenhauer-Schmiedt 2006, 27–28, 33; Gaisbauer 2006, 155–157; Scharrer-Liška 2007, 36). Ve 12. století dominují ve výzdobě prosté rýhy, často se objevují pouze dvě až tři rýhy na maximální výduti. Z jiných motivů se v této fázi ojediněle vyskytnou na keramice nehtovité vrypy a jednoduché vlnovky. Hřebenový ornament je již potlačen na zcela ojedinělý výskyt. Celkově dochází ve 12. století v dolnorakouské produkci k redukci výzdoby na keramice (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222; 2001, 35–38; Gaisbauer 2006, 155–157; Scharrer-Liška 2007, 36).

Keramika z hradu Raabs odpovídá dolnorakouské keramické produkci v 11. století, zvláště vyšší přítomností jednoduše profilovaných okrajů, u kterých dominuje prosté seřezání, nadále také dominuje grafitová keramika nad negrafitovým zbožím, což je typické i pro jiné dolnorakouské lokality této doby (např. Zwentendorf; Szameit 1989; Vidně - intravilán: Gaisbauer 2006; St. Pölten: Scharrer-Liška 2007). Na keramice z hradu Raabs se zároveň objevují znaky, jejichž analogie bychom těžko hledali v Dolním Rakousku, jež jsou však vysvětlovány vazbami na oblasti jihozápadní Moravy a jižních Čech. Už v případě nedalekého osídlení v hradištní poloze Sand - Oberpfaffendorf datovaného na zá-

¹⁵ Za četné konzultace k vývoji dolnorakouské keramiky děkujeme R. Procházkovi.

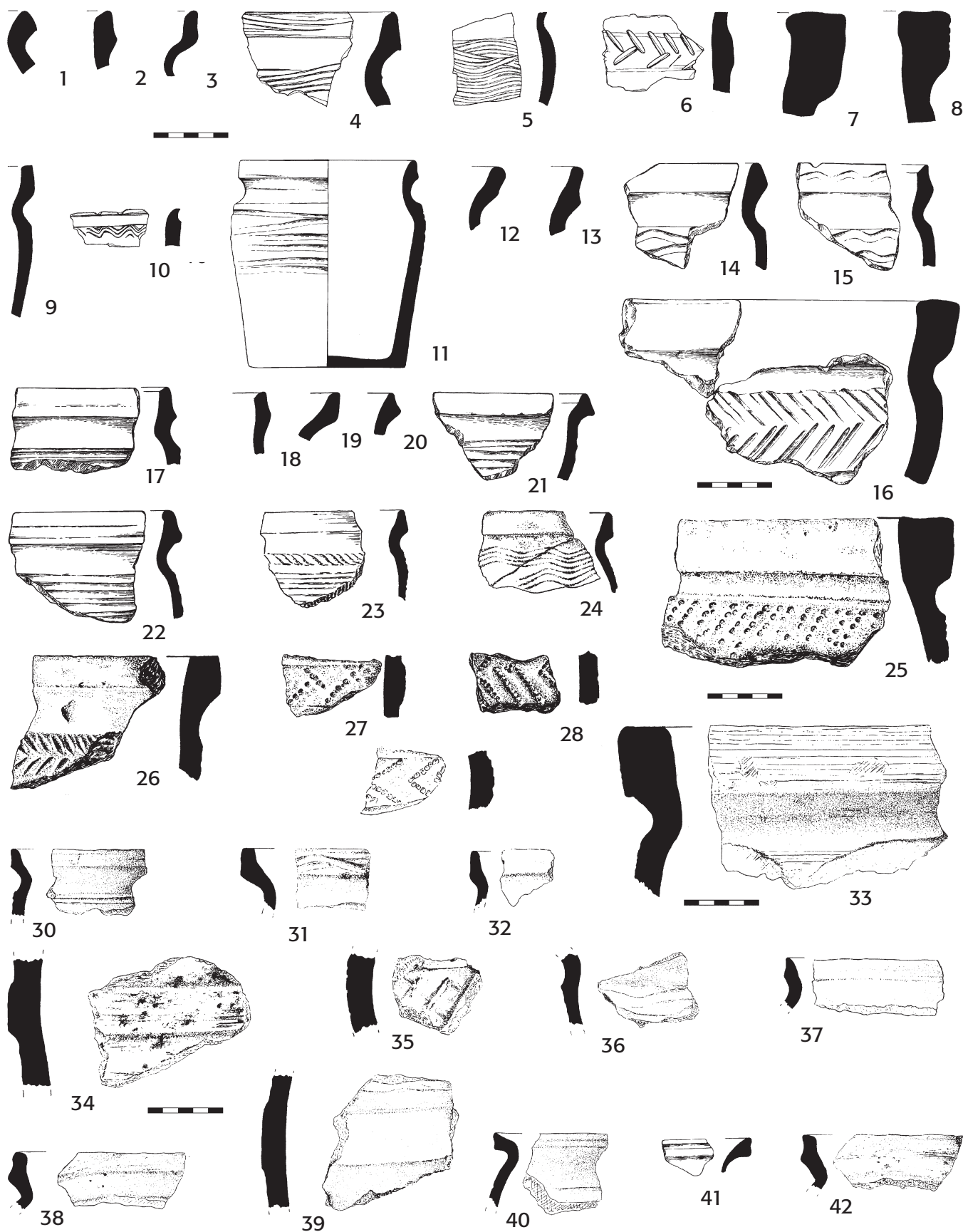
Obr. 15. Raabs - hrad. Výběr keramiky datované do 11. století z výzkumů v letech 1999 a 2001. **1–6** – plocha 1, vrstva A5, A6; **7–8** – plocha 1, vrstva A3; **9** – plocha 1, vrstva A2; **10** – plocha 1, vrstva A1; **11–13** – plocha 2, podlaha F2; **14** – plocha 2, podlaha F5 (upraveno podle Felgenhauer-Schmiedt 2006). — **Fig. 15.** Raabs Castle. Selection of pottery dated to the eleventh century from excavations in 1999 and 2001. **1–6** – surface 1, layer A5, A6; **7–8** – surface 1, layer A3; **9** – surface 1, layer A2; **10** – surface 1, layer A1; **11–13** – surface 2, floor F2; **14** – surface 2, floor F5 (modified after Felgenhauer-Schmiedt 2006).

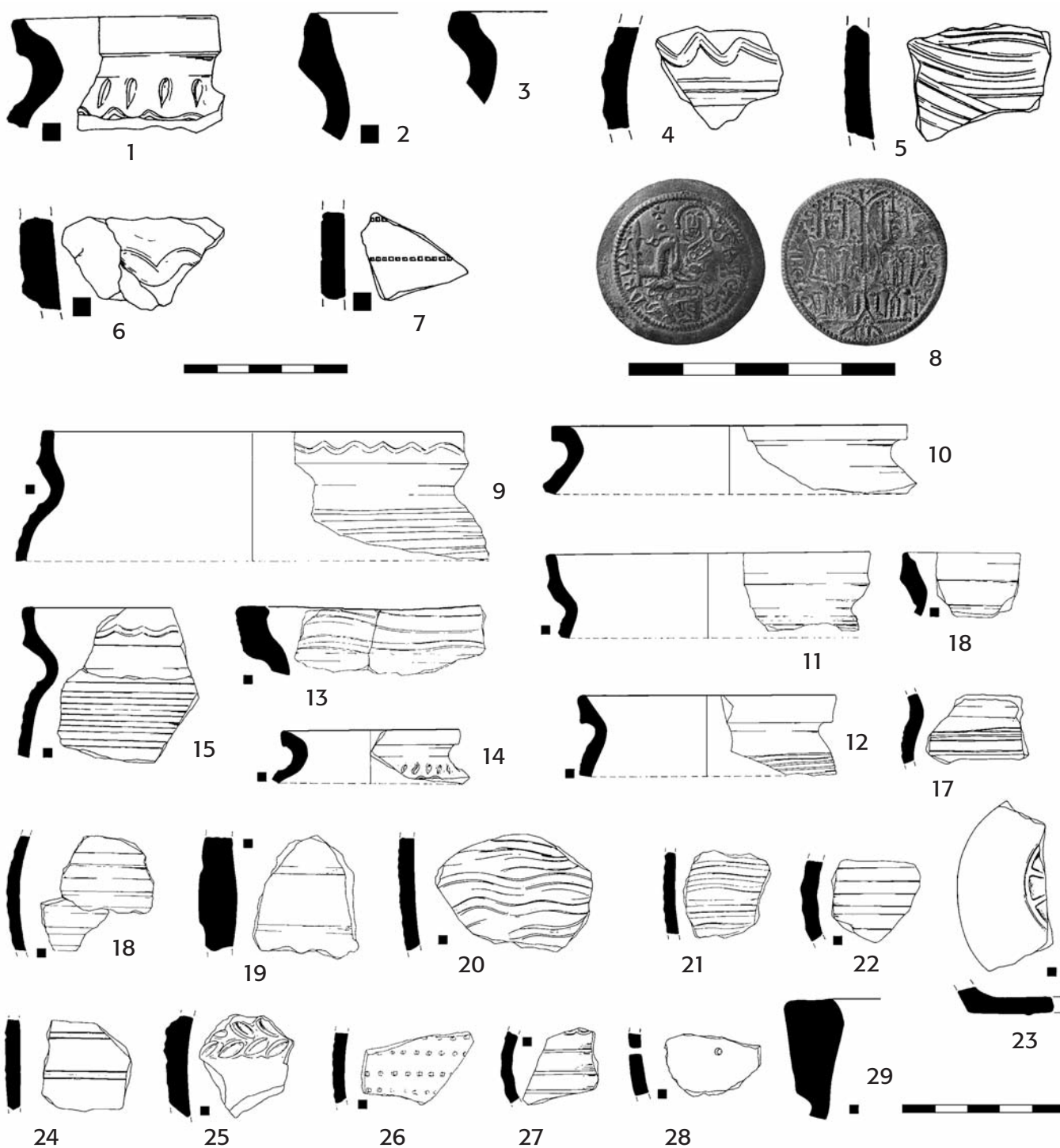
Obr. 16. Břeclav - zámek. Výběr keramiky z výzkumu v letech 1971 a 1977. **1–3, 17** – Sonda I, vrstva 1; **4, 7–9, 18–21** – Sonda II, vrstva 1; **23–24** – Sonda II, vrstva 2; **25–28** – Sonda II, vrstva 3; **5–6, 10, 15–16, 22** – Sonda IV; **11** – Povrchový sběr; **29** – Sonda C, vrstva 3; **12–14, 30–32** – Sonda E; **černý čtverec** – grafitová keramika; **prázdný kruh** – hrubá slída (upraveno podle Kordiovský 1987). — **Fig. 16.** Břeclav Château. Selection of pottery from excavations in 1971 and 1977. **1–3, 17** – trench I, layer 1; **4, 7–9, 18–21** – trench II, layer 1; **23–24** – trench II, layer 2; **25–28** – trench II, layer 3; **5–6, 10, 15–16, 22** – trench IV; **11** – surface survey; **29** – trench C, layer 3; **12–14, 30–32** – trench E; **black square** – graphite pottery; **empty ring** – coarse mica (modified after Kordiovský 1987).

kladě keramiky, dendrodat a doprovodných nálezů do 1. poloviny 10. století (konec 20. let 10. století), byly pozorovány analogie keramiky na lokalitách jihozápadní

Moravy – Staré Hobzí, Palliardiho hradiště u Vysočan. Horní hranici datace nálezového fondu z hradiště Sand nelze spolehlivě vymezit, vyskytuje se zde také keramika

Obr. 17. Brno. Výběr keramiky z intravilánu města Brna datované do horizontů RS 4.2 a RS 4.3 (2. polovina 11. – počátek 13. století). — **Fig. 17.** Brno. Selection of pottery from the developed part of Brno dating to horizons RS 4.2 and RS 4.3 (second half of eleventh century – beginning of thirteenth century). **1–10** – Starobrněnská 6–8, jáma/pit 544; **11, 14–16** – Starobrněnská 6–8, jáma/pit 514; **12–13** – Starobrněnská 6–8, jáma/pit 640; **17–22** – Petrov, jáma/pit 507; **23–24, 26–29** – Radnická 8, objekt/feature 6; **25** – Radnická 8, objekt/feature 7; **30–37** – Zelný trh 4, fáze (vrstva)/phase (layer) A1; **38–39, 42** – Zelný trh 4, fáze/phase A2; **40** – Zelný trh 4, fáze/phase B; **41** – Zelný trh 4, fáze/phase D (upraveno podle/modified after Procházka – Peška 2007).

Obr. 18. Kostice - Zadní hrád. Keramika chronologické skupiny RS4 III (2. polovina 12. – počátek 13. století). **1–7, 9–29** – objekt 135; **8** – mince Béla III. (Uherský) (1172–1196), objekt 135 (kresba Š. Trávníčková, foto J. Špaček). — **Fig. 18.** Kostice - Zadní hrád. Pottery of chronological group RS4 III (second half of the twelfth century – beginning of thirteenth century). **1–7, 9–29** – feature 135; **8** – Béla III of Hungary coin (1172–1196), feature 135 (drawing by Š. Trávníčková, photo by J. Špaček).

s prvky přesahujícími polovinu 10. století (Poláček 1994, 245–252; Felgenhauer-Schmiedt 2000, 62–63; 2008, 335). Profilace některých okrajů, přítomnost okrajů vytažených s lištou a výzdoba keramiky z hradu Raabs pak připomíná keramiku horizontu 11.–12. století ze Mstěnic u Hrotovic (Poláček 1994, 255–258). Srovnávaný keramický soubor z hradu Raabs lze s větší

pravděpodobností časově radit do pokročilé fáze 11. století než do jeho počátků.

V rámci souboru keramiky z hradu Raabs převažují prvky, které v Mikulově nebyly pozorovány vůbec nebo jsou zastoupeny pouze menšinově. Rozdílnost souborů keramiky může být dána regionálním vývojem. Raabs je od Mikulova přece jenom více vzdálen, navíc se jednalo

o oblast a hrad, které byly více ovlivňovány vládnoucí vrstvou Východní marky než územím Moravy a Čech.

Podstatně příznivější srovnávací materiál pro mladohradištní keramiku z Mikulova poskytuje keramika z prostoru zámku v Břeclavi. V rámci záchranných archeologických akcí v 70. letech minulého století byl z areálu zámku získán menší soubor mladohradištní keramiky, která se primárně vyznačuje prvky starší mladohradištní fáze. Několik fragmentů také i zde dokládá horizont keramiky mladšího stupně datovaný od 2. poloviny 11. do počátku 13. století. V Břeclavi tento horizont charakterizují okraje vytažené s lištou a fragmenty zásobnic s plochými lištami obdélného průřezu a kyjovitými okraji (obr. 16) (Kordiovský 1987, tab. 1–29). Dle indicií v písemných pramenech byl někdy kolem poloviny 11. století na popud tehdejšího správce Moravy, přemyslovského knížete Břetislava I., v místech pozdějšího břeclavského zámku vystaven knížecí hrad. Žádný z listinných dokladů však nezmiňuje v Břeclavi existenci hradu. K Břeclavi se vztahuje řada písemných pramenů, vedle listinných falz, založených ovšem zřejmě na věcném základě, i bezpochyby pravé listiny datované před rokem 1200; mezi ty nejstarší se řadí listina Jindřicha III. z roku 1056 (*DH III*, č. 376, s. 518; Kordiovský 1987, 2; viz na jiném místě této studie). Na základě charakteru dochované keramiky a díky dosud známým studiím lze ovšem předpokládat, že knížecí hrad vznikl v Břeclavi dříve než v Mikulově.

Četné analogie byly pozorovány také na keramice pocházející z různých výzkumů v intravilánu města Brna, jak už bylo uvedeno v jiné části příspěvku. Podobnosti byly shledány v případě variant okrajů vytažených s lištou a kyjovitě zesílených okrajů zhruba obdélného průřezu typických pro zásobnice této doby. Další analogie představovaly redukované varianty plastických lišt, zejména ploché obdélníkovité lišty v průřezu a jejich výzdoba v podobě hřebenového vpichu nebo i složitějších motivů (obr. 17). Tyto prvky se objevují na keramice z kontextů datovaných do 2. poloviny 11. – 12./13. století, na jejichž podkladě se podařilo vyčlenit horizont mladšího mladohradištního stupně (Procházka — Peška 2007, 152–169).

V neposlední řadě je žádoucí srovnat mladohradištní kolekci keramiky z mikulovského zámku s keramikou z Kostic - Zadního hrůdu, což je jedna z nejnověji zpracovaných lokalit na jižní Moravě. Lokalita se nachází na katastru obce Kostice ve vzdálenosti 4 km vzdušnou čarou od břeclavského zámku. V letech 2009–2011 zde proběhly archeologické výzkumy, které v této poloze prokázaly polykulturní osídlení od pravěku po počátek středověku. Na základě podrobného rozboru keramického inventáře bylo v Kosticích prokázáno třífázové osídlení z mladší doby hradištní, které potvrdily i četné nálezy mincí. V této době byla lokalita intenzivně sídelně využita a zřejmě zde žila trhová osada, což doložila vedle keramiky a mincí řada dalších nálezů spojených s obchodem (Macháček et al. 2013, 763–767, 772–773). Keramice z mikulovského zámku se nejvíce přibližuje třetí chronologická skupina keramiky (RS4 III), kterou charakterizuje keramika ze sídlištních objektů datovaných do pokročilého 12. až počátku 13. století (obr. 18). Dataci této skupiny podporují nálezy uherských mincí z 12. století, které pocházely ze sídlištních objektů (Bal-

cárková 2013, 810–820). Podobnosti lze spatřovat ve výzdobném motivu širokých plochých žlábků i v některých variantách okrajů vytažených s lištou nebo v prototypch okrajů římsovitých. V této skupině se objevily také kyjovité okraje zásobnic zhruba obdélného průřezu a ploché varianty plastických lišt, které jsou zastoupeny i na mikulovském zámku.

Analogie keramiky můžeme sledovat také na dalších lokalitách sídlištního charakteru v okolí Mikulova, např. na katastru Pasohlávek (Unger 1984b, 133–140, obr. 3, 5), na lokalitě v trati „Štěpničky“ u Šakvic (Unger 1981, 55, 60–64, obr. 6), v poloze „štěrkovna“ u Dolních Věstonic (Klíma 1985, 38–47, obr. 6) nebo na sídlišti u Přítluk (Novotný 1971, 117, 149–151, Tab. 13–15, 18).

3.8. Interpretace nálezových situací na mikulovském zámku z hlediska historického kontextu na moravsko-rakouském pomezí

Jeden z posledních výzkumů na zámku v Mikulově z roku 2012 poskytl zatím nejhodnotnější nálezové situace a přinesl poznatky, které podstatně obohacují a zpřesňují naše znalosti o historii Mikulova. Prostřednictvím sondy S1 se podařilo zachytit několik vrstev s prvky destrukce, kterou primárně indikovaly stopy přepálení či požáru. V sousledu několika vrstev byly evidovány uložení, jejichž hlína měla silně vypálený až popelovitý charakter. Mezi nimi se objevily dvě souvislé vrstvy uhlíků a vrstva opracovaných kamenů, tvořící původně zřejmě jeden stavební prvek. Toto mocné souvrství doprovázela keramika mladohradištní datace s prvky vztahujícími se k mladšímu stupni tohoto období (2. polovina 11. – počátek 13. století). Díky několika zachovalým vzorkům uhlíku se podařilo alespoň rámcově datovat některé destrukční vrstvy. Dendrochronologická analýza definovala pouze dobu, po které byly stromy související s analyzovanými vzorky pokáceny. Všechna určená data se vázala na 2. polovinu 11. století a této dataci odpovídal i charakter dochované keramiky. Uložení v rámci destrukčního souvrství obsahovaly keramiku odpovídající souborům datovaným do mladšího 11.–12. století, což evokovalo současnost a vzájemnou souvislost těchto vrstev. Souvrství destrukčního charakteru pravděpodobně zachycovalo na zámeckém vrchu v Mikulově jeden zánikový horizont, který zapříčinil zřejmě požár. Vrstvy destrukčního horizontu a zejména pak pohřbené uložení by měly charakterizovat nálezy a struktury z doby předcházející tomuto požáru. Stratigraficky pod destrukčním horizontem byly dokumentovány vrstvy s keramikou stejné datace jako v případě keramických fragmentů nalezených v souvrství destrukčního horizontu, přičemž se jednalo o stratigraficky nejstarší vrstvy s keramikou mladohradištní datace charakterizující mladší 11. a 12. století. Tyto vrstvy pak přímo nasedaly na poslední uložení ve výkopu sondy S1 obsahující nálezy pravěké keramiky.

Jisté podobnosti nálezových okolností dokumentovaných sondou S1 v roce 2012 lze spatřovat ve strukturních zachycených výzkumem v roce 1956. B. Novotný v rámci svého výzkumu popsal silně přepálené vrstvy

vedle uloženin popelovitého charakteru a vlastní spáleniště. Dále byly dokumentovány zbytky do černa propalených dřevěných trámů, které pokládal za pozůstatky roubených staveb zničené požárem (Novotný 1977, 211, 214–215). Četné analogie představují i fragmenty dochované keramiky, které zjištěné relikty časově řadí do mladšího stupně mladohradištního období (2. polovina 11. – počátek 13. století). Celkovou nálezoovou situací z roku 1956 B. Novotný interpretoval jako pozůstatky opevnění dřevozemní konstrukce z mladší až pozdní doby hradištní, které zaniklo požárem dle relativní datace keramiky někdy ve 12. století, tedy ještě před vznikem kamenného hradu (Novotný 1977, 214, 218).

Na základě těchto souvislostí lze odůvodněně předpokládat, že destrukční horizont, zjištěný sondou S1 na horním nádvoří zámku v Mikulově mohl souviset se stejnými událostmi, které popsal B. Novotný v roce 1956. Destrukční prvky dokumentované v sondě S1 v podobě spálených dřev a kamenné destrukce s největší pravděpodobností tvořily původně jednu stavební konstrukci, která na mikulovském zámeckém vrchu vznikla dle dendrochronologické datace vzorků uhlíků někdy po polovině 11. století. Řadu indikátorů v podobě velkého rozsahu vypálené hlíny, přítomnosti spálených dřevěných konstrukcí, které pochází z dubových dřev, a návaznosti kamenné destrukce, lze chápat ve prospěch domněnky vyslovené B. Novotným, a to, že jde o destruované relikty opevnění. Ze zmíněných indicií lze vyzvednout zejména zjištěný materiál (dubové dřevo), neboť studie k problematice raně středověkých opevnění potvrzují, že dubová dřeva se hojně používala ve stavební technice hradeb již od starších fází raného středověku, a to z důvodu vysoké odolnosti a dlouhodobé trvanlivosti. Dubové dřevo se navíc hojně vyskytuje v údolních nivách řek, tudíž bylo i v této době poměrně snadno dostupné, zvláště pokud mluvíme o lokalitách v blízkosti řek, ke kterým patří i Mikulov v prostoru dolního Podyjí (Procházka 2009b, 271). Pokud připustíme, že prostřednictvím sondy S1 se podařilo zachytit pozůstatky hradby, potvrdily by se domněnky B. Novotného, že na mikulovském zámeckém vrchu stál v mladší době hradištní opevněný areál, snad hradiště stejně jako na jiných lokalitách této doby v blízkém okolí (Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, Drnholec viz dále) (Novotný 1977, 218). Vzhledem k pozici sond z let 1956 a 2012 na protilehlých koncích horního nádvoří zámku v Mikulově, která je patrná z plánu na obr. 2, opevnění z mladší doby hradištní muselo vymezovat poměrně malý sídelní areál, další relikty hradby se nachází velmi pravděpodobně pod základy dodnes stojícího zámku, pokud už nebyly touto stavbou zcela zničeny.

V řadě dosavadních studií je Mikulov dáván do souvislosti s linií opěrných bodů na Dyji, které vymezovaly od mladší fáze raného středověku pomyslnou jižní hranici Moravy vůči bavorské Východní marce. V raném středověku však ještě nelze hovořit o skutečné hranici v pravém slova smyslu. Většina hradů vznikla v 11. století na popud tehdejších vládců Moravy, která se nejdříve po roce 1017/1018¹⁶ stala součástí přemyslovského knížectví. Prvním iniciátorem budování obranné linie vůči Babenberkům ve Východní marce a Uhrám byl Břetislav I., v zahušťování sítě hradů nejen v pohra-

ničním území pak pokračovali jeho nástupci (Měřinský 1981a, 148; 2010, 18–20; Procházka 1993, 114–115, 117–118; 2009b, 103–104; Plaček 2010, 105–106).

Předpokládá se, že soustava moravských přemyslovských hradů byla budována ve třech fázích. Nejprve docházelo spíše k renovaci některých již existujících sídel z předchozího velkomoravského období, které nabývají v 11. století opět významu a z některých se stávají centra moravských údělů (Brno, Znojmo, Olomouc). Vznikala také nová hradiště, a to převážně v blízkosti původních velkomoravských center, v jejichž budování se pokračovalo i ve druhé fázi po polovině 11. století. Třetí fáze vrcholila na přelomu 11. a 12. století, kdy základní síť hradů dotvořila menší ohrazená sídla. Podle funkce rozlišujeme hrady tří řádů, přičemž nejprve vznikala sídla teritoriálního významu s různým rozsahem správních a ekonomických funkcí (hrady první a druhé kategorie), které doplnily hrady třetí kategorie vznikající naposledy, a to primárně jako vojenské opěrné body. O hradech třetího řádu stále příliš mnoho nevíme a neumíme jednoznačně uchopit jejich význam a funkci v této době. Proto se mezi hrady tohoto typu řadí také např. problematické ohrazené sídlo u Drnholce z mladší doby hradištní, které se však v porovnání s Mikulovem nachází v linii opěrných bodů na řece Dyji (Procházka 1993, 122; 2009b, 104–106, 107).

Do koncepce přemyslovských hradů budovaných v 11. století zapadá i Mikulov s případným ohrazeným sídlem vybudovaným dle získaných dendrodat někdy po polovině 11. století. Vzhledem k nejmladší dataci dřeva vázící se k roku 1072, můžeme založení hradiště na mikulovském zámeckém vrchu spojit s událostmi po tomto roce. V průběhu 70. a 80. let 11. století provozoval Vratislav II. aktivní politiku a hledal prostor pro expanzi, a to většinou ve spojení s Jindřichem IV. (1056–1106). Král Vratislavovi sliboval územní zisky jak na sever od Čech, tak i směrem na jih, neboť tyto oblasti byly povětšinou ovládnuty Jindřichovými nepřáteli. To vedlo ke konfliktním situacím – nejvýraznějším momentem směrem na jih je bezpochyby známá bitva u Mailbergu roku 1082 (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, 131; Vita Altmanni. Wattenbach /Ed./ 1856, 236–237*), která pravděpodobně zapříčinila jisté územní a majetkové změny ve sledovaném prostoru dyjského oblouku ve prospěch Přemyslovců jakožto vítězné strany (Procházka 1993, 118; Měřinský 2010, 20; Plaček 2010, 106). Do souvislosti s těmito ději můžeme klást také vznik přemyslovského hradu v Mikulově, který představoval jeden z kroků procesu proměny marky v hranici, prostoru v linii. Dle těchto historických souvislostí a na základě nových zjištění vycházejících

¹⁶ Bádání lavíruje mezi dataci připojení Moravy k přemyslovským Čechám mezi dobou okolo r. 1020 (*Krzemieńska 1999*) a 1029 (nověji *Lysý 2004; Matla-Kozłowska 2008, 400–452*; k nim se přiklání *Wihoda 2010, 119–120*). Datace k r. 1020 se opírá o Kosmovu zprávu, úvahy o pozdějším datu předpokládají omyl Kosmy a autorů s ním příbuzných nebo na něm závislých. Rovněž argumentují tím, že Morava byla pro Chrabrého natolik důležitá, že by si ji za života nenechal vzít, případně jim vadí, že by se (podle Kosmy údajně) prvorozený syn Spytihněv z manželství Břetislava a Jitky narodil až deset let po sňatku. Pro naši studii není ovšem posun datace o několik let natolik podstatný, abychom tento problém analyticky řešili.

z posledních výzkumů na zámeckém vrchu v Mikulově je více než pravděpodobné, že mladohradištní hrad v Mikulově byl založen moravskými, ne rakouskými, elitami jako hrad třetího řádu, aby chránil území, které si Přemyslovci pro sebe hodlali zabezpečit. Tomu odpovídá i doba předpokládaného založení tohoto hradu odvozená na základě archeologických dat. Hrady se zpravidla stavěly v návaznosti na zemské stezky a v blízkosti brodů řek, a Mikulovem taková stezka procházela. V tomto případě lze uvažovat o menším hradu či hradišti obranné funkce tvořící v této době pravděpodobně strážní bod na zemské stezce a také vstupní bránu na hranici dvou zemí. To ostatně naznačily už starší studie (Procházka 1993, 118; 2009b, 104, 107).

Přítomnost hradu a opěrného bodu evokuje už jen výšinná poloha zámeckého vrchu přirozeně chráněná příkrými svahy vápencové skály. Návaznost hradu na zemskou stezku je také nepochybná. Z geografického hlediska je Morava na jihu otevřená do prostoru Podunají, což usnadňuje její dostupnost v tomto směru. Komunikace a transport ve spojení s obchodem v tomto směru probíhal od hlubokého pravěku, jih a sever Evropy spojovala důležitá komunikační tepna nazývaná od protohistorického období Jantarovou stezkou. Průmyslenou dopravní infrastrukturu budovali zejména Římané, kteří si zajišťovali spojení mezi důležitými vojenskými body na limitu a říšskými sídly v podunajských provinciích, přičemž navázali na starší vývoj. Jedna z větví Jantarové stezky vedla z Vindobony, tedy z oblasti Vídeňské pánve, směrem na sever k římské vojenské stanici Mušov - Burgstall, kde překračovala Dyji a pokračovala dále na sever. Na její trase se nacházel i Mikulov, což dokládají pozůstatky sídelních i pohřebních aktivit z doby římské v tomto prostoru. Většina starých cest navázala na silniční síť římských provincií, tudíž se předpokládá, že cesta z oblasti Vídně na Mikulov, Mušov, Pohořelice a dále na sever plnila svou úlohu i po celý raný středověk (Měřínský 2009a, 325–331). Vídeň se sice stává důležitým centrem až v průběhu 12. století, předtím se zde rozvíjelo pouze neucelené osídlení. Určitým svědectvím obchodního ruchu je zmínka o výběru poplatků ze všech mostů na Dyji ve staroboleslavském falzu z 12. století (CDB I, č. 382, 361–362). S jistotou pak víme, že od pozdního středověku byl Mikulov zastávkou na trase tzv. Mikulovské stezky (Vermouzek 1982).¹⁷

Mikulov se však nacházel také na spojnici ve směru východ–západ, na komunikaci spojující Břeclavsko a ještě dále Hodonínsko s oblastí Znojma. Tato cesta procházela pravděpodobně přes Podivín, Mikulov směrem na Drnholec a dále do Znojma. Užívání východozápadní cesty vrcholilo před počátkem 13. století, aby následně podle názorů některých badatelů ztratila svůj význam (Konečný 1988, 149, 153).

V porovnání s linií hradů na řece Dyji představuje Mikulov výrazně vysunutý bod směrem na jih, což podporuje myšlenku vstupní brány a spolu s výšinnou polohou i obrannou funkci tohoto předchůdce středověkého hradu. Nasvědčuje to také jeho pravděpodobně o něco

pozdějšímu založení oproti hradům stojící v obranné linii na Dyji. Jednalo se spíše o hrad závislý na jiném sídle většího významu, které se mohlo nacházet ve zmíněné linii opěrných bodů. V tomto případě uvažujeme, že mladohradištní hrad v Mikulově byl podřízený a sloužil hradu Strachotín, situovanému na řece Dyji, v poloze Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, zhruba 9 km severně od Mikulova (Měřínský 1981a, 158; 1985, 207; Procházka 2009b, 130–134). Objevuje se již v listině Jindřicha III. z r. 1055 (DH III., č. 277, s. 378) a dále jej známe i ze dvou rajhradských falz, jež jej označují jako „castrum Strachotin“ (CDB I, č. 382, s. 361;¹⁸ č. 386, s. 370;¹⁹ naposledy Šrámek 2013) a zmiňují jej zejména v souvislosti s výběrem poplatků v dané oblasti. Ve falzu pro opatovický klášter, datované mu k roku 1073, se jmenuje plat z hradu Strachotína a mostné z Hrádku (CDB I, č. 386, s. 368–371, 370). V poloze Vysoká zahrada u Dolních Věstonic se pravděpodobně nacházel hrad vyššího řádu s teritoriální správou, který sdružoval knížecí příjmy z dané oblasti, tedy pravděpodobně i z Mikulova (Procházka 1993, 116–118, 123–125; 2009b, 134). Tuto teorii podporuje také charakter dochované keramiky mladohradištní datace na zámku v Mikulově, jejíž analogie prokazují jednoznačné vazby na moravskou keramickou produkci 11.–12. století. Keramika podobného charakteru a stejné datace je doložena v souborech z intravilánu Brna (Procházka — Peška 2007), z břeclavského zámku (Kordiovský 1987), z lokality Kostice - Zadní hrud (Balcárková 2013), ale také ze sídelních poloh ležících Mikulovu blíže: Pasohlávky (Unger 1984b), Šakvice - „Štěpničky“ (Unger 1981), Dolní Věstonice - „štěrkovna“ (Klůna 1985), Přítluky (Novotný 1971). Mladohradištní hrad v Mikulově tak byl s největší pravděpodobností zásobován a řízen moravskými elitami. Z hlediska jakýchkoli pramenů je velmi obtížné postřehnout veškeré aktivity a úmysly přemyslovských knížat v této oblasti, avšak úloha hradů jako opěrných bodů a vstupních bran na stezkách vedoucích do země a ze země je zřejmá, stejně jako snaha jejich prostřednictvím přístupy do země kontrolovat během války i míru.

Na základě datačních opor v podobě dendrodat lze zánik knížecího hradu na zámeckém vrchu v Mikulově předpokládat už od konce 11. století (nejmladší datace dřeva se váže k roku 1072) nebo v průběhu 12. století. Tomu neodporují ani fragmenty dochované keramiky, které charakterizují prvky mladší fáze mladohradištního období vyskytující se v keramické produkci od mladšího 11. až do počátku 13. století. Bližší interpretace a datace nám bohužel nedovoluje omezený rozsah terénních odkrytů na mikulovském zámku a absence opor pro absolutní dataci v nálezovém fondu. Ani z písemných pramenů zatím nemáme žádné konkrétní informace o knížecím hradu v Mikulově, o jeho funkci a délce jeho trvání.

¹⁸ „...Bretizlawe dimidiam marcham et unum bovem, Strahomin mediam marcham et unum bovem...“

¹⁹ „Per omnes civitates Moraviae nonum forum et nona septimana ad cetera collecta sive colligenda, scilicet ... Brachizlawi, ..., Ztrachotine...; Nagradcu simile modo...“ Dvě rajhradská falza mimo jiné připomínají existenci Břeclavi, případně i Bitova.

¹⁷ Ač byla jeho rekonstrukce mnohdy založena na intuici, případně na pozdních pramenech (Severin 2001; Urbánková — Zapletalová 2003), o existenci obchodní stezky vedoucí mezi Brnem a Vídní se nepochybuje, jen o jejím přesném průběhu.

Do roku 1200 se předpokládá zánik řady teritoriálních a druhořadých hradů, mezi něž se řadí např. Rokytná, Spytihněv, Pustiměř, Hrádek u Znojma, Kramolín, Vysočany - Palliardiho hradiště; ve sledované oblasti šlo zejména o hrady Strachotín (Vysoká zahrada) a Drnholce (*Procházka 1993*, 130–132; *2009b*, 107). Na základě nových zjištění by v této fázi mohl zaniknout také předchůdce kamenného hradu v Mikulově. Požárem poškozené zbytky stavebních prvků a silně vypálené vrstvy hlíny dokumentované v sondě S1 na zámku v Mikulově naznačují násilný zánik tohoto předchůdce. Na požár na zámeckém vrchu někdy v průběhu 12. století poukázal již výzkum B. Novotného v roce 1956 (*Novotný 1977*, 214, 218). U většiny zmíněných hradů zaniklých do konce 12. století byl výzkumy evidován také násilný zánik opevnění v důsledku požáru. V prostoru Podyjí se to týká např. hradu Strachotín (Vysoká zahrada) u Dolních Věstonic). Požáry postihly dále hrady Rokytná, Kramolín nebo vzdálenější hrad Spytihněv v Pomoraví (*Procházka 2009b*, 275). Na tomto místě lze vyslovit domněnku, že hrady zasáhly zřejmě válečné události odehrávající se na jihomoravské a jihočeské hranici v poslední čtvrtině 12. století (*Procházka 2009b*, 275; *Měřinský 2010*, 24). Hrady vypálené v důsledku těchto událostí, mezi něž počítáme rovněž Mikulov, pravděpodobně nebyly znovu obnoveny zejména z důvodů celkové proměny politické situace a ekonomických poměrů na Moravě, což se projevilo transformací hradske soustavy (*Procházka 2009b*, 107). Pokud připustíme, že knížecí hrady v Mikulově a Strachotíně zanikly přibližně ve stejné etapě, je třeba si klást otázku, jaké sídlo chránilo v této době vstupní prostor na moravské území. Vzhledem k pozici obou hradů (*obr. 1, 19*) a jejich předpokládaným vzájemným vazbám (centrální sídlo – vstupní brána) je zřejmé, že prostor dyjského oblouku byl po nějakou dobu zcela otevřen do Podunají. Otázkou také zůstává, jak dlouhý byl tento hiát. Na základě dosavadního stavu bádání a dle listinných zpráv lze považovat za nejstarší následný hrad v této oblasti Děvičky, který připomínají písemné zprávy k roku 1222 a měl představovat náhradu za hrad Strachotín (*CDB II*, č. 234, 225; *Procházka 1993*, 132; *2009b*, 108; *Jan 2000*). Založení kamenného hradu v Mikulově se předpokládá ještě později, spíše až po polovině 13. století (viz *dále*).

Další změny ve struktuře osídlení a v charakteru sídel proběhly v 1. třetině 13. století. Toto období se vyznačuje rozsáhlou výstavbou kamenných hradů a prvních středověkých měst, jež často vznikaly v návaznosti na některá centra hradske soustavy. Jiné z přeživších hradů z předcházející historické etapy však v důsledku sociálních a politických změn v této době zanikají (*Procházka 1993*, 130–134; *2009b*, 107–108). Mezi hrady zaniklé ve sledovaném prostoru během 13. století patří dle listinných dokladů hrad Podivín, který se připomíná ještě k roku 1248 a 1257 v souvislosti s kastelánem Oldřichem z Drnholce (*CDB IV. 1*, 246, 247, č. 148; *CDB V. 1*, 218–220, č. 136; *Procházka 1993*, 131).

Zánik jednoznačně nepostihl rezidenční sídla, centra původních údělů – Brno, Znojmo, Olomouc, které se dočkaly přestavby na hrady kamenné, navíc sousedily se středověkým městem nebo jím byly obklopené. Základní síť zeměpanských hradů a sídel provincií ve 13. století dále doplnily hrady Bítov, Břeclav, Přerov, Hradec nad

Moravicí, pravděpodobně i Vranov a Hodonín, které se také dočkaly přestavby. Mezi nové hrady zeměpanského založení se naopak řadily Brumov, Buchlov, Lukov, Veveří a Děvičky vzniklé do poloviny 13. století (*Procházka 1993*, 132; *2009b*, 108; *Jan 2000*).

Na základě písemných zpráv a stavebně-historického průzkumu se obvykle předpokládá, že nejstarší relikt kamenného středověkého hradu v Mikulově pochází z 1. třetiny 13. století (*Novotný 1977*, 215; *Plaček 2001*, 381–382; *2010*, 106; *Svoboda 2013*, 48, 50–51). První přímé zmínky vážící se k počátkům mikulovského hradu pochází z listin 13. století. Jedna se váže k datu 1218 a připomíná Štěpána z Medlova jako purkrabího na Mikulově (*CDB II*, č. 373, 408). Byť se jedná o falzum, text vznikl nejpozději do poloviny 13. století. Druhá listina datovaná k roku 1249 jmenuje pana Viléma z Drnholce a jeho bratra Heřmana, kteří se na žádost panovníka vzdali Mikulova i s příslušenstvím, jež byl následně předán jako lenní zboží rodu Lichtenštejnů (*CDB IV. 1*, č. 157, 258–259).

Nálezy vrcholně středověké keramiky pocházející z posledního výzkumu na zámku v Mikulově odpovídají keramice, která se v moravských sídelních horizontech objevuje nejdříve od 2. třetiny 13. a ve 14. století (*obr. 12*). Dle analogií v souborech brněnské keramiky zastupují vrcholně středověkou keramiku z Mikulova převážně typy okrajů tzv. skupiny 11, tedy výrazně podříznuté až podžlabené okraje střechovitěho typu, které byly v Brně datovány spíše na přelom 13./14. století. Chybí zde vývojoví předchůdci těchto variant okrajů v podobě přehnutých a méně či vůbec nepodžlabených okrajů²⁰ (*Procházka — Peška 2007*, 222–232, 255). Jisté analogie poskytuje také keramika z dolnorakouských lokalit – v případě hrádka Gaiselberg jde o keramiku datovanou do 1. poloviny 13. století (*Felgenhauer-Schmiedt 1977*, 223–224) a na lokalitě Zwentendorf byly shledány podobnosti s keramikou horizontu 13. až časněho 14. století (*Szameit 1989*, 148–149). Dochovaný celek vrcholně středověké keramiky ze zámku v Mikulově nemá ucelený charakter, neboť se zde vyskytují vedle sebe prvky mladší i starší datace, tudíž je třeba uvažovat o možném smíchání středověkých kontextů. O bližší interpretace a datace se nebudeme pokoušet i z důvodu silné zlomovitosti tohoto celku. V porovnání s keramikou mladohradištní datace pocházející ze stejné sondy S1 jde o zboží výrazně vyspělé a mladší, většina fragmentů představuje redukčně vypálenou keramiku, rozdíl mezi těmito horizonty může činit i více než půl století.

Na základě dosavadních zjištění z posledních výzkumů na zámku v Mikulově a dle doprovodných nálezů v podobě keramiky lze předpokládat diskontinuitnost vývoje mezi sídelním horizontem mladohradištní datace, který reprezentuje souvrství destruktivního charakteru s nálezy keramiky z 11.–12. století, a horizontem vrcholně středověké datace zastoupeným kulturními vrstvami s keramikou závěru 13.–14. století. Zcela zde absentují nálezy keramiky přechodného horizontu tzv. pozdně hradištního období, který na Moravě charakterizuje výzdoba v podobě rádělka provedená ozubeným kolečkem a další prvky představující kombinace starších výrobních tradic hradištní keramiky s novými tech-

²⁰ Za sdělení této informace děkujeme R. Procházkovi.

nologickými postupy následujícího období. Objevují se zde pozdní varianty okrajů vytažených s lištou, diagonálně protažené okraje, římsovité a zesílené různě profilované okraje. Horizont této keramiky spadá na konec 12. a 1. polovinu 13. století, tedy do přechodné fáze mezi mladohradištní keramickou produkcí a vrcholně středověkým zbožím (Unger 1984a, 289–290; Procházka — Peška 2007, 169, 220–221). Keramika tohoto charakteru v souboru z mikulovského zámku dosud chybí. Možnosti archeologického výzkumu na zámeckém vrchu v Mikulově jsou však z důvodu současné zástavby značně omezené, nelze tudíž vyloučit, že se keramika chybějícího horizontu nachází na jiném místě této polohy.

4. Svědectví písemných pramenů k historickým počátkům Mikulova

Cennými prameny pro poznání mocenských a správních poměrů v prostoru moravsko-rakouské hranice, přibližně na území mezi Břeclaví a Znojmem, jsou **tři listinná falza z 12. století** (k dobovému kontextu *Wihoda* 2007; *Jan* 2000). Je to jednak **údajná zakládací listina staroboleslavské kapituly**. Dochovala se sice až v raně novověkém opisu a jako svého vydavatele jmenuje knížete Břetislava I., který skutečně tamní kolegiální kapitulou založil, nicméně zřejmě vychází z nějaké listiny Vratislava II. (1061–1092) pro tuto kapitulou (*CDB I*, č. 382, 361–362; srov. naposledy *Bistřícký* 1993).²¹ Obsahuje mj. dar platů z hradů Rokytná, Znojmo a Bíto, a to včetně desátého dílu z tržních poplatků, i z prodeje otroků spolu s desátým dílem mostného ze všech mostů na Dyji a k tomu několik vsí, z nichž nás zaujmou zejména dvě jména: *Drinouici* a *Pulin*. Některé starší studie uvádí *Pulin* ve spojení s Mikulovem jakožto původním, předlokačním osídlením ve stejné poloze, které zaniklo s počátky středověkého hradu a vsi pod ním (*Richter* 1971, 62–63; *Novotný* 1977, 214–215). Rozhodli jsme se tyto nesrovnalosti uvést na pravou míru.

Další je **údajná listina pro opatovický klášter** vystavená na jméno krále Vratislava, datovaná k r. 1073,

²¹ „*In Moravia vero de urbibus Rokiten, Znoiem, Bethow decimationem, que sex denariis ab uno quoque solvitur. Damus insuper de venditione hominum decimum denarium et decimum forum per omnia loca ad predictas urbes pertinentia. In flumine vero Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum. Praeter haec eiusdem ecclesiae necessariis consulentes ad restauranda aratra, si forte deficiant, ad emenda canonicorum vestimenta haec super addidimus: Olomuc solvat annuatim unam marcham et duos boves, Spitzigneu dimidiam marcham et unum bovem, Godonin dimidiam marcham et unum bovem, Breytzlawe dimidiam marcham et unum bovem, Strahomin mediam marcham et unum bovem, Rokicen unam marcham et duos boves, Znoiem unam marcham et duos boves, Brnen unam marcham et duos boves, Pustimir unam marcham et duos boves. Villas quoque dedimus has ibidem: Blatnice, Pregnici, Naluce, Zonolusii, Nauramie, Dolnem, surgustum, quod vulgo Zlup dicitur, et lacus circumiacentes simul cum luco, Mikulcice, Prusy, Trosco-touice, Drinouice, Pulin, Nagradku, Bethnarintich, Bantich, Plesitich, Masouicih, Sanov.*“ Lokalitu „*In gradec*“ ovšem známá Zdikova listina *CDB I*, č. 115, s. 123 uvádí jako příslušenství znojmského arcijáhenství. Podobný případ je např. *Sanov*.

avšak kladená na základě paleografického rozboru do 12. století jmenuje my plat z hradu Strachotína a mostné z Hrádku (*CDB I*, č. 386, 368–371, 370; srov. *Nový* 1991),²² přestože již dříve získala podíl na mostném ze všech mostů na Dyji staroboleslavská kapitulou.

Konečně na samém počátku 12. století rovněž vzniká založením jihomoravských Přemyslovců Litolda Znojmského a Konráda Brněnského **klášter v Třebíči**, přičemž i tuto **fundaci následuje sepsání zakládacího aktu datovaného obvykle na sklonek 12. století** (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, 258–259; Bláhová 2002; Fišer 2001, 5–65*). Známe jej až z pozdně středověkého kosmovského rukopisu, který pochází z knihovny tamního konventu. I zde se setkáváme se dvěma osadami jménem *Drinouici* a *Pravlou*, jež obě knížata darovala s vinicemi, vinaři a hospodským, resp. s hospodskými a clem až po české hranice.²³

I když alespoň význam Dyje jako komunikační tepny i jako hranice podporuje souvěké svědectví Kosmova (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, II. 35, 131 k r. 1082*),²⁴ je zřejmé, že bude vyžadovat jistého úsilí, abychom informace plynoucí z těchto tří falz uvedli ve vzájemný soulad, a to nejenom navzájem, avšak i se svědectvím listin 13. století, aniž bychom se opírali o takové domysly o dějích v onom regionu, pro něž nemáme žádné doklady. Náš úkol bude o to obtížnější, že se kolem těchto problémů vyrojily četné hypotézy snesené starším i moderním bádáním, které nabízejí zejména různé alternativní výklady identifikace Drnovic s osadami uváděnými písemnými prameny 12. století.

Lokalita *Drinouici* je částí novějšího bádání v obou případech ztotožňována s Drnholcem (*Hosák* 1967, 46–47), přičemž se dále soudí, že spolu s Pravlovem měl tyto majetky získat i jakýsi Pula, bratr Vilémův, jmenovaný Kosmou jako jeden ze služebníků knížete Vladislava I. (*Hosák* 1967, 31–35; srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, III. 19, 184*).²⁵ Tento Pula je pak obvykle bez dalších okolků považován za předka Viléma z Pulína, zakladatele kounické kanonie. Ačkoli současné bádání připouští fyzickou kontinuitu mnoha urozených rodin 13. století již od století jedenáctého (*Žemlička* 1990), neznamená to nutně, že tomu tak je i v tomto případě, zejména ne, pokud jediným existujícím dokladem je podoba jména. Ta navíc nemůže mít žádnou relevanci, neboť existence Pulína je doložena dříve než život onoho knížecího služebníka

²² „*Per omnes civitates Moraviae nonum forum et nona septimana de cetera collecta sive colligenda, scilicet Olomuci, Preroue, Brachizlai, Brenne, Naiuani, Ztrachotine; Naprauloue tributum de ponte; Nagradcu simile modo; Rokitne forum tantum; Ruzoticich tributum de via; in Olzaua XI septimana, in qua eodem modo de ponte concedo abbati accipiendum, quo dux et episcopus accipit.*“

²³ „*Drinouici cum vinnea et cum cultores vinee et / cum tabernario. ... Pravlou cum thabernariis et theolenum usque ad confinium Bohemicum, ...*“

²⁴ „*...sed prius videndum est, unde orte sunt tante inimicie inter Lupoldum et Conradum diarcham Moraviae, nam antea semper fuerant amici ad invicem. Cum enim utrumque provinciarum terminos non silva, non montes, non aliqua obstacula dirimant, sed rivulus, nomine Dia, fluens per plana loca vix eas determinat, semper noctibus mali homines alternatim latrocinant, pecora diripientes, villas vastantes ex utroque populo predam sibi faciebant.*“

a my bychom byli nuceni uvažovat o jeho stejnojmenném, avšak již vůbec prameny nedosvědčeném předkovi. Stejně tak vzít zavděk jménem jako vodítkem rodové příslušnosti je svůdné a má jisté oprávnění v kontextu genealogických úvah, nicméně bez dalších indicií – a ty zde skutečně chybí – je spíše zavádějícím vodítkem. Pokud jde o identifikaci oné osady *Drnouici*, jeví se být vhodnějším uvažovat spíše o dvou různých lokalitách. V případě třebíčského aktového záznamu lze proto souhlasit s R. Fišerem, který je i na základě „geografické logiky“ uspořádání donace ztotožňuje s Drnovicemi u Vyškova (Fišer 2001, 45; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, 258, pozn. 3 uvažuje o Drnovicích poblíž Velkého Meziříčí) a považuje je za součást daru knížete Oldřicha Brněnského datovaného do let 1101–1104. Pak by bylo docela dobře možné, aby staroboleslavská kapitula držela rovněž osadu *Drnouici*, tedy Drnholec, a *Pulín* několik kilometrů západně od Mikulova, zatímco třebíčský klášter by požíval příjmů z Drnovic. Lokalizaci obou osad z věna kapituly do okolí dnešního Drnholce rovněž nahrává logika soupisu, neboť jsou zde nahloučeny lokality ležící jen několik málo kilometrů od sebe – kromě Drnholce, v jehož katastru se nacházelo opevnění, jde i o opevněný Hrádek na dnešní moravsko-rakouské hranici, případně o osady Troskotovice (3 km SZ od Drnholce), Bantice nebo Mašovice či Šanov. Určitou výjimkou jsou Plešice, pokud jsou tedy skutečně totožné s vesnicí na Moravskokrumlovsku, s nimiž ji identifikoval G. Friedrich. Přijmeme-li závěr, že uvedené osady spolu s několika dalšími opravdu leží mezi Mikulovem a Znojmem, bude jen logické přiřadit k nim i *Pulín*.

Jak je tomu tedy se vztahem Drnholce a *Pulína*? I zde bylo navrženo několik řešení – zatímco M. Zemek s J. Ungerem (Unger — Zemek 1982, 110) se domnívají, že *Pulín* musíme ztotožnit s Pravlovem, tedy s osadou vzdálenou jen několik málo kilometrů od Dolních Kounic, většina badatelů počítala s tím, že se jednalo o osadu ležící přece jenom blíže Drnholci. Ve prospěch hypotézy Zemkovy a Ungerovy svědčila pouze zpráva kronikáře Jarlocha, který zmiňuje, že v lokalitě *Pulm* (tedy nejspíše *Pulín*) stál roku 1185 kostel, vypálený postupujícími českými vojsky (Letopis Jarlocha. Emler /Ed./ 1875, 506).²⁵ Zpráva by zněla nejpravděpodobněji, pokud bychom přijali, že *Pulín* nemohl být od Dolních Kounic příliš vzdálen. To sice bezpochyby platí pro Pravlov, který dnes srůstá s Dolními Kounicemi, avšak již méně to souhlasí pro Pavlov či Pavlovice, případně

pro samotný Drnholec, který leží od Dolních Kounic řádově 25 km vzdušnou čarou, tedy asi den pochodu. Naopak tento závěr nesouhlasí s tím, že osady z falza pro staroboleslavskou kapitulu ležely nedaleko sebe – to zase platí pro Pavlov či Pavlovice, avšak nikoli pro Pravlov. Konečně mostné z pravlovského mostu jmenuje jako součást věna opatovického kláštera falzum, o němž jsme zde již hovořili (pozn. 22), nemluvě o tom, že tamní hospody a clo daroval třebíčskému klášteru Oldřich Brněnský (pozn. 23). Existence mostu není bohužel dostatečným vodítkem, neboť bychom most mohli čekat jak v Pravlově, tak i v jiných dříve uvažovaných lokalitách. I když nelze vyloučit, že by mostné, clo a držba samotné vsi přináležely třem různým institucím, nemluvě o tom, že se „z *Pulína*“ psal urozený Vilém, fundátor kounického kláštera, bude rozhodně vhodnější nepokoušet se ztotožňovat Pravlov s *Pulínem*, a tím se poměrně komplikovaná situace o něco málo zjednoduší.

Vzhledem k tomu, že několik osad jmenovaných kounickým falzem leželo nedaleko sebe (Mikulov, Dunajovice a snad také Novosedly), bylo by jen logické, abychom i onen záhadný *Pulín* umístili do jejich blízkosti. Zatímco *Lubomír Konečný* (1987) poznamenal, že Drnholec a *Pulín* musí být dvě osady, neboť je vedle sebe jmenuje staroboleslavské falzum, a navrhl ztotožnit *Pulín* s Pavlovicemi, *Zdeněk Charouz* (1987) v této souvislosti naopak upozornil, že v Pavlovicích jednak chybí kostel, který máme pro *Pulín* doložen (viz následující odstavec), jednak ještě urbář lichtenštejnského panství rozeznává části Drnholce označované jako „*Deutsche Drum*“ a „*Behem drum*“ (srov. *Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930*, 118–119). Proto vyslovil domněnku, že *Pulín* je totožný s dnešním Drnholcem, respektive s jednou z původních středověkých osad, ležících na jeho dnešním území. Pokud bychom uvažovali o tom, že dnešní Drnholec vyrostl ze dvou osad, padl by rovněž argument o existenci Drnholce a *Pulína* ve staroboleslavském falzu nadnesený L. Konečným. Proto se jeví Charouzovy závěry jako nejpravděpodobnější řešení komplikované situace (souhlasně např. Jan 2010, 96, pozn. 7 a 100–101, pozn. 45). To, že jsou uvedené osady zároveň zmíněny jako součást majetku domácích církevních institucí, ukazuje, že tato oblast již minimálně ve 12. století podléhala vlivu přemyslovských knížat. Nelze ovšem určit, kde vedla ona pomyslná hraniční čára, má-li vůbec smysl o ní v této době hovořit.

Situaci nicméně dále komplikuje jiné falzum, které je zároveň konečně první jistou zprávou o Mikulově – jedná se o **zakládací listinu kounického premonstrátské kanonie**, jež se zřejmě v důsledku omylu hlásí k r. 1173 (CDB I, č. 400, 416).²⁷ V této listině jsou jmenovány kos-

²⁵ „... et palam miserat pro Zvatoplik in Moraviam Wilehalmi fratrem, nomine Pulonem.“ Narazil jsem rovněž na hypotézu, která spojuje onoho *Pulu* s bratry Vilémem a Heřmanem, uváděnými někdy jako zakladatelé vilémovského kláštera (Konečný 1987). Badatelé se zde obvykle odvolávají na *Kosmovu kroniku*, avšak přehlížejí, že jde v skutečnosti jenom o pozdně středověký dodatek v jediném rkp. C1, přičemž hrabata Heřman a Vilém zde figurují spíše jako pověřenci Vladislava I., a nikoli jako samostatní zakladatelé, viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, III. 44, s. 219 dle rkp. C1 „Hoc anno fundatum est monasterium Wylemow iubente duce Wladislao rogatu Wilhelmi et Hermannii comitum“. K počátkům vilémovského konventu naposledy kriticky Šrámek 2012.

²⁶ „Kunicz intrantes prater ecclesiam et claustrum alias aedes comburunt, Pulm ecclesiam similiter; sorores ante faciem eorum fugerunt in Betowe.“

²⁷ „Volens insuper predictum cenobium et personas ibidem degentes ampliori refocillamine sublevare, ecclesias subscriptas, scilicet in Chunicz, Pulin, Zes, Myculov, Dunayouuicz, Hermanicz in bonis meis constructas, et si fuerint auxiliante domino in posterum construende, cum pleno iure patronatus, quo successione paterna gaudebam legitime in eisdem memorato cenobio liberaliter contuli et libenter. ... vir Godeschalcus abbas Syloensis, Ratybor de Deblin, Gerhardus de Zbrazlau, Berosimer de Coualov, Ranosir de Ranozirou, Radozlaus de Ceblouicz, Hrut de Bucouin, Stephanus de Medlov, Wsezlau et frater suus Iacobus de Borutov, Leo de Clobuc et alii quam plures fideles Christi.“

tely v osadách Kounice, Pulín, Novosedly, Mikulov, (Dolní) Dunajovice a Heřmanice, jež mají stát na pozemcích urozeného Viléma z Pulína,²⁸ zakladatele kláštera a mají představovat součást původní fundace (nověji *Vorálková 2011; Borovský 2005, 27–29*). Nicméně ta je v dnes dochované podobě zjevně falzem. Její vznik vymezuje rok 1276, kdy byla zřejmě v souvislosti s urovnáním sporu dolnokounického kláštera a staroboleslavské kapituly vystavena listina dolnokounického probošta Mikuláše (*Dušková 1973; CDB V. 2, č. 810, s. 501–502*), a r. 1283, kdy olomoucký biskup potvrdil jako mikulovského plebána kounického kanovníka Vojslava (*Bistrický 1966, 40*). Je přitom nepochybné, že dolnokounický klášter opravdu vznikl v r. 1183, neboť nás o okolnostech jeho založení informuje i nezávislý zdroj z počátku 13. století, kronika Jarlochova (*Letopis Jarlocha. Emler /Ed./ 1875, 476–477; srov. Kernbach 2010*). Zatímco jeden ze svědků falza, opat Gottšalk, skutečně mohl být přítomen založení kláštera, ostatní svědci se hlásí spíše do let 1218–1240 (*Dušková 1973, 279*). To by nutně nemuselo indikovat neexistenci původního písemného pořízení z doby založení kláštera, spíše jakoby naznačovalo, že nedochovaný akt byl druhotně upraven do podoby listiny a potvrzen urozenými svědky. Přestože je dochovaná listina z diplomatického hlediska nepochybně falzem, obsahuje zřejmě jen ty majetky, které klášter v 70. letech 13. století držel. Zda tvořily součást původního nadání, nevíme. Existuje sice konfirmace této listiny ze srpna 1237, kterou v Brně vydal Václav I. urozenému panu Vratislavovi, synu Viléma z Pulína, nicméně ta obsahuje jen velmi obecné potvrzení starší listiny Vilémovy, jež není inzerována (*CDB III. 1, č. 166, 207–208*), a nám tudíž chybí kontrola nad obsahem dispozice.²⁹

Otázkou ovšem je, z jakého právního titulu pan Vilém těmito majetky disponoval. Konfirmace Václava I. sice tvrdí, že Vilém daroval majetky, jež držel dědičně, tj. *iure hereditario* (viz *pozn. 10*), nicméně jsou tu dvě okolnosti, dvě listiny, které toto tvrzení oslabují. Jako první musíme jmenovat zlistinění dohody mezi staroboleslavskou kapitulou a dolnokounickou kanonií z 5. ledna 1276, jež bylo 3. ledna 1277 konfirmováno olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburgu (*CDB V. 2, č. 801, 488–489, 489; srov. CDB V. 2, č. 829, 530–531*).³⁰ Jednalo se o rozřešení komplikovaného a dlouholetého sporu. Ten vznikl na základě velmi extenzivní interpretace ustanovení údajně zakládací listiny staroboleslavské kapituly, jež jí – podle názoru kanovníků – propůjčovalo právo na výběr desátku ze jmenovaných vsí (*srov. CDB II, č. 207, 191–192 z r. 1220*).³¹ Přestože v listině

r. 1220 biskup Robert tento výklad popřel, uzance byla nakonec jiná, neboť v listině z r. 1237 urozená Markéta Sirotkovna, vdova po Sifridu Sirotkovi, se svými syny Sifridem, Kadoldem a Heřmanem zmínili, že kapitule ve Staré Boleslavi přísluší jako kompenzace za desátek z celé vsi *Moscha* plat třiceti denárů moravské ražby (*CDB III. 3, č. 289, s. 407–408; k Sirotkům Drabek 1966*).³² Podobně ostatně vše vyřešil i kounický konvent – i zde se staroboleslavští kanovníci místo nejistých příjmů nakonec spokojili s jistým platem jedné hřivny moravské váhy ročně, a to náhradou za příjmy z kostelů kounického, malešovického, uherčického, vlasatického, cvrčovického, pulínského (tedy v Drnholci), dunajovického, novosedelského, respektive z kostelů v Řeznovicích, Narvicích, Mašůvkách, Újezdci, Mikulově a Pohorelicích (*CDB V. 2, č. 801, s. 489*).³³ Co je překvapivé, to je ona druhá problematická okolnost, na níž jsme výše upozornili: kanovníci se již nehlásili např. k Pulínu a Drnholci, jež jejich údajná zakládací listina jmenuje jako součást původního nadání kapituly. To nám dovoluje soudit, že kanovníci se těchto vsí zbavili a ty nějakým blíže neznámým způsobem přešly na Viléma z Pulína, případně na jeho předky.

Funkci opěrného bodu panovnícké moci sehrával v té době nedaleko ležící hrad Děvičky, kde sídlil králův purkrabí (*srov. Jan 2010, 99–100*). Tím byl minimálně v letech 1222–1223 pan Štěpán z Medlova (*CDB II, č. 234, s. 225; č. 245, 237; srov. Teplý 1996, 4–8*), který se již

³⁰ „*Hinc est, quod cum annui decimales denariorum cunctarum Znoimensis provincie predictae Olomucensis dyocesis, ad nostram ecclesiam spectent ac incunctanter spectaverunt ab antiquo, quarum ecclesiarum predicti cenobii, scilicet Chunicz, Malspicz, Vhrichicz, Wassaticz, Vrspicz, Pulina, Dunaiowicz, Newsidel, Moschan nec non sex ecclesiarum, videlicet Brzeznowicz, Naurowicz, Moschank, Vgezdecz, Miculow, Pohorselicz ad Brunennesem archidiaconatum auctoritate Brunnonis Olomucensis episcopi, cum suo honore sint translate, in quibus velut in aliis ecclesiis ipsius provincie eosdem recipimus decimales. Quare volentes nobis nostreque ecclesie parcere laboribus et expensis, predictarum ecclesiarum sedecim annos decimales de cetero vobis et vestro cenobio in emphitheosim perpetuam duximus concedendos sub annua pensione unius marce argenti Moraucalis ponderis in festo Michaelis nobis seu nostro nuncio annis singulis ab ipso cenobio persolvenda; pro quibus etiam decimilibus, si aliquorum interveniente malicia impediti fueritis, quocumque tempore inquisiti nos vestros constituimus legitimos defensores.*“

³¹ „*Confirmamus etiam eis decimas ad nos spectantes de villis ad illas ecclesias pertinentes, que propria sunt claustrum; quas decimas vulgus credebat spectare ad preposituram Boleszlauensem, quam multis temporibus predecessores nostri possederunt et nos possidemus. Abbas personas idoneas episcopo representet, qui ab eo curam animarum recipient, episcopo in spiritualibus, abbati vero in temporalibus responsuri. Volumus autem, ut abbas requirat integras decimas a suis parochialibus, et contradictores, nisi resipuerint, excommunicatos denunciaret.*“

³² „*... capellam in Moscha cum decimis eiusdem ville consuetudine Theutonicorum institutis et possessione unius lanei in villa eadem claustrum Chvnicz perpetuo contulerunt possidendam ... Insuper claustrum Polizlaviensi tenetur annuatim in recompensatione decimarum dare pro tota villa triginta denarios monete Moraviensis.*“

³³ *Srov. pozn. 12.*

²⁸ Vilém z Pulína pocházel ze severních Čech a jmění získal ve službách knížete Konráda III. Oty, viz *Wiřoda 2010, 258*.

²⁹ „*... loca illa, que domini. et. arripuerunt, et eis attinencia, que pater suus Wilhelmus pluribus annis hereditario iure possedit, ei in pristinum usum paterne possessionis reddere decrevimus... communientes, ne restitutionem nostram predictorum locorum aliquis ausu temerario infringere presumat, set ut hoc ei, quod iusticialiter restituimus, ratum et stabile in perpetuum permaneat. Capellas, que in eisdem sunt constructe, secundum pristinam donacionem domini Wilhelmi, patris Wratislay, ecclesie Cunicensi omnibus vite presentis temporibus ecclesiastico iure possidendas restauramus, ut etiam ecclesia illa nostrum memoriale in hoc perpetuum possit habere.*“

k r. 1218 připomíná jako purkrabí na Mikulově (CDB II, č. 373, 408). Avšak údaj o jeho působení v Mikulově pochází z listinného falza, které G. Friedrich klade nejpozději do poloviny 13. století. To zcela neřeší otázku hodnověrnosti označení Štěpána z Medlova jako mikulovského purkrabího, což některé autory vede k tomu, aby tento údaj přijímali (srov. Janiš 2013, 106). Nicméně toto tvrzení se kříží s představou, že v té době byl Mikulov ještě pevně v rukou potomků Viléma z Pulína.

Opět se s Mikulovem setkáváme až r. 1249, kdy se měl k 14. lednu pan Vilém z Drnholce se svým bratrem Heřmanem, nejspíše vnuci Viléma z Pulína, vzdát Mikulova s příslušenstvím, jež následně od krále získal urozený Jindřich z Lichtenštejna (CDB IV. 1, č. 157, 258–259).³⁴ Jindřich Šebánek (1973, 271) poukazuje na to, že listina byla zapsána soudobou rukou, přičemž v jejím formuláři rozeznal styl notáře Konráda, činného v kanceláři olomouckého biskupa Bruna. J. Šebánek (1973, 272–273) nicméně soudí, že Konrád, jinak specialista na lenní listiny Brunovy, nejspíše stylizoval jen listinu vydanou 17. 11. 1249 v Brně (CDB IV. 1, č. 174, 285–286), jíž se panu Jindřichovi Mikulov uděloval podle německého práva. Naopak se domnívá, že listina hlásící se do ledna 1249 měla vzniknout jako falzum s využitím pozdější listiny jako předlohy.³⁵ Tento závěr, říká J. Šebánek (1973, 272), dále potvrzuje uvedení datáře Viléma, který ještě v té době v kanceláři Přemysla Otakara II. nepůsobil, neboť snad až do ledna 1249 pobýval v Římě. To velmi znejasňuje možný Lichtenštejnův právní vztah k Mikulovu. Ještě dále jej komplikuje bezpochyby pravá listina – je dílem Přemyslova notáře Arnolda – z 1. května 1262, jež Mikulov opět označuje jako „vlastnictví“ (CDB V. 1, č. 330, 490),³⁶ zatímco mírové ujednání z 6. května 1277 spolu s dalšími pozdějšími

listinami hovoří o lénu (CDB V. 2, č. 836, 543).³⁷ S ohledem na to, že alodiální status dosvědčuje primárně falzum, domníváme se, že byl Mikulov Jindřichovi zprvu udělen podle emfyteutického práva, aby se na krátký čas po r. 1262 proměnil v alod, změněný opět – snad z trestu – na léno.

5. Sonda do struktury osídlení 11.–12. století v nejbližším okolí Mikulova

Mikulovská oblast byla vyhledávána k osídlení už od dob hlubokého pravěku. Na katastru Mikulova bylo zatím doloženo husté osídlení řady pravěkých kultur, dále evidujeme sídlištní a pohřební aktivity z doby římské a doby stěhování národů; pozůstatky doby slovanské jsou na území Mikulova velmi sporadické (Klanicová 1999, 33–43). Mladohradištní období pak vyjma zámeckého vrchu zastupují v katastru Mikulova nálezy zcela ojedinělé. Určité pozůstatky mladohradištního osídlení lze očekávat v samotném srdci dnešního Mikulova, tento prostor ale nebyl dosud dostatečně archeologicky probádán. Dosavadní studie k dějinám Mikulova předpokládají původní předlokační osídlení v místě dnešní ulice Česká v Mikulově, jihovýchodně od kostela sv. Václava (Richter 1971, 61; Svoboda 2013, 46–47). Jedná se ale pouze o dohady na základě historických pramenů, archeologicky nebyla tato osada dosud jednoznačně doložena. Urbář z roku 1414 zmiňuje Českou uličku („Behemgassen“), od které byl pravděpodobně odvozen i název celé ulice v Mikulově, a která se měla nacházet na hlavní cestě vedoucí z Vídně na Mušov a dále do Brna (Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930, 4; Richter 1971, 61; Svoboda 2013, 47). Jelikož struktura dálkových komunikací zůstává na daném území dlouhodobě stabilní a komunikace v uvedeném směru probíhala už od protohistorických dob (Měřínský 2009a, 325–331), je zcela oprávněně předpokládat v Mikulově intenzivnější osídlení i v rámci raně středověkého období. Podle názvu Česká ulička se soudí, že se v těchto místech nacházela osada původního slovanského obyvatelstva, kterou pak v souvislosti s kolonizací v 1. polovině 13. století doplnila osada s obyvateli německého původu. Vlastní středověká ves historicky ztotožňovaná s Mikulovem (Nikolsburg) pak vznikla na počátku 13. století v prostoru pod hradem, v areálu pozdějšího města pod názvem Dolní ves. Česká ves měla pravděpodobně i svůj kostel (CDB I, č. 400, 416) v podobě předchůdce dnešního kostela sv. Václava a tuto ves nelze spojovat či ztotožňovat se zmíněnou Dolní vsí (Richter 1971, 62). Na přelomu 12. a 13. století měla osada v místě dnešní ulice České v Mikulově údajně představovat poslední sídliště na moravském území (Svoboda 2013, 46–47); doklady pro toto tvrzení však chybí. V rámci raného středověku bylo přímo v Mikulově zatím archeologicky doloženo sporadické osídlení z doby velkomoravské či střední doby hradištní prostřednictvím jednoho sídlištního objektu na severním okraji města v prostoru kasáren a několik fragmentů velkomoravské keramiky

³⁴ „Eapropter devota et fidelia servicia, que fidelis noster vir nobilis Heinricus de Liechtenstein domino et patri nostro ac nobis exhibuit, oculo largitatis intuentes, cum dignitatem nostram dona sua deceat plure magnifice ac habunde, villam in Nikulsburch cum ipsius attinenciis in proprietatem donamus, ab eo et heredibus suis, omni cessante impedimento, dum Wilhalmus de Durrenholz cum fratre suo Hermanno eidem ville voluntarie renunciaverit, prefatum Heinricum et heredes suos pro ipsa deinceps non impetiturus, perpetuo possidendam.“ Údajná snadnost, s níž byli páni z Drnholce sehnáni z Mikulova, vede L. Jana (Jan 2010, 98–99) k úvaze, zda Mikulov skutečně drželi jako dědinu, srov. pozn. 10.

³⁵ „Eapropter devota et fidelia servicia, que fidelis noster vir nobilis Heinricus de Liechtenstein domino et patri nostro ac nobis exhibuit, oculo largitatis intuentes, cum dignitatem nostram dona sua deceat plure magnifice ac habunde, villam in Nikulsburch cum ipsius attinenciis, quam nobilis noster Willehalmus de Durnholz impetebat et in nostra presentia constitutus voluntarie liti cessit, ipsi Hæinrico et heredibus suis conferimus secundum ius et consuetudinem Theutonicam perpetuo possidendam.“

³⁶ „... renovari fecimus nostrum privilegium olim datum dilecto fidele nostro Heinrico de Lichtenstein et heredibus ipsius utriusque sexus, racione et causa multorum et magnorum serviciorum, que ipse patri nostro felicis recordacionis et nobis non sine gravi persone fideliter, utiliter et constanter. Privilegium unquam datum eidem super predio in Nycolspurch et suis attinenciis universis, agris, vineis, ortis, cultis et incultis, quesitis et inquirendis, ..., gratum et ratum et inviolabile statuentes, ut premisa a nobis una cum suis heredibus utriusque sexus, ut predictum est, perpetuo teneat proprietatis nomine, pleno iure et libertate perfecta, quemadmodum progenitores nostri et nos lila bona dinoscumur possedisse.“

³⁷ „Excepto dumtaxat Nycolspurch, in cui possessione Fridericus de Lyehenstajn, cui feudum esse dinoscitur, permanebit pacifice et quiete. Preterea Chrumnowe ei, ad quem de iure pertinet, assignari debebit.“

bylo evidováno v jeskyni Tuold. Mladohradištní nálezy jsou primárně evidovány pouze ze zámeckého vrchu (Klanicová 1999, 40; Kubín 2013, 44).

Mikulov patří mezi velmi zajímavé lokality nejen z hlediska jeho umístění na významné dálkové cestě, jednalo se také o vysunutý bod před umělou moravskou hranici, kterou svého času tvořila řeka Dyje. Pokud pátráme po sídelních aktivitách mladší doby hradištní v bezprostřední blízkosti Mikulova, zjišťujeme, že šlo o oblast téměř neosídlenou a nepoznanou. Toho si povšimly už starší studie zabývající se problematikou osídlení v dané oblasti, které také konstatují, že oblast na jih od Dyje byla v mladohradištním období prakticky neosídlena v kontrastu s nárůstem intenzity osídlení, které se primárně koncentrovalo v blízkosti řeky Dyje a respektovalo její tok stejně jako sídelní areály předcházející vývojové etapy (Kordiovský — Unger 1987, 91–95; Unger 1993, 119). Nověji se strukturou raně středověkého osídlení na jižní Moravě zabýval M. Vágnér (2013), který také poukázal na velmi sporadické doklady mladohradištních sídelních aktivit v blízkosti Mikulova. Větší část dosavadních archeologických pramenů z tohoto prostoru pochází pouze z povrchových sběrů (Vágnér 2013, 269–271, obr. 38). Mikulov se vymykal z rámce sídelní struktury té doby a ocitl se na výspě, na území nikoho.

Ve snaze co nejlépe postihnout osídlení z mladší doby hradištní v nejbližším okolí Mikulova, byla vymezena oblast, která z větší části respektuje administrativní hranice mikroregionu Mikulovska (dobrovolný svazek obcí: Bavory, Brod nad Dyjí, Březí, Dobré Pole, Dolní Dunajovice, Dolní Věstonice, Drnholec, Horní Věstonice, Jevišovka, Klentnice, Milovice, Mikulov, Novosedly, Nový Přerov, Pasohlávky, Pavlov, Perná, Selec). Přidružené byly katastry obcí Bulhary, Přítluky a Šakvice, abychom vykreslili osídlení Dyjského oblouku v místech, kde se dnes rozprostírá systém vodních nádrží Nové Mlýny.

Sledovaný okruh na moravském území definovaly lokality nacházející se v maximální vzdálenosti 14 km od Mikulova.

Na rakouském území bylo nutné sledovaný okruh rozšířit na území, které vymezovaly lokality v maximální vzdálenosti 30 km od Mikulova.

Následující část studie určuje nejdůležitější sídelní polohy ve vztahu k Mikulovu, avšak nejedná se o detailní analýzu struktury osídlení v dané oblasti v raném středověku.

Nejbliže Mikulovu ve vzdálenosti 5 km vzdušnou čarou se nachází obec **Sedlec** (obr. 19: 6), prvně zmíněná k r. 1305 (Moravské a slezské listiny. *Bistřický a kol. /Edd./* 1991, č. 25, 50), na jejímž katastru byly dle přírůstkové knihy Regionálního muzea v Mikulově v minulosti evidovány nálezy z mladší doby hradištní. Konkrétně se jednalo o ojedinělé fragmenty mladohradištní keramiky nalezené povrchovými sběry v poloze „Pod kotlem“, které zde náhodně provedl v roce 1985 J. Peška. Přítomnost mladohradištního osídlení v této poloze nebyla dosud potvrzena archeologickým výzkumem.

V nevelké vzdálenosti, asi 6 km od Mikulova se nachází obec **Dolní Dunajovice** (obr. 19: 7). Na tomto katastru se také dosud nepodařilo archeologicky zachytit a doložit intenzivní mladohradištní osídlení, přesto by se zde dalo očekávat. Nejstarší písemná zmínka o Dolních Dunajovicích se váže k roku 1183. Jednalo se o již zmíněné falzum zakládací listiny kláštera v Dolních Kounicích, kde byl uveden kostel v Dolních Dunajovicích jakožto dar nově založenému klášteru (CDB I, č. 400, 416; Vermouzek 1982, 96; Jelínková 2003, 154). Pokud bychom mohli uvedenou dataci považovat za víceméně věrohodnou, v Dolních Dunajovicích by se dala předpokládat poměrně stará osada z konce 12. století. Navíc Dolními Dunajovicemi ve středověku procházela jedna z větví dálkové komunikace směřující z Mikulova na Mušov a dále přes Pohořelice či Ivaň na sever. Tradice některých dopravních tepen mohly být položeny už v raném středověku, což připomínají písemné zprávy z 11.–12. století, které dokládají v určitých místech sledované oblasti výběr cla, mýta či mostních poplatků (CDB I, č. 382, 361–362). To svědčí ve prospěch čilého obchodního ruchu již od dob vrcholné fáze raného středověku. Dolní Dunajovice jsou známy zejména díky nálezům ze starší a střední doby hradištní. V ulici Hlavní v intravilánu obce bylo záchrannými i sondážními výzkumy prozkoumáno slovansko-avarské pohřebiště ze starší doby hradištní, datované dle nálezů honosných litých pásových garnitur do 8. století. V trati „U Dyje“ záchranný výzkum v roce 1978 odkryl sídliště s relikty objektů z doby bronzové, laténské a římské; nejvíce objektů náleželo do starší a střední doby hradištní (obr. 19: 8). Na záchranných akcích v tomto katastru se podílel AÚ ČSAV v Brně (Jelínková 2003, 153–157). Pozůstatky mladohradištních sídelních aktivit v obci Dolní Dunajovice ale stále čekají na své objevení.

Mladohradištní lokality ležící nejbliže Mikulovu se dále nacházejí na katastru obce **Brod nad Dyjí** (obr. 19: 9–10), lokované až během raného novověku. Relikty mladohradištního osídlení indikovaly zpočátku pouze keramické fragmenty pocházející z povrchových sběrů, které na tomto katastru podnikali už ve 30. letech 20. století E. Beninger a H. Freising. Ti uvedli ve známost lokalitu v trati „Freiäcker“ na pravém břehu řeky Dyje, asi 1 km severně od obce, zejména v souvislosti s povrchovými nálezy keramiky z doby římské. Mladohradištní nálezy byly mnohem výrazněji zastoupeny v poloze „Na dolině“ taktéž na pravém břehu řeky Dyje, více severovýchodním směrem od obce, kterou objevili pracovníci AÚ ČSAV v Brně v 70. letech 20. století v souvislosti s povrchovým průzkumem prostoru před výstavbou vodní nádrže Nové Mlýny. Záchranné archeologické výzkumy vedené v roce 1978 AÚ ČSAV v Brně pak potvrdily pozůstatky mladohradištních aktivit v obou polohách pracovně označovaných jako Brod I a II. V trati „Freiäcker“ (Brod I) byly bohužel evidovány pouze sporadické, indiferentní nálezy hradištní keramiky datované od 8. do 12. století ve dvou objektech. „Na dolině“ (Brod II) doložily mladohradištní osídlení tři sídlištní objekty obsahující zlomky keramiky stejné datace. Charakter keramiky primárně určovaly prvky typické pro mladší stupeň vývoje mladohradištní keramiky datovaný do 11.–12. století. Mladohradištnímu období předcházelo osídlení ze střední doby hradištní doložené

v této poloze jedním objektem. Nutno podotknout, že obě zmíněné sídelní polohy na katastru Brodu nad Dyjí byly osídleny už ve starších historických etapách, na obou bylo doloženo mimo jiné osídlení pravěké a z doby římské, které na celém katastru převažovalo (*Jelínková 1980a*, 106–107; *1980b*, 62; *1991*, 122–124).

Na protějším levém břehu řeky Dyje, dnes na protějším straně Novomlýnských nádrží sousedí Brod nad Dyjí s obcí **Pasohlávky**, zachycené prvně písemnými prameny k r. 1276 (*CDB V. 2*, č. 801, s. 489). Opakovanými povrchovými sběry na katastru Pasohlávek probíhajícími pod dohledem AÚ ČSAV v Brně byly objeveny dvě sídelní polohy s vysokou koncentrací mladohradištní keramiky (*obr. 19: 11–12*). Obě lokality se nacházely velmi blízko sebe na poli mezi Pasohlávkami a Ivaní, poblíž dnešní silnice vedoucí z Brna směrem na Mikulov, vzdálenost mezi nimi nečinila ani 1 km. Lokalita v trati „Pod hradiskem“ je známa už od 50. let 20. století, další povrchový průzkum zde probíhal v letech 1972 a 1980. Z povrchových sběrů v této poloze pochází vedle jiných nálezů soubor asi 51 fragmentů keramiky, mezi nimiž jednoznačně převažuje keramika mladohradištního charakteru, zejména přítomností fragmentů s příměsí grafitu. Několik málo fragmentů se dle výzdoby a profilace okrajů podařilo zařadit do starší a střední doby hradištní, pravěk zde zastupuje pouze jediný střep (*Unger 1984b*, 138). Mladohradištní keramiku z polohy „Pod hradiskem“ vystihovaly prvky, tvary okrajů a výzdoba vyskytující se na keramice jak v 11., tak ve 12. století.

V druhé poloze „U státní silnice“ bylo povrchovými sběry v letech 1972 a 1980 evidováno větší množství keramiky – zhruba 106 keramických fragmentů; kromě keramiky ze sběrů pocházely i nálezy zvířecích kostí, mazanice a hornin. Převážnou většinu keramického souboru tvořila keramika mladohradištní datace, není vyloučena menšinová přítomnost o něco starší raně středověké keramiky, ovšem starší kultury z protohistorického období či z pravěku zde zastoupeny nebyly (*Unger 1984b*, 133–136). Mladohradištní charakter keramiky v tomto případě poměrně spolehlivě určovaly okraje vytažené s lištou, jejichž různé varianty v celém souboru jednoznačně dominovaly. Grafitová keramika tvořila zhruba 41 % souboru, u 11 % keramiky byla sledována příměs slídy dokládající tak přítomnost i mladší keramiky středověké datace (*Unger 1984b*, 136). Charakter keramiky primárně vystihovaly prvky typické pro keramiku mladšího stupně mladohradištního období, která se obvykle datuje do 2. poloviny 11. a do 12. století. Prostřednictvím několika fragmentů byla v souboru evidována přítomnost horizontu pozdně hradištní keramiky typické pro konec 12. a počátek 13. století, objevily se i fragmenty typické vrcholně středověké keramiky. Pozdně hradištní keramiku zastupovaly zejména fragmenty zdobené rádélkem, které zdobilo např. okraje vytažené s lištou či římsovité okraje.

Vzhledem k blízkosti obou zmíněných lokalit na katastru Pasohlávek a díky charakteru keramiky se uvažuje o možnosti následnosti obou lokalit osídlených v různých etapách raného středověku. V trati „Pod hradiskem“ se objevily fragmenty keramiky s možnou datací do starší a střední doby hradištní, větší část souboru tvořila keramika z 11.–12. století. V této poloze lze tedy předpokládat osídlení od starší fáze raného středo-

věku až do doby mladohradištní, ve které se osídlení pravděpodobně přesunulo do polohy „U státní silnice“, kde povrchové sběry zatím jednoznačně neprokázaly přítomnost osídlení starší datace než z pokročilého 11. století. Není ovšem vyloučena jejich současná existence. Mladší osada v trati „U státní silnice“ se pak kontinuálně vyvíjela do středověku, na základě dochovaných fragmentů keramiky můžeme poměrně spolehlivě tvrdit, že poloha byla osídlena do 13. století. Pravděpodobně v souvislosti s kolonizačním podnikáním v dané oblasti v průběhu 13. století osada v této poloze zanikla (*Unger 1984b*, 133, 137–139). Dosavadní interpretace týkající se raně středověkého osídlení na katastru Pasohlávek jsou ale pouze dohady vycházející z povrchových sběrů. Konkrétní a spolehlivé informace osvětlující charakter osídlení v obou zmíněných polohách může přinést pouze podrobnější rozbor dochované keramiky a především archeologický výzkum.

Severovýchodně od Mikulova, v přibližné vzdálenosti 9 km vzdušnou čarou se na pravém břehu řeky Dyje nachází obec **Bulhary**, zmíněná poprvé roku 1244 (*CDB IV. 1*, č. 56, 141). Na jejím katastru bylo v minulosti evidováno několik poloh s mladohradištními nálezy (*obr. 19: 13–16*). Část těchto dokladů pochází z povrchových sběrů nebo ojedinělých a náhodných nálezů. Sporadické osídlení z mladší doby hradištní bylo doloženo archeologickými výzkumy ve dvou polohách: „*Gajdošova cihelna*“ a „*Na pískách*“ (*Klanicová — Peška — Vitula 1994*, 206). Datace hradiska „*Pustý zámek*“ na vyvýšenině pravého břehu řeky Dyje – 1,5 km severozápadně od obce (*obr. 19: 13*) – nebyla dosud spolehlivě vyřešena a mladohradištní osídlení v této poloze nebylo jednoznačně prokázáno. Jednalo se o hradisko pětiúhelného půdorysu opevněné valem a příkopem bez jakýchkoliv stop po zástavbě. Dosavadní studie kladou jeho dataci spíše do středověku, a to zejména na podkladě zjišťovacího výzkumu J. Nekvasila z roku 1952, který zdokumentoval, že těleso valu nasedalo na pravěkou kulturní vrstvu; středověká keramika se koncentrovala v povrchové vrstvě i v prostoru těsně za valem. Hradisko „*Pustý zámek*“ se bohužel dosud nepodařilo ztotožnit s žádným sídlem, které by zmiňovaly písemné prameny, což značně znesnadňuje jeho další interpretaci (*Klanicová — Peška — Vitula 1994*, 206, 221–222; *Plaček 2001*, 148).

V prostoru „*Gajdošovy cihelny*“ jihovýchodně od okraje obce zaznamenal už na počátku 20. století H. Freising mocnou kulturní vrstvu obsahující nálezy polykulturního charakteru, mimo jiné z doby hradištní (*obr. 19: 15*). Záchranný výzkum z roku 1960 pod vedením katedry prehistorie FF MU v Brně pak v severovýchodním profilu opuštěné cihelny zachytil několik objektů, které patřily do doby bronzové, halštatské a některé náležely mladohradištnímu období. V cihelně probíhaly výzkumy i v dalších letech, v 70. a koncem 80. let zde záchranné výzkumné akce vedli pracovníci AÚ ČSAV v Brně. Výzkumy potvrdily předchozí zjištění, navíc byly evidovány nálezy z doby římské, pravěký opevněný areál a vedle jedné zásonní jámy také pohřebiště z doby velkomoravské.

Severozápadně od okraje obce se nacházela lokalita „*Na pískách*“ (*obr. 19: 14*), kde první výzkumy prováděl ve 30. letech 20. století H. Freising. V 70. letech proběhlo v poloze „*Na pískách*“ několik menších záchranných

ných archeologických akcí pod vedením AÚ ČSAV v Brně. Vedle objektů ze střední a mladší doby hradištní byly dokumentovány sídlištní aktivity řady pravěkých kultur. Výzkumy potvrdily polykulturní osídlení lokality trvajících od pravěku po středověk. Mezi náhodné nálezy evidující přítomnost lidu mladší doby hradištní na katastru Bulhar patří nález ojedinělého střepu ve vodovodní rýze v trati „Přední díly“, nacházející se poblíž „Gajdošovy cihelny“ blíže obci (obr. 19: 16). V roce 1988 byly ve stejné poloze v rýhách pro záplavy objeveny 4 kostrové hroby bez milodarů, pravděpodobně z mladší doby hradištní. Na intravilánu obce Bulhary byla v důsledku různých terénních úprav a stavebních akcí primárně dokumentována kulturní vrstva a objekty s keramikou 13.–15. století, objevovaly se mezi nimi i ojedinělé nálezy mladohradištní keramiky a nálezy pravěké (Klanicová — Peška — Vitula 1994, 206, 208–210, 212–214, 219–222).

Nedaleko Bulhar, asi 3 km dále na severovýchod, na katastru **Přítluk** byly evidovány další pozůstatky osídlení z mladší doby hradištní (obr. 19: 47). Sídlíště se nachází v jižní části katastru, na sever od slepého ramene řeky Dyje, na šterkovité terase překryté vrstvou písku a záplavovými kaly (Novotný 1971, 117). Jde o lokalitu ve vzdálenosti přibližně 9,5 km od Mikulova. Osada u Přítluk se nachází v těsné blízkosti (500 m na západ) slovanského mohylníku s žárovými hroby a druhotnými pohřby koster ze střední, ale také mladší doby hradištní (Novotný 1971, 117, 151–152). Výzkumy AÚ ČSAV v 50. letech minulého století odkryly na sídlištní lokalitě u Přítluk relikty sídlištních objektů převážně v podobě zahloubených částí chat, které se na základě charakteru nalezené keramiky časově řadily do 11.–12. století. Některé objekty dle keramiky náležely do velkomoravské etapy vývoje, která ale nebyla na sídlišti dominantní komponentou. Ojedinělé objekty obsahovaly keramiku vrcholné středověké datace, mladší keramika 13.–14. století byla evidována primárně v kulturní vrstvě. V případě osídlení u Přítluk je možné uvažovat o kontinuálním vývoji osady od doby velkomoravské po vrcholnou fázi raného středověku. Koncem 12. nebo počátkem 13. století pak s největší pravděpodobností došlo k přesunu osídlení z inundace do výše umístěné polohy v prostoru dnešní vesnice. Tomu odpovídá, že se Přítluky poprvé v písemných pramenech uvádí k roku 1220 (CDB II, č. 195, 180; Novotný 1971, 149–152).

Mezi další mladohradištní lokality nacházející se nejbližší Mikulovu patří tři sídelní polohy **u Dolních Věstonic**. V prvé řadě jde o hradisko „Vysoká zahrada“ na levém břehu řeky Dyje vymezené zčásti valem, zhruba 6 m vysokým (obr. 19: 20). V areálu hradiště byly dokumentovány sídlištní objekty obytného, hospodářského a výrobního charakteru, vedle nich také základy kamenného kostela s podkovovitou apsidou z 2. poloviny 11. století. Zejména nálezy v podobě keramiky a mincí, ale také další artefakty jako podkovy a železné ostruhy, potvrdily na hradišti přítomnost osídlení z 11.–12. století (Pouлік 1950, 54–55; Měřínský 1985, 207; Unger 1993, 120; Procházka 2009b, 130–134). Výzkum a podrobný rozbor konstrukce opevnění naznačil dvofázový vývoj lokality. Dochovanou keramikou charakterizují dle nejnovějších studií spíše prvky mladší fáze mladohradi-

štního období datované od 2. poloviny 11. do počátku 13. století (Procházka 2009b, 133–134), než jak předpokládaly dřívější studie, že jde o keramiku starší (Černohorský 1965; Měřínský 1986, 61, 63; 2006, 56). Stejně tak exempláře mincí pocházejí až z 2. poloviny 11. a 12. století. Pro starší fázi osídlení na lokalitě zatím chybí spolehlivé doklady v podobě doprovodných nálezů, které nejspíše stále čekají na své objevení.

Předpokládá se, že hradisko „Vysoká zahrada“ bylo založeno kolem poloviny 11. století v souvislosti s budováním hradské soustavy českým knížetem Břetislavem I., přičemž v případě opevnění byly archeologicky doloženy dvě fáze výstavby. Hradisko se řadí mezi důležité opěrné body na řece Dyji strážící pomezí prostor mezi přemyslovskou Moravou a bavorskou Východní markou, současně šlo pravděpodobně o další opěrný bod na dálkové komunikaci vedoucí z oblasti Vídeňské pánve směrem na sever. Jednalo se o sídlo vyššího řádu se správou teritoriálního významu, čemuž nasvědčují i zprávy v písemných pramenech. Hradisko „Vysoká zahrada“ je ztotožňováno s *castrum Strachotin* známým z listinných dokladů (CDB I, č. 382, 361; č. 386, 370; Měřínský 1981a, 158; 1985, 207; Procházka 1993, 116–117; 2009b, 106, 130–134; Plaček 2010, 106). Padělaná listina pro opatovický klášter z roku 1073, jejíž současná podoba je kladena na základě paleografického rozboru do 12. století, jmenuje zejména plat z hradu Strachotína (CDB I, č. 386, 370; srov. Nový 1991). Zánik hradiště se předpokládá koncem 12. století, přičemž výzkum reliktní opevnění poukazuje na násilný zánik v důsledku požáru či vypálení. Sídelní poloha na „Vysoké zahradě“ byla opuštěna a nahrazena nově vybudovaným hradem na Děvičkách poprvé zmíněným k roku 1222 (CDB I, č. 234, 225; Pouлік 1950, 54–55; Měřínský 1981a, 158; 1985, 207; Procházka 1993, 131; 2009b, 134, 275).

Nedaleko „Vysoké zahrady“ bylo v nížinné poloze situováno o něco starší hradisko „Petrova louka“ u Strachotína (obr. 19: 19). Plocha hradiška byla ohrazena valem a příkopem, objekty se soustředily zejména kolem valu. První výzkumy v této poloze byly vedeny AÚ ČSAV v Brně již ve 40.–50. letech 20. století, hradiště bylo průběžně zkoumáno až do počátku 80. let, kdy zde vzniklo vodní dílo Nové Mlýny, a plocha hradiště byla zatopena. Výzkumy evidovaly na hradišti „Petrova louka“ fortifikaci, která vznikla nejpozději v 9. století a ohrazovala čtyřúhelný prostor v SZ části hradiště. Pravděpodobně se jednalo o velmožský dvorec opevněný vedle hradby skořepinové konstrukce s komorovou výztuží také příkopem, uvnitř tohoto ohrazení byly zachyceny objekty s velkomoravskou keramikou. Vlastní hradiště nepravidelného ledvinovitého tvaru vymezené valem pak bylo vybudováno o něco později na konci 9. a počátku 10. století, val zčásti překrýval příkop staršího dvorce. Dokladů velkomoravské zástavby nebylo mnoho, několik fragmentů velkomoravské keramiky z 2. poloviny 9. a počátku 10. století pocházelo např. z pohřbeného horizontu pod nasypáním tělesem valu na severozápadě, v jihozápadní části hradiště pak byly zjištěny sídlištní objekty z velkomoravského období. V ploše hradiště dominovalo mladohradištní osídlení, což prokázaly zejména nálezy keramiky z 11.–12. století, objevily se však i další nálezy (např. mince) a objekty in-

dikující využívání této polohy až do počátku 14. století. V jihozápadní části areálu se nacházelo pohřebiště z 11.–12. století (Pouлік 1950, 95, 97–98; Měřínský 1981b, 204–206; 1985, 216–217; Procházka 2009b, 223–227). Mladohradištní keramika se svým charakterem hlásila spíše k mladšímu stupni vývoje typickému pro 2. polovinu 11.–12. století. Dle původních interpretací hradiště vybudované koncem 9. století plnilo prvotně snad úlohu útočiště (refugia) jen v době potřeby, sídlištní objekty ale dokazují i stálé obývání lokality. Zánik fortifikace se předpokládá během 1. poloviny 10. století, druhotně pak byla tato poloha intenzivně využita k osídlení v mladší době hradištní, v 11.–12. století. Uvažovalo se o roli hradiska v poloze „Petrova louka“ v rámci břetislavských hradišť budovaných v 11. století. S větší pravděpodobností hradisko v mladší době hradištní plnilo spíše úlohu předhradí či tržiště sloužícího přemyslovskému hradu Strachotín neboli hradisku v poloze „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic (Pouлік 1950, 97–98; Měřínský 1981a, 158; 1981b, 205; 1985, 216–217; Procházka 2009b, 223–224, 227). Obě zmíněná hradiska u Dolních Věstonic dosud čekají na podrobnější zpracování a vyhodnocení nálezů a nálezoých situací, které by ujasnily interpretační závěry.

V poloze „štěrkovna“ na pravém břehu řeky Dyje se nacházela zemědělská osada (obr. 19: 21), kde výzkumy pod vedením AÚ ČSAV v Brně v 70. letech odhalily několik sídlištních objektů v podobě zemnic, polozemnic, jedné zásobní jámy a kúlových jam datovaných keramikou zejména do středohradištního období, menšinově byly zastoupeny i objekty s keramikou mladohradištní datace. Na základě rozboru keramiky zde byla zastoupena klasická středohradištní fáze prostřednictvím keramiky 2. poloviny 9. a počátku 10. století, objevil se také i horizont keramiky 10. století a jeden objekt obsahoval keramiku mladší mladohradištní fáze typickou pro 2. polovinu 11. a 12. století. Poloha Dolní Věstonice - „štěrkovna“ byla v období raného středověku osídlena od 2. poloviny 9. až do 12. století. Směrem na východ navazovalo na osadu vrcholně středověké osídlení ze 13. století související s počátky obce Dolní Věstonice (Klíma 1985, 36, 40–42, 44–47). Pro kontinuitu osídlení v této poloze však nemáme jednoznačné doklady.

V souvislosti s katastrem Dolních Věstonic je třeba upozornit také na přítomnost slovanského pohřebiště, které je situováno do prostoru mezi zmíněnými osídlennými polohami u Dolních Věstonic (obr. 19: 48). Jde o známé pohřebiště v poloze „Na pískách“, které se nachází necelých 600 m severozápadně od hradiště Vysoká zahrada, na písečném návrší tvořícím ostrov v zaplavené ploše Novomlýnských nádrží. Hrobový inventář doložil kontinuální pohřbívání v této poloze od konce 8. do 1. poloviny 11. století, přičemž těžiště využívání tohoto pohřebiště se předpokládá v 9. století. Systematický výzkum v této poloze, vedený v letech 1946–1959, odkryl přibližně 1300 hrobů z raně středověkého období, čímž se toto pohřebiště řadí mezi největší pohřební areály na našem území. Hroby mladohradištní datace podpořily zejména nálezy mincí uherských panovníků Štěpána I. (1000–1038) a Ondřeje I. (1046–1061), esovitě záušnice a další nálezy, které časově výrazně nepřekračují polovinu 11. století. Podíl evidovaných mladohradištních hrobů na pohřebišti je ovšem velmi nízký

(8 hrobů) (Pouлік 1950; Černohorský 1965, 63–64; Měřínský 1985, 208; Ungerman 2007; 2010, 224–226; 2012, 11, 13, 16–18). Dosud se nepodařilo jednoznačně vyřešit otázku vztahu pohřebiště ke konkrétnímu osídlení. Vzhledem k jeho poloze, velikosti a dlouhodobé kontinuálnosti pohřbů lze uvažovat o centrálním významu pohřebiště, které využívalo více osad z blízkého okolí k pohřbívání svých zesnulých v různých fázích raného středověku. Sortiment zastoupené hmotné kultury navíc poukazuje na pohřby příslušníků různých komunit, různého sociálního statusu, které mohly sídlit samostatně. Lze tudíž uvažovat, že pohřebiště využívalo jak prosté obyvatelstvo venkovských osad, tak lidé žijící v opevněných sídlech v těsné blízkosti (Ungerman 2007; 2010, 224–226; 2012, 11, 13, 16–18).

Nedaleko odsud, přibližně 4,5 km směrem na severozápad se nachází další pohřební areál, kde převážná většina hrobů náleží do mladší doby hradištní. Jde o pohřebiště v „Areálu Mušov“ někdy též označovaném jako „Areál Laguny“ (obr. 19: 49). Archeologické výzkumy v 80. letech minulého století v této poloze doložily na 249 hrobů s četnými nálezy mincí, které tento pohřební areál datují do pokročilé fáze 11. století; jde zejména o mince datované mezi léty 1046–1061 a 1061–1095. Asi desetina hrobů je o něco starší (Jelínková 1999; Ungerman 2007, 87; 2014, 249). Dle posledních zjištění se předpokládá, že hroby ze starší fáze mladší doby hradištní (10. – 1. poloviny 11. století) se nachází v neprozkoumané části pohřebiště. Navíc se uvažuje, že hroby původně považované za velkomoravské náleží časově spíše do 10. století, dle teorie Š. Ungermana o kontinuálním pohřbívání ve stejné poloze od 10. do 11. století (Ungerman 2014, 253–255). V tomto případě lze předpokládat koexistenci obou zmíněných pohřebišť v námi sledované oblasti dyjského oblouku, přičemž v poloze „Mušov - Areál“ se pohřbívalo pravděpodobně o něco déle.

Mladohradištní osídlení v blízkosti Mikulova dále doplňovala hradištní osada na katastru obce Šakvice v trati „Štěpničky“ (obr. 19: 17). Povrchovými sběry a výzkumy bylo v těchto místech evidováno polykulturní osídlení od pravěku až po středověk. První záchranný archeologický výzkum v poloze „Štěpničky“ proběhl v roce 1969 v důsledku obnovení těžby štěrkopísku, další výzkumy se uskutečnily v letech 1971 a 1984. Všechny probíhaly pod vedením AÚ ČSAV v Brně a ve spolupráci s Regionálním muzeem v Mikulově. Vedle sídlištních objektů bylo dokumentováno několik kostrových hrobů tvořících součást pohřebiště, jehož větší část zničily práce na štěrkovně. Datace zničeného pohřebiště nebyla jednoznačná kvůli mizivému množství doprovodných nálezů. Převládá názor o jeho využívání od mladší doby hradištní do středověku (Unger 1981, 55, 83–84). Raný středověk na této lokalitě zastupovalo v prvé řadě několik fragmentů keramiky ze starší a střední doby hradištní, ke kterým se však nepodařilo přiřadit prokazatelný sídlištní objekt, většina těchto fragmentů představovala rezidua v objektech mladší datace. Mladohradištní osídlení zde reprezentovalo přibližně 8 sídlištních objektů v podobě zemnice, obdélné jámy, zásobních jam a indiferentních sídlištních jam (Unger 1981, 56–60). Keramika primárně řadila tyto objekty do mladší fáze mladohradištního období, kterou

charakterizovaly prvky vyskytující se na keramice od 2. poloviny 11. a ve 12. století. Hradištní osada zemědělského charakteru se v této poloze vyvíjela kontinuálně až do vrcholného středověku. Ve vývoji keramiky byla zachycena také pozdně hradištní fáze vyznačující se např. výzdobou ve formě rádélka, římsovitými okraji, přechodnými variantami okrajů vytažených s lištou nebo masovým nástupem výzdoby na vnější ploše okraje. Tyto prvky charakterizovaly období závěru 12. a 1. poloviny 13. století. Středověké objekty navázaly na mladohradištní osídlení, objekty se navzájem víceméně respektovaly. Zemědělská osada v poloze „na Štěpničkách“ se vyvíjela až do přelomu 13.–14. století a někdy bývá ztožňována se vsí jménem Číčovice. Ve zmíněné době se předpokládá zánik této osady v souvislosti s přesunem osídlení do jiné, vyšší polohy směrem na sever, kde byly roku 1371 položeny základy nové vesnice, pravděpodobně dnešních Šakvic (Unger 1981, 64–70, 83–84).

Záchranný archeologický výzkum AÚ ČSAV v 70. letech odkryl na katastru Šakvic v trati „Hrůdky“ neboli „Na hrůdkách“, nacházející se na rozhraní inundace a pozvolna se zvedající terasy (obr. 19: 18), pozůstatky středověkého dvorce s obytnými chatami a centrální hospodářskou stavbou ze 14. až počátku 15. století. Tento dvorec neměl dlouhého trvání a zanikl požárem; někdy bývá spojován se zániklou německou kolonizační vsí s názvem „Rewigenschaikwitz“ (*Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930, 46; Novotný 1976, 61, 85–86*). V jeho bezprostřední blízkosti, v údolní nivě řeky Dyje se pod náplavovou vrstvou řeky podařilo zachytit sídlištní horizont s relikty tří pecí z mladší a pozdní doby hradištní. Dle dochované keramiky byly zjištěné objekty časově zařazeny do pokročilého stupně 11. a do 12. století (Novotný 1976, 61, 85–86); přítomnost progresivních tvarů okrajů zásobnic s výzdobou evokuje spíše ještě mladší dataci do pokročilého 12. až počátku 13. století. Bohužel v tomto případě jde pouze o zlomkovité a částečné nálezy získané záchranným výzkumem. Větší část tohoto sídlištního horizontu zůstala neprobádána, proto nelze přistoupit k přesnější interpretaci nálezových situací. Přesto je možné uvažovat, že v případě pozůstatků mlado- až pozdně hradištních objektů s pecemi v poloze „Hrůdky“ se jednalo o venkovské osídlení zemědělského či výrobního charakteru, které společně s mnohými soudobými osadami podobného charakteru v okolí – např. Šakvice – „Štěpničky“, Dolní Věstonice – „Štěrkovna“, druhotné osídlení na hradišti „Petrova louka“ – tvořily hospodářské zázemí opevněného přemyslovského centra na „Vysoké zahradě“ u Dolních Věstonic neboli *castrum Strachotin* (Novotný 1976, 86–87).

Další opěrný bod na řece Dyji se nacházel na katastru obce **Drnholec**, zhruba 12 km severozápadně od Mikulova a přibližně 2 km západně od vlastního jádra dnešního Drnholce (obr. 19: 1). V trati zvané „Liščí díry“ byla na mírné vyvýšenině zachycena velmi malá ohrazená sídelní poloha, kterou řadily zejména nálezy keramiky do mladohradištního období. Jde o zřejmě nejmenší opevněné sídlo mladší doby hradištní na Moravě, které bývá spojováno právě s linií hradů na řece Dyji tvořící původní hranici Moravy. První evidence nálezů z této polohy pocházela z povrchových sběrů, které uvedl ve známém místní rodák J. Štětkář předáním nálezů Regionálnímu muzeu v Mikulově, které zde ná-

sledně provedlo zjišťovací archeologický výzkum v letech 1990–1991. Prostřednictvím dvou sondážních řezů byly zachyceny relikty opevnění dřevohliněné konstrukce, zbytky palisádového žlabu a ne příliš početný soubor mladohradištní keramiky. Plocha osídlení byla vymezena na severu, východě a západě příkopem, val se nacházel vně příkopu, což je pozice nezvyklá. Val neohrazoval celou plochu osídlení – na jihu a jihozápadě vyznívá na svahu (Peška — Unger 1993, 139–140; Jelínková 2003, 161; Procházka 2009b, 135). Na základě charakteru keramiky lze předpokládat, že ohrazená poloha u Drnholce byla využita k osídlení již od pokročilého 11. a ve 12. století. Do vymezeného časového úseku se řadily také relikty valového opevnění. Nálezy mladší datace, až na ojedinělý fragment keramiky z 15.–16. století, nebyly v této poloze dosud evidovány (Peška — Unger 1993, 139–140; Jelínková 2003, 161).

Pro předlokační osídlení v dnešním jádru Drnholce nemáme jednoznačné archeologické doklady, v rámci menších záchranných akcí zde byly v kulturních vrstvách evidovány ojedinělé fragmenty keramiky mladohradištní datace. Za jedno z předlokačních míst lze považovat zmíněné ohrazené sídlo u Drnholce z 11.–12. století, které někteří badatelé spojují se zaniklým Pulínem, původním sídlem pánů Kouniců (rod erbu dvojího lekna), jež zmiňuje několik pramenů diplomatického charakteru (Konečný 1988, 149–152). Jeho přesnou lokaci se však na základě známých historických a hmotných pramenů dosud nepodařilo identifikovat. Ohrazené sídlo u Drnholce se tak zařadilo na dlouhý seznam předpokládaných lokalit souvisejících s Pulínem (srovnání na jiném místě této studie).

Kamenný zeměpanský hrad v Drnholci byl postaven pravděpodobně až ve 3. čtvrtině 13. století, neboť v listinných dokladech se hrad poprvé uvádí k roku 1277 (CDB V. 2, č. 836, 543). Zeměpanský hrad byl situován do prostoru dnešního zámku, pod jehož jedním křídlem zůstaly ukryty zbytky mohutného příkopu, místy byl patrný i val (Konečný 1988, 150; Plaček 2001, 200; Jelínková 2003, 154). V jeho bezprostředním okolí se vyvíjela vrcholně středověká ves založená pravděpodobně mnohem dříve než samotný hrad. Farní kostel, který byl součástí vsi, se uvádí již k roku 1237 (CDB III. 3, č. 289, 408). Urbář z roku 1414 pak upřesňuje, že městečko Drnholec se dělilo na část německou a českou, německá kolonizační osada tak byla založena vedle stávající starší české vsi podobně, jak se to předpokládá v případě Mikulova (*Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930, 118–119; Jelínková 2003, 154*). O poměrně intenzivní kolonizaci Drnholecka se v 1. třetině 13. století zasloužil německý rod Sirotků. Za lokátora této nové osady lze považovat Siegfrida III. Sirotku stejně jako v případě Novosedel.

Přibližně 2,5 km severozápadně od Drnholce v trati „Holenická pole“ byly evidovány další pozůstatky mladohradištního osídlení. Lokalita se nacházela na levém břehu řeky Dyje a byla archeologicky zkoumána v letech 1977–1980 (obr. 19: 22). Nejprve prostřednictvím povrchových sběrů, v letech 1978–1980 pak proběhl záchranný archeologický výzkum pod vedením AÚ ČSAV v Brně, který zachytil na 200 sídlištních objektů dokumentujících osídlení od pravěku po středověk. Intenzivně byla tato poloha osídlena zejména v době římské,

jejíž objekty zde jednoznačně dominovaly. Nálezy ze slovanského období nebyly příliš výrazné. Z povrchových sběrů pocházely fragmenty starohradištní keramiky a keramiky blučinského typu, v rámci výzkumu byla prozkoumána jedna chata ze středohradištního období. Mladohradištní období zastupovaly dle charakteru nálezů tři chaty a několik zahloubených sídlištních objektů (*Jelínková 1980a*, 107–108; 1981, 194–197; 1982, 58–59; 2003, 158–159). Mezi keramickými fragmenty vynikal kyjovitě zesílený okraj zásobnice obdélného průřezu bez výzdoby; s tímto typem se setkáváme běžně od 12. století (*Procházka — Peška 2007*, 168). V porovnání se sporadicky zastoupeným raně středověkým osídlením, středověkých objektů nebylo v této poloze málo (1 zahloubená chata, 30 jam); keramika časově řadila středověké objekty do 13.–15. století. Středověké osídlení v trati „Holenická pole“ s největší pravděpodobností reprezentovalo relikty zaniklé osady Holenice, která je poprvé připomínána k roku 1360 (*Jelínková 1980a*, 107–108; 1981, 194–197; 1982, 58–59; 2003, 153–154, 158–159).

Přibližně 2,5 km jihovýchodně od Drnholce a 11 km směrem na severozápad od Mikulova se nachází obec **Novosedly**. Středověká ves byla v těchto místech založena ve 13. století v souvislosti s německou kolonizací Drnholecka, kterou zde ve 20.–30. letech vedl původem rakouský rod Sirotků, který se zde etabloval. Na Drnholecku založil hustou sídlištní strukturu se sítí farností. Novosedly tak patřily mezi německé kolonizační vsi. První zmínka v pravé listině se sice váže k roku 1276 (*CDB V. 2*, č. 801, s. 489), avšak Novosedly byly uvedeny již v zakládacím falzu dolnokounického kláštera, jež se hlásí k roku 1183 a vzniklo nejpozději v první čtvrtině 13. století. Na podkladě dochovaných písemných pramenů lze tedy jako o lokátorovi Novosedel uvažovat rovněž o Siegfridovi III. Sirotkovi (*Konečný 1988*, 149). Předlokační osídlení s počátky v době mladohradištní nebylo v prostoru Novosedel prozatím archeologicky doloženo, stejně jako v Dolních Dunajovicích.

Stejně problematická je otázka osídlení mladší doby hradištní v nejbližším okolí Mikulova **z rakouské strany**. Konkrétně nás zajímá prostor severní části dnešního Weinviertlu, na území Dolního Rakouska severně od Dunaje a jižně od Dyje. Pro evidenci osídlení vymezené historické etapy v severní části Dolního Rakouska chybí dostatek podkladů archeologických, ale i historických. Dokonce ani v předcházející etapě 9. století nebyla tato oblast vyhledávána k osídlení.

Slovanské osídlení se koncentrovalo zejména v oblasti Podunají, přičemž v některých případech se uvažuje o jejich vazbách na Velkou Moravu. Můžeme zmínit např. Klementsberg u Mistelbachu, Stillfried, jisté aktivity slovanského obyvatelstva byly sledovány i na výšinné lokalitě Oberleiserberg (*Justová 1990*, 113; *Richter 1971*, 28; *Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005*, 13). V průběhu 9. století byl zahájen osídlovací proces rakouského Podunají francko-bavorským obyvatelstvem, které zpočátku zakládalo svá sídla v místě původních římských táborů na Dunaji (Tulln, Traismauer, Mautern) (*Sedlmayer 2013*, 193).

Ani pro bavorské obyvatelstvo nebylo pojednáváno území severně od Dunaje zprvu atraktivní. Z historických pramenů víme, že v důsledku vpádů Maďarů vzniklo mezi jimi osídleným územím a jádrem bavorského vévodství území nikoho a výsledky karolínské kolonizace přišly vniveč. Situace se značně změnila ve 2. polovině 10. století v souvislosti s porážkou Maďarů na Lechu (955). Záhy poté se Bavoři opět začali zajímat o území severně od Dunaje a na východ od Enže. Od 10. století se v kolonizačním úsilí z rakouské strany alespoň zprvu nejvíce činilo pasovské biskupství, a to i prostřednictvím svého kláštera Kremsmünster (*Havlík 1960*, 77–84; *Justová 1990*, 148–150; *Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005*, 13–14). Koncem 10. století získali úřad markrabího Východní marky Babenberkové, kteří podporovali osídlování oblastí severně od Dunaje a zasloužili se o příliv nového obyvatelstva ze západu. Ve sledovaném prostoru severní části Weinviertlu však dle dosavadních zjištění nadále převažovalo osídlení slovanského původu, pokud připustíme, že etnická interpretace místních nálezů je správná. O mocenských vazbách v této oblasti to mnoho nevyovídá (*Justová 1990*, 148–150; *Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005*, 13–14). Kolonizační proces probíhal po celé 11.–12. století.

V souvislosti s osídlovacím procesem ve Weinviertlu prameny zmiňují řadu šlechtických rodů, které se podílely na kolonizaci tohoto území pod vedením Babenberků (*Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005*, 13–14). Pokud se zaměříme na námi sledovanou a vybranou oblast nejbližšího okolí Mikulova, v severní části Weinviertlu byla koncentrace světských sídel a intenzita osídlení v této době velmi nízká. Větší počet sídelních poloh byl zaznamenán až v okolí Mistelbachu, který je od Mikulova vzdálen 27 km vzdušnou čarou. Další sídla byla evidována v oblastech ještě vzdálenějších Mikulovu, s největší pravděpodobností se sružovala vždy v okolí centrálních sídel určité oblasti, která představovala např. hradiska v Pulkau, Stockerau, Stillfriedu či Ernstbrunnu. Silná koncentrace panských sídel byla zaznamenána v okolí Hollabrunnu (*Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005*, 15–17). Dosavadní sídlištní struktura doby slovanské v Dolním Rakousku byla z archeologického hlediska primárně evidována pouze díky povrchovým sběrům a náhodným nálezům v důsledku příležitostných odkrytí. Stále chybí intenzivní systematické archeologické výzkumy, které by v dané oblasti sledovaly slovanské osídlení, zejména venkovského charakteru. Archeologické výzkumy v Dolním Rakousku se v rámci raného středověku dosud více zaměřovaly na lokality výšinného charakteru a hradištního typu. Přesto se v severní části Weinviertlu pokusíme popsat několik lokalit, které se ve sledovaném období 11.–12. století nacházely Mikulovu nejbliže.

Na katastru obce **Laa an der Thaya** bylo zaznamenáno slovanské osídlení povrchovými sběry, zlomky slovanské keramiky rámcově datované do 9.–10. století se koncentrovaly nejen v intravilánu obce, ale také v trati „Hanfthal“ (*obr. 19: 27–28*). V intravilánu pak byly náhodnými nálezy doloženy kostrové hroby z 9.–10. století. Nejstarší historie obce se váže k počátkům 12. století, kdy je s tímto místem spojován rod Waisů (Sirotků).

Středověké město, včetně hradu, pak dle písemných zpráv bylo v těchto místech založeno mezi léty 1220–1237 (Weltin 1975, 16; Justová 1990, 241, 238; Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 242).

Královskou přítomnost na úrovni obce **Gaubitsch** („Gevvatisprvnnen“), asi 10 km jižně od Laa a 26 km jihozápadně od Mikulova, dokládá listina Jindřicha III. z 14. 12. 1055 (DH III., č. 361, 491), kterou byly majetky zabaveny urozenému Rivinovi pro zradu a darovány pasovskému biskupství. Listina představuje zároveň nepřímý doklad toho, že zdejší osídlení muselo být o něco starší. Existence a přesná poloha tohoto sídla dosud nebyla archeologicky prokázána.

V bezprostřední blízkosti Mikulova, přibližně 6 km jihozápadně, se nachází obec **Ottenthal** (obr. 19: 24). Raně středověké nálezy bez bližší datace zde byly evidovány prostřednictvím náhodných odkryvů v intravilánu obce. Několik sídlištních objektů se podařilo zachytit na východním okraji obce. Ottenthal se v písemných pramenech poprvé připomíná k roku 1140 (Wawruschka 2009, 79).

Další blíže nedatované raně středověké nálezy v podobě keramiky se koncentrovaly na katastru obce **Drasenhofen**, jen 5 km východně od obce Ottenthal a 5,5 km jižně od Mikulova (obr. 19: 25). Povrchové sběry zde probíhaly v letech 1979 a 1980 (Wawruschka 2009, 79).

V nedaleké obci **Staatz** nacházející se ve vzdálenosti 18 km od Mikulova doložily slovanské sídlištní aktivity zlomky keramiky z 8.–10. století, které se soustřeďovaly v trati „Kautendorf“ (obr. 19: 31–32) (Justová 1990, 240). V pramenech se sice již k roku 1072 objevuje i jakýsi „Bucco ze Stoz/Stodizi/Stúdeze“, nicméně ten neměl s osadou Staatz nic společného. Ta se prvně a nepřímo připomíná až k r. 1112, kdy je mezi svědky, ovšem jenom v jedné variantě, na listině Jindřicha V. jmenován „Adilbero de Stoize“ (srov. NÖUkB II. 2, 674; DH V., č. 102). Podle historických pramenů byly počátky hradu a pravděpodobně i osady pod ním položeny ve 12. století. Za nejstarší stavbu hradu je považována hranolová věž. Pod dodnes stojící zříceninou kamenného hradu přestavěného ve 13. století a poté v mladších historických etapách nejsou bohužel relikty starší fáze hradu z 12. století příliš patrné (Plaček 1992, 191–193; Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 366–368).

Počátky osady ve **Falkensteinu** byly položeny také ve 12. století, přičemž nejstarší relikty hradu v podobě kamenného základu obvodové zdi pochází z 11.–12. století. Další relikty kamenných zdí původního hradu včetně nálezů keramiky z 12. století byly zachyceny na více místech hradu, zejména v prostoru hlavního paláce a v uměle rozšířené jeskyni využívané jako sklepní prostory hradu (Neugebauer — Parisch — Verginis 1995, 438, 441–445). V písemných pramenech se první zmínky o Falkensteinu objevují ve spojení s místní farou k roku 1135 (NÖUkB II. 1, č. 14³, 508). Do 12. století jsou datovány také zmínky o prvních vlastnících hradu užívajících jméno odvozené od názvu hradu páni z Falkensteinu, objevuje se také jméno Walchové či Walchenstein (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 96; Wawruschka 2009, 38). Menší výzkumy v 90. letech minulého století zaznamenaly v obci Falkenstein relikty raně středověkých sídlištních objektů, a to podél cesty

vedoucí k ruinám hradu (Wawruschka 2009, 38). Vedlejší linie rodu zvaná Rabenstein založila své sídlo asi 800 m východně od hradu Falkenstein, ve vzdálenosti necelých 10 km od Mikulova, v místě, které neslo také jejich jméno (obr. 19: 35–38). Název Rabenstein indikoval přítomnost hradu, jehož přesné umístění nebylo dosud identifikováno. V blízkosti této polohy byla v 11.–12. století vybudovaná již zmíněná stará fara, která ovšem stála na mnohem starších základech než hradní sídla z okolí. Archeologický a stavebně-historický průzkum doložil pod základy fary relikty dřevěných staveb, které zde založili dle doprovodných nálezů Slované v 9.–10. století a představovaly tak relikty nejstarší fáze osídlení tohoto místa (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 96–103).

Přibližně 5 km severně od Poysdorfu a 10 km jižně od Mikulova se nachází obec **Poysbrunn** (obr. 19: 29). V jejím intravilánu, u domu č. 98 byl v dřívějších letech prostřednictvím náhodného odkryvu objeven údajně bohatý hrob válečníka s mečem a grafitovou keramikou, který byl rámcově zařazen do 9.–11. století a podpořil tak přítomnost raně středověkých sídelních aktivit na tomto katastru. Bohužel tyto výjimečné nálezy jsou dnes nezvěstné, proto je vhodnější vyhnout se spekulacím o jejich přesnější dataci (Justová 1990, 232, 247; Wawruschka 2009, 38). Katastr Poysdorfu nebyl dosud dostatečně archeologicky probádán, aby se potvrdily teorie o existenci osídlení z mladší doby hradištní.

Ojedinelé fragmenty slovanské keramiky byly dále evidovány povrchovými sběry v blízkosti obce **Großkrut**, která se nachází přibližně 7 km západně od Poysdorfu. Nejstarší písemné zmínky o obci Großkrut spojují někteří badatelé opět s darovací listinou pro pasovské biskupství z roku 1055, spolehlivější prameny ale pocházejí až ze 13. století (Justová 1990, 232, 247; Kupfer 1999, 37; Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 155).

Mezi jednu z nejstarších sídelních poloh mladší doby hradištní v oblasti Weinviertlu se řadí **Asparn an der Zaya** (obr. 19: 41–42). Asparn an der Zaya byl Mikulovu už poměrně vzdálen, neboť leží blízko Mistelbachu ve vzdálenosti zhruba 6 km západně a od Mikulova je vzdálen 26 km vzdušnou čarou. Na jeho katastru evidujeme několik poloh osídlených pravděpodobně ještě dříve než samotný Asparn. K osídlení v tomto místě se váže listina Jindřicha V. z 29. září 1108, kde je mezi svědky zmíněn jakýsi „Boto de Asparin“ (NÖUkB II. 1, č. 10, 382). Dle listinných dokladů připadlo v polovině 13. století zdejší panství pánům ze Sonnbergu, kteří zde ve stejném čase položily základy hradu. Ten měl podle historických pramenů a dosavadních studií nahradit starší sídlo v podobě dřevohliněného hrádku, který je připisován původním pánům z Asparnu zmiňovaným v písemných pramenech k počátkům 12. století. Hrádek se měl nacházet v severní části dnešního zámeckého parku; jednoznačné podklady doplněné archeologickým průzkumem však pro toto tvrzení chybí. Středověký hrad byl vystavěn nedaleko jeho předchůdce na severním okraji původního Asparnu, hrad byl později přestavěn na zámek, jehož areál dotvářely farní kostel a minoritský klášter (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 52–56). V intravilánu Asparnu byly ojedinělými nálezy, zejména prostřednictvím keramiky v kulturních

vrstvách, dokumentovány sídlištní aktivity z 11. století (Justová 1990, 232).

Přibližně 3,6 km severozápadně od Asparnu v blízkosti obce **Altmanns** byla zachycena výšinná sídelní poloha s valovým opevněním (obr. 19: 43), která byla dle předběžných zjištění využívána pravděpodobně již v mladší době hradištní a ve středověku. Val na několika místech porušovaly recentní zásahy, díky nimž se pod středověkými vrstvami podařilo dokumentovat pravěké kulturní vrstvy. Pro zmíněnou polohu se užívá několik lidových názvů, které indikují přítomnost hradu, nejvíce se objevuje označení Simperlberg. Písemné prameny pak sice uvádějí před rokem 1146 Reginolda z Altmannu (FRA II. 4, č. 192, s. 40; Justová 1990, 232; Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 51–52; Wawruschka 2009, 57), nicméně není jisté, k jaké osadě se jeho přídomek vztahuje.

Nedaleko Asparnu, zhruba 5 km směrem na západ, se nacházelo další významné sídlo, jehož historie sahá do raného středověku neboli do doby hradištní. Jedná se o obec **Michelstetten** ležící od Mikulova necelých 30 km vzdušnou čarou, lokalita měla blíže k Mistelbachu, který je situován 11 km směrem na východ (obr. 19: 44–45). V písemných pramenech se Michelstetten uvádí poprvé ve spojení s farním kostelem, který listina pasovského biskupství klade už před rok 1128 – část původní listiny je dochována a inzerovaná do originálu listiny z roku 1238, přičemž inzert byl zřejmě proti původní listině pozměněn, nicméně změny se jistě neudály v Actum formuli, kde je lokalita uvedena (NÖUkB II. 1, č. (+) 144, s. 512). Přibližně 1 km západně od farního kostela bylo zachyceno opevněné výšinné osídlení představující předchůdce pozdější středověké osady rozvíjející se v jádru obce. Dosavadní průzkumy prostoru zvaného „Altstadt“ prokázaly přítomnost keramiky z doby bronzové a slovanské, rámcově datované do 9.–10. století. V západní části polohy se pak koncentrovaly nálezy z 10.–11. století (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 56). V mladším 13. století byl v blízkosti vybudován poměrně velký farní kostel, který se zde zachoval dodnes. Zatím se nepodařilo objasnit, kdy přesně došlo k přesunu osídlení do jádra obce, kde byl mimo jiné na základě stavebně-historického průzkumu vybudován koncem 13., spíše však až v průběhu 14. století středověký hrad, později přestavěný na zámek. Relikty zámku obehnaného mohutným vodním příkopem můžeme v Michelstetenu pozorovat dodnes (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 56–60). Michelstetten se řadí mezi lokality poměrně hustě osídlené od pravěku po středověk, což prokázaly zejména výzkumy vedené v letech nedávno minulých. Od roku 1994 se v této oblasti angažuje Pravěké muzeum z Asparnu pod vedením Dr. E. Lauermannna. Výzkumy objevily mimo jiné pozůstatky 26 raně středověkých objektů (Wawruschka 2009, 57), dle charakteru keramiky ze starší až počátku střední doby hradištní. V blízkosti Michelstetenu byla pozorována další hradištní poloha na vrchu zvaném Steinmandl (obr. 19: 46). Hradiště, které vymezoval val s místy zachovalým příkopem, se zatím nepodařilo přesně časově zařadit. Z povrchových sběrů na této lokalitě pocházela primárně keramika s příměsí grafitu, s výzdobou v podobě hřebenové vlnice, která tak dle příměsí grafitového ostřiva indikuje přítomnost osídlení

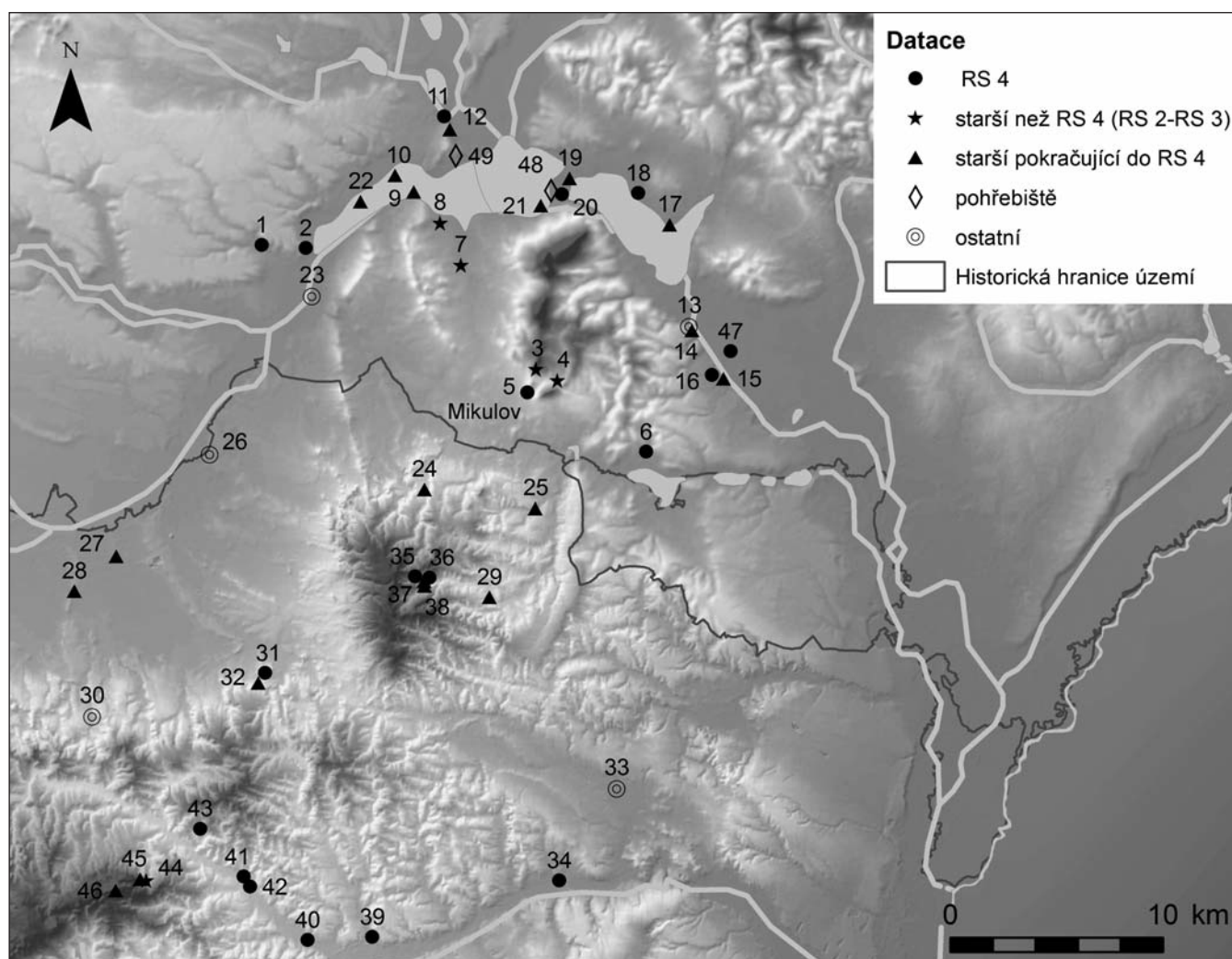
z doby povelkomoravské či mladohradištní (10.–11. století). Lokalita stále čeká na podrobnější archeologický průzkum (Justová 1990, 145, 243; Wawruschka 2009, 57, 139).

Fara z **Mistelbachu** se uvádí ve stejné listině jako fara ve Falkensteinu, datované do roku 1135 (NÖUkB II. 1, č. 14³, 508). Mistelbach se tak řadí mezi další významná sídla oblasti Weinviertelu, vzdálenost mezi ním a Mikulovem činí přibližně 27 km (obr. 19: 39). Pánové z Mistelbachu byli údajně v příbuzenském vztahu s pány z Falkensteinu a listinné doklady uvádí tento rod až do počátku 13. století. První zmínky se vztahují k listinám datovaným mezi léty 1125–1130 (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 286). Původní hradní sídlo bylo situováno severovýchodně od jádra města, v poloze na vyvýšené terase, kde byl později vybudován také farní kostel se hřbitovem. Z hradu se dodnes zachovaly pouze relikty valového opevnění a příkopu, které tvoří součást místního parku. V důsledku rekulтивace parku koncem 19. století došlo bohužel ke zničení větší části lokality. Nálezy dokládající starší sídlištní fáze, které zde byly v té době objeveny, se nezachovaly. Tyto skutečnosti značně komplikují jakékoliv snahy o bližší dataci lokality a další interpretace. Na základě dosavadních zjištění se předpokládá, že počátky původního hradního sídla byly položeny již v mladším 11. století. H. Mitscha-Märheim ještě v 70. letech 20. století zastával názor, že Mistelbach spolu s dalšími velkofarnostmi jmenovanými v listině k roku 1135 představují důsledek královských snah z 50.–60. let 11. století, a že měly být převedeny v důsledku sňatku markrabího Leopolda III. s dcerou Jindřicha IV. Agnes na Babenberky (Mitscha-Märheim /red./ 1974, 45–46). Kolem poloviny 12. století zde pak Babenberkové iniciovali založení fary s kostelem. Mistelbach byl spolu s Hörersdorfem, Waltersdorfem, Ameisem a Wetzelsdorfem a přilehlými lesy nejspíše dlouho jen součástí původního královského hvozdu, který – neznámo kdy – přešel do rukou Lichtenštejnů (Mitscha-Märheim /red./ 1974, 46–47). Následně se Mistelbach stal základem majetku pánů z Mistelbachu, kteří zřejmě byli napojeni na hrabata z Chamu a markrabí z Vohburgu (k nim přehledně Mitscha-Märheim /red./ 1974, 48–55; Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 285–287).

V blízké obci **Hüttendorf** ležící 2 km západně od Mistelbachu (obr. 19: 40), se zachovaly relikty menšího hrádka či tvrze, které částečně porušovala místní stavba. Náhodné odkryvy zde doložily kulturní vrstvy s keramikou z 12. století. Osada se poprvé uvádí v písemných pramenech k roku 1120, a následně také k létům 1135 a 1138 (Reichhalter — Kühnreiber — Kühnreiber 2005, 284).

Směrem na severovýchod ve vzdálenosti 10 km od Mistelbachu a 23 km jihovýchodně od Mikulova byly dále na katastru **Ebersdorfu an der Zaya** evidovány nálezy keramiky z 10.–11. století (obr. 19: 34) (Justová 1990, 235).

Sonda do struktury osídlení kontaktní zóny na dnešní rakouské straně přináší stěžejní zjištění, že většina světských sídel v této oblasti, zejména v okruhu do 30 km od Mikulova, vzniká mnohem později než moravské hrady v Podolí včetně předpokládaného knížecího sídla v Mikulově. Počátky hradů ve sledovaném pro-

Obr. 19. Přehledný plán raně středověkých lokalit v nejbližším okolí Mikulova na moravském a rakouském území. — **Fig. 19.** Map of early medieval sites in the vicinity of Mikulov in Moravian and Austrian territory. **1** – Drnholec - Liščí díry; **2** – Drnholec - intravilán/developed area; **3** – Mikulov - Turold; **4** – Mikulov - kasárny/barracks; **5** – Mikulov - zámek/château; **6** – Sedlec - Pod kotlem; **7** – Dolní Dunajovice - intravilán/developed area; **8** – Dolní Dunajovice - U Dyje; **9** – Brod nad Dyjí - Na Dolině; **10** – Brod nad Dyjí - Freiacker; **11** – Pasohlávky - U státní silnice; **12** – Pasohlávky - Pod hradiskem; **13** – Bulhary - Pustý zámek; **14** – Bulhary - Na pískách; **15** – Bulhary - Gajdošova cihelna; **16** – Bulhary - Přední díly; **17** – Šakvice - Štěpničky; **18** – Šakvice - Hrudky; **19** – Strachotín - Petrova louka; **20** – Dolní Věstonice - Vysoká zahrada; **21** – Dolní Věstonice - štěrkovna/gravel quarry; **22** – Drnholec - Holenická pole; **23** – Novosedly - intravilán/developed area; **24** – Otenthal; **25** – Drasenhofen; **26** – Neudorf bei Staatz - Schmalzberg; **27** – Laa an der Thaya - intravilán/developed area; **28** – Laa an der Thaya - Hanfthal; **29** – Poysbrunn; **30** – Gaubitsch; **31** – Staatz - hrad/castle; **32** – Staatz - Kautendorf; **33** – Großkrut; **34** – Ebersdorf an der Zaya; **35** – Falkenstein - hrad/castle; **36** – Falkenstein - Rabenstein; **37** – Falkenstein - fara/rectory; **38** – Falkenstein - intravilán/developed area; **39** – Mistelbach; **40** – Hüttendorf; **41** – Asparn an der Zaya - hrad/castle; **42** – Asparn an der Zaya - intravilán/developed area; **43** – Altmanns; **44** – Michelstetten - intravilán/developed area; **45** – Michelstetten - Altstadt; **46** – Michelstetten - Steinmandl; **47** – Přítulky; **48** – Dolní Věstonice - Písky; **49** – Mušov - Areál/grounds (P. Dresler, M. Vágnr, A. Balcárková).

storu severní části Weinviertlu (Falkenstein, Staatz, Asparn, Mistelbach) se kladou na konec 11. století, spíše ale až na počátek 12. století. Na moravské straně v této době již většina hradů podyjské linie existovala, na základě mincovních nálezů z těchto lokalit lze jejich založení předpokládat záhy po polovině 11. století. Jako nejstarší ze jmenovaných hradů bavorského založení se jeví Falkenstein dle archeologických pramenů s počátky někdy ke konci 11. století (Neugebauer — Parisch — Verginis 1995, 438, 441–445). Na základě nových indicií a datačních opor získaných výzkumy na zámeckém vrchu v Mikulově lze zdejší pravděpodobně ohrazené sídlo z mladší doby hradištní klást do starší doby. Vedle knížecích sídel evidujeme v severní části Weinviertlu velmi sporné doklady prostého osídlení, často pod-

ložené jen ojedinělými nálezy nejasné datace a rámcově zařazené do časově dlouhých úseků 10.–11. století. V porovnání se strukturou osídlení na moravském území, které se primárně koncentrovalo až podél řeky Dyje, jde o velmi řídkou osídlenou oblast. Z těchto zjištění vyplývá, že Bavoři neměli v tomto období s největší pravděpodobností velký zájem o území nejsevernější části dnešního Weinviertlu ústící do oblasti dolního Podyjí a soustřeďovali své zájmy v jiných oblastech. Cílem předchozího shrnutí sídelních aktivit z 11.–12. století ve vymezeném prostoru je podtrhnout postavení Mikulova v této době jako vysunutého bodu na území nikoho, což mimo jiné podporuje interpretace ohledně jeho úlohy jako strážního hradu při vstupu na území panství Přemyslovců.

6. Závěr

Pátrání po hranici jako hledání jakési pomyslné čáry na mapě je pro raný středověk opravdu nevhodně namířeným úsilím. Je v něm nutno spíše vidět důležitou součást procesu mocenského utváření prostoru, neméně než aspekt vytváření regionální identity, kde potřeba vymezit se geograficky pozvolna vyrůstala z možností a potřeb vznikajícího teritoria a ve snaze posílit kohezi jeho obyvatelstva. Jinými slovy: nabízí se k úvaze, zda ve zpřesňování hranice a s tím souvisejícím vyplňováním dosud nejasně zařaditelného prostoru, marky, nemůžeme vidět i jeden z aspektů intenzifikace ovládnutí, stejně jako jeden z možných dokladů rostoucího významu nadlokálních identifikací i mimo vrstvu elity země.

Ve sledované kontaktní zóně Moravanů a Bavorů se vzájemné vztahy a územní nároky elit více profilují až od 2. třetiny 11. století. Obě strany začaly budovat na pomyslném rozhraní útvary linií hradů ve snaze vymezit hranice svého vlivu a zabezpečit územní zájmy. Mezi nimi vzniká prostor s méně intenzivním osídlením, o jehož vazbách na Moravu či Východní marku se zatím ještě rozhodovalo. Toto území nikoho bylo po valnou část 2. poloviny 11. století nárokováno oběma stranami. V kontaktní zóně Moravy a Východní marky se nacházel i Mikulov s předpokládaným hradním sídlem na zámeckém vrchu, které nekorespondovalo s linií opěrných bodů na moravské ani na rakouské straně a představovalo vysunutý bod na sporadicky osídleném území. Od nejbližšího bodu v podyjské linii – od hradu Strachotín je Mikulov vzdálen přibližně 9 km, což není nepřekonatelná vzdálenost. Na rakouském území je nejbližší situován hrad Falkenstein ve vzdálenosti 10 km, který ale vznikl s největší pravděpodobností později.

Dosavadní archeologické výzkumné akce na zámku v Mikulově jednoznačně potvrdily přítomnost raně středověkých sídelních aktivit na zámeckém vrchu v podobě kulturních vrstev s mladohradištní keramikou odpovídající charakteru keramiky mladšího 11. a 12. století. Archeologicky nejvíce hodnotné a spolehlivé podklady poskytl zejména sondážní výzkum z roku 2012. V sondě S1 se podařilo zdokumentovat 3 m vysoký profil zachycující složité stratigrafické vztahy na zámeckém vrchu datované od pravěku po středověk. Vrstvy s mladohradištní keramikou nasedaly přímo na kulturní vrstvu s pravěkou keramikou. Mladohradištní kontexty tvořily mocné souvrství destruktivního, požárového charakteru, které datovala zejména keramika, ale také dendrochronologicky určené vzorky uhlíků do pokročilé fáze 11. až 12. století. Mladohradištní souvrství pak překrývaly vrstvy vrcholně středověké datace. Dosavadní výzkumy na zámeckém vrchu v Mikulově neprokázaly přítomnost sídelních aktivit ze starších fází raného středověku, nejstarší raně středověké pozůstatky se vážou na 2. polovinu 11. století. Osídlení z 10. století či ještě starších fází je třeba hledat na jiných místech Mikulova, zámecký vrch byl v té době zřejmě ještě pustý.

Destrukční horizont na zámku v Mikulově charakterizovala zejména kamenná destrukce, souvislé vrstvy spálených dřev a vrstvy silně vypálené hlíny. Relikty v podobě destrukce kamenů a zuhelnatělých dřev mohly původně tvořit jednu stavební konstrukci. Dendrochro-

nologická analýza odebraných vzorků uhlíků určila jen spodní hranici datace pro relikty dřevěných prvků a všechny související kontexty na 3. třetinu 11. století, přičemž nejmladší datace dřeva se váže k roku 1072. Někdy po této dataci pravděpodobně vznikla na zámeckém vrchu v Mikulově stavba, z níž se nám zachovala pouze destrukce v podobě vrstvy kamenů a spálených dřev. Tuto předpokládanou stavbu lze časově spojovat s předchůdcem kamenného hradu v Mikulově. Jednotný charakter uloženin prošlých výpalem, ale také jednotný charakter keramiky v rámci destruktivního horizontu potvrzuje současnost všech vrstev v souvrství. Na základě řady indikátorů v charakteru destruovaných vrstev lze také uvažovat o destrukci opevnění.

Na přítomnost opevnění a případného hradiště z mladší doby hradištní na zámeckém vrchu v Mikulově poukázal již starší výzkum B. Novotného v roce 1956. Můžeme sledovat četné analogie v charakteru keramiky, která se váže k mladší fázi mladohradištního období datované od 2. poloviny 11. po počátek 13. století (viz *Procházka — Peška 2007*), ale také v náleзовých situacích dokládající pozůstatky spálených dřevěných konstrukcí včetně vypálených vrstev hlíny. Už jen značně vyvýšená poloha tohoto místa na zámeckém vrchu v Mikulově nabízí k úvahám o přítomnosti ohrazeného sídla.

V souvislosti s událostmi po roce 1072 (nejmladší datace vzorku dřeva), mezi něž patří i bitva u Mailbergu (rok 1082), a tehdejší politikou obou zemí ve sledované kontaktní zóně mezi bavorskou Východní markou a přemyslovskou Moravou se domníváme, že někdy v 2. polovině 11. století bylo v Mikulově vybudováno menší hradiště či hrad, který strážil zemskou stezku spojující Podunají s Podyjí a představoval vstupní bránu na moravské území. Zároveň předpokládáme, že hrad byl v Mikulově založen z iniciativy moravské knížecí vrstvy v rámci druhé až třetí fáze budování opěrných bodů hradské soustavy na řece Dyji, tvořící pomyslnou hraniční linii vůči bavorské marce, jako hrad podřízený sídlu vyššího řádu v nejbližším okolí. Knížecí hrad v Mikulově byl s největší pravděpodobností podřízen a sloužil hradu Strachotín (Vysoká zahrada u Dolních Věstonic), jehož přítomnost dokládají prameny listinné, které navíc poukazují na jeho větší význam z hlediska sdružování knížecích příjmů. Na spojitost Mikulova s linií hradů na Dyji poukázaly již starší studie věnující se této problematice (*Procházka 1993*, 118, 128–129; *2009b*, 104, 106–107; *Plaček 2010*, 106).

Ve prospěch moravského založení knížecího hradu v Mikulově hovoří zejména nálezy dochované keramiky, jejíž charakter odpovídá moravské mladohradištní keramické produkci 2. poloviny 11. a 12. století a její analogie můžeme sledovat na řadě moravských lokalit této doby, i v blízkém okolí Mikulova (Brno: *Procházka — Peška 2007*; Břeclav: *Kordiovský 1987*; Kostice - Zadní hrud: *Balcárková 2013*; Pasohlávky: *Unger 1984b*; Šačovice - „Štěpničky“: *Unger 1981*; Dolní Věstonice - „štěrkovna“: *Klíma 1985*; Přitluky: *Novotný 1971*). Na straně rakouských lokalit tohoto období nebyly shledány výrazné podobnosti v charakteru keramiky.

Písemné prameny nám příliš nepomáhají objasnit otázku významu a úlohy Mikulova v mladší době hradištní. Knížecí hrad v Mikulově žádná z listin přímo neuvádí. V tomto případě je třeba vycházet pouze z indicií

v listinných dokladech, které např. deklarují výběr daní: mýtného, cla a daň z mostů či brodů přes Dyji, což evokuje přítomnost komunikační sítě, na její trase ve směru do Podunají a Vídeňské pánve se pravděpodobně nachází i knížecí hrad v Mikulově. Vídeň se však stává důležitým centrem až v průběhu 12. století a spolehlivé údaje o cestě z Vídně směrem na sever přes zastávku v Mikulově máme až od pozdního středověku, v této době stál na zámeckém vrchu již kamenný hrad (viz Mikulovská cesta – *Vermouzek 1982*). Přímé zmínky o Mikulovu se objevují až ve falzech středověkých listin, které spojují Mikulov s urozeným Vilémem z Pulína, který na přelomu 12./13. století údajně disponoval rozsáhlými majetky na jižní Moravě, mezi něž patřil mimo jiné i Mikulov. Tento rod zřejmě sehrál na Mikulovsku významnou roli, avšak až v poslední třetině 12. století. Ze studia historických pramenů vyplývá, že Mikulov nelze spojovat s Pulínem, původním sídlem rodu, jak se o to pokoušely některé studie staršího data. S největší pravděpodobností šlo o dvě různé lokality, Pulín se podle posledních zjištění hledá někde v okolí Drnholce nebo se identifikuje přímo s ním, respektive s jednou z předlokačnických osad, které se ve vrcholném středověku spojily v jednu na místě dnešního Drnholce. Navíc falzum k založení dolnokounického kláštera jmenuje Mikulov i Pulín vedle sebe (srovnání na jiném místě této studie).

Na podkladě novějších i starších výzkumů na mikulovském zámeckém vrchu je velmi pravděpodobné, že zánik knížecího hradu v Mikulově, tedy předchůdce středověkého kamenného hradu, způsobil požár. K tomu došlo dle indicií v archeologických pramenech a na základě rámcových dendrodat někdy koncem 11. nebo v průběhu 12. století. Zatím se nepodařilo jednoznačně prokázat kontinuální návaznost pozůstatků středověkého kamenného hradu na mladohradištní kontexty. V rámci sondy S1 sice nasedaly vrstvy vrcholně středověké datace bezprostředně na mladohradištní souvrství destrukčního horizontu, obsahovaly však keramiku s výrazně mladšími prvky typickými pro keramiku závěru 13. až 14. století. V souborech z mikulovského zámku zatím chybí keramika charakterizující vývojově 13. století a to zejména jeho 1. polovinu, kdy se předpokládá založení kamenného středověkého hradu. Na základě listinných dokladů a dle stavebně-historického průzkumu byly nejstarší relikt kamenného hradu v Mikulově dosud kladeny do 1. třetiny 13. století (*Novotný 1977, 215; Plaček 2001, 381–382; 2010, 106; Svoboda 2013, 48, 50–51*). Jednoznačné archeologické doklady potvrzující tuto dataci ale z této polohy zatím nemáme, podrobnější archeologický výzkum neumožňuje současná zástavba zámku. Před vznikem kamenného hradu a po zániku mladohradištního předchůdce tak prozatím, dle současného stavu výzkumů, předpokládáme určitou časovou mezeru během níž byl zámecký vrch v Mikulově zřejmě pustý. Potvrdit či vyvrátit to mohou pouze další výzkumy této lokality zaměřené zejména na podklady pro absolutní dataci.

Historické počátky Mikulova lze na podkladě dosavadních výzkumů zámeckého vrchu spojovat s mladší dobou hradištní, kdy zde pravděpodobně moravské elity vybudovaly někdy po polovině 11. století knížecí hrad jako vysunutý bod na území nikoho, který měl střežit

prostor kontaktní zóny mezi bavorskou markou a přemyslovským knížectvím.

Tato studie vznikla v rámci dvou projektů: *Úloha center v přechodové společnosti na příkladech z raně středověké Moravy a Slezska* (GAČR 15-22658S) a *Frontier, Contact Zone or No Man's Land? The Morava-Thaya Region from the Early to the High Middle Ages* (GAČR GF15-34666L).

Summary

1. Introduction

Borders were formed not only between regions, i.e. spatially, but also among various social groups within the same region, which are no less imaginary: expressing difference is an important element in forming identity, a process in which even artefacts play a role (*Pohl 1998*). Boundaries not only define a difference, they also create the existence of two or more adjacent units which, due to the border between them, become clearly apparent. Therefore, the creation of borders or borderlands is also a way to establish the identity of the population of a certain area in space and create for it another identifying element – territory. This process was already understood by Cosmas, who in the first chapters of his chronicles emphasised the clearly demarcated area occupied by the *Bohemians* (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, I. 2, 5–6; cf. Wolverson 2015, 220–246*).

In the Early Middle Ages it is not yet common to speak of borders in the sense of strict lines; the relevant areas can more accurately be described as contact zones at the time (*Hans Helmolt 1896, 235–264*). In some cases, borders were points that functioned as gateways to certain regions – e.g. as customs points (*Pohl 2001, 129–141*). Borders were more frequently understood as an entire area running along an imaginary border line, and an appropriate term in this case is the early medieval expression *march* (*Schmidt-Wiegand 1991; Pohl 2001, 127–128; Měřínský 2010, 7*). Provincial borders (principalities, margraviates) become locally apparent only in the eleventh century.

2. The case of south Moravia

This article focuses on the space between present-day Moravia and Austria and on the development of the border between these two territories in the Early Middle Ages (on the formation of the eastern border of the Carolingian Empire, see *Wolfram 2001; Schmauder 2000; Hardt 2000*). Knowledge of this development is based on several documents from Roman kings and emperors and on a small number of false documents originating in Bohemia which, however, are tied to a later period – the eleventh and twelfth centuries. Unfortunately, these sources mostly do not explicitly mention the specific course of the border, which must therefore typically be deduced on the basis of references to property donated or attributed to a certain church institution.

The beginning of Přemyslid rule in Moravia is connected in particular with Bretislaus I (1034–1055), who in this period was primarily engaged in battles over borderlands with the Babenbergs and attempted to stabilise the border in the south. Bretislaus established the foundations for the Moravian system of castles in 1019–1041, and his successors continued to strengthen the defensive lines in the Thaya Valley (*Měřínský 2010, 18–19; Procházka 1993, 115; 2009b, 103–104; Procházka — Drechsler — Schenk 2006*). The area between the Zaya and Thaya rivers was claimed by both sides for most of the second half of the eleventh century. The victor was to have been the side that managed to efficiently occupy this 'no man's land' with people willing to swear their allegiance.

Existing studies agree that the imaginary border between the Eastern March and Moravia can be traced along the line of castles built in the eleventh century on both the Moravian and Austrian sides. The main axis of this line on the Moravian side was formed by the Thaya River (*Fig. 1a, 1b*). However, it is probably more ap-

appropriate to speak of lines that demarcated lands whose political affiliation was no longer disputed, but between which continued to exist a shrinking zone of settlement of a lower density; the ties of which to Austria or Moravia by this zone's population remained unresolved. Standing at the ends of the Moravian line were two towns of central importance: Znojmo (Fig. 1b: 3) and Břeclav (Fig. 1b: 8). In between are several additional Přemyslid castles forming the backbone of the system of defence points against the Eastern March. In the direction from Břeclav these are the Podivín, Strachotín (Vysoká zahrada near Dolní Věstonice), Drnholec and Hrádek castles. This line was supplemented beyond the boundaries of Znojmo by Vranov and Bítov castles (*Měřínský 1981a*, 148, 153, 157–160; 2010; *Procházka 1993*, 116–118; 2009b, 103–104; *Měřínský — Zumpfe 2004; Plaček 2010*, 106–108).

The Bavarians took the same measures to protect their territory in the Eastern March during the eleventh century. Raabs Castle (Fig. 1b: 10) was built in the eleventh century as a continuation of an earlier fortification at the Sand-Oberpaffendorf location. Continual development has been documented at Hardegg Castle from the ninth century deep into the Middle Ages. The defensive line of Bavarian castles in the eleventh–twelfth centuries was probably supplemented by the Weikertschlag, Alt Drosendorf, Seefeld, Staatz, Falkenstein and Herrnbaumgarten castles. The Babenbergs were most heavily involved in the building of castles after 1041, which points to the more intensive clashes between Babenberg and Přemyslid interests and the gradual contraction of space for further expansion (*Procházka 1993*, 118; *Reichhalter — Kühnreiter — Kühnreiter 2005*, 13; *Plaček 2010*, 109–111).

Historians traditionally assumed an important milestone in the development of the Moravian-Austrian border was the negotiations connected with the Regensburg peace treaty of 1041, which resolved the conflict between future Holy Roman Emperor Henry III (1039–1056) and Bohemian Prince Bretislav I (1037–1055). *Annales Altahenses* speaks of how the son of Liutpold, the Bavarian margrave of the Eastern March, took a large army and attacked a to-date unidentified castle on the border of Bavaria and Bohemia (AAM 1041, 28; cf. *Die Reichschronik des Annalista Saxo. Nass /Ed./ 2006*, 1042, 385). The border was reputedly shifted to the north of the Danube at the time. Another milestone was the Battle of Mailberg on 12 May 1082, at which the Přemyslid princes and their allies defeated the army of Margrave Liutpold II (1075–1095) (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923*, II, 35, 131–132; cf. *Auer 1976*), thanks to which the border was stabilised for centuries (*Hirsch 1937*). However, we lack any direct evidence for these assumptions.

Mikulov was also located in the contact zone of Moravia and the Eastern March, and to this day the town is an important point on the Czech/Austrian border crossing along the road from Brno to Vienna. Mikulov must already have played an important role in the period prior to the establishment of a definitive border. The position of the assumed castle or hillfort from the Late Hillfort period does not correspond to the line of defence points on either the Moravian or the Austrian side; instead, it was an isolated point of uncertain origin on the frontier of the two political formations at the time.

3. An overview of archaeological excavations at the château in Mikulov

3.1.–3.3. Description of contexts in trenches S0, S1, S2

One of the first rescue archaeological excavations was conducted on the grounds of the château in 1956 during its reconstruction, after being set on fire at the end of the Second World War in 1945. Under the direction of B. Novotný (Czechoslovak Academy of Sciences, Institute of Archaeology in Brno), a trench was dug in one of the ground floor spaces in the château's upper courtyard (Fig. 2). The trenching detected thick burnt layers. Also documented were remnants of charred wooden beams, which in one place allegedly bore signs of a timbering technique (Fig. 3, 4) (*Novotný 1977*, 211). This excavation produced a small assemblage of pottery, the nature of which corresponds to the pottery of the Late Hillfort period, especially its late to final phases (Fig. 5) (*Novotný 1977*, 216–217).

In 2009 an archaeological trench was dug below the arcade gallery in the château's upper courtyard (Fig. 2). The layers con-

taining archaeological finds began at a depth of 25–40 cm from the level of the paving and created only six contexts of deposits (Fig. 6) (*Trampota 2009*: NZ č. j. /find report no./ 3337/13). Traces of fire were recorded in some of the deposits. The pottery came from five deposits, and all of the potsherds were dated to the Late Hillfort period.

Two trenches (S1, S2) were dug in the upper courtyard of Mikulov Château in the autumn of 2012. Trench S1 (3 x 2 m) was located in the southeast corner of the upper courtyard, whereas trench S2 (0.8 x 3 m) was dug in the eastern part of the upper courtyard below the arcade gallery (Fig. 2). A total of 55 contexts were distinguished in trench S1, 44 of which had the nature of deposits, seven were the remains of construction structures and one context involved the debris of an originally stone structure from the Early Middle Ages (Fig. 7, 8). The layers of trench S1 contained pottery dating to the High Middle Ages, the Late Hillfort period as well as prehistoric pottery representing the earliest settlement horizon. A relatively large collection of animal bones also accompanied the pottery. The most common non-ceramic finds in the inventory were iron nails, hook fragments, unidentifiable iron forgings or bronze sheet metal, and even rare finds such as an arrow point, a bronze buckle and a bone comb. Documented in trench S1 were burnt wooden beams or panels in two layers, and additional remains indicating contact with fire, as was also the case in the previous two trenches in the upper courtyard of the Mikulov Château.

Unfortunately, the second trench (S2) dug in the upper courtyard in 2012 did not produce any significant information. The château's limestone bedrock was revealed at the site of trench S2 immediately after the removal of the sandy paving foundation and the first documentation layer with a thickness of 20 cm.

3.4. Description of assemblage of Late Hillfort pottery from Mikulov Château

A small collection of Late Hillfort pottery was selected from the find inventory of the trenching conducted in 2009 and 2012 for the purpose of performing more detailed analyses to shed light on the nature of the Late Hillfort remains on Palace Hill. Of the total of nine contexts documented in trench S0–water line, only six contained pottery of the relevant Late Hillfort type, i.e. contexts 102–106 and an unstratified assemblage without a find number – context 0. Eight contexts chosen from trench S1 based on the nature of the pottery (context 27, 29, 31, 34, 35, 38, 39, 41) were documented from a depth of 120–140 cm down to 290 cm, where the bedrock began.

The selected collection of Late Hillfort pottery is composed of 204 pottery fragments with a total weight of 7.4 kg: 106 potsherds with a total weight of 3.5 kg came from trench S0–water line, while 98 potsherds weighing just under 4 kg (3.9 kg) were retrieved from trench S1. The pottery collections from the two trenches are completely comparable from the perspective of size.

Fragments of pots make up a dominant share of the assemblage (87 %). Pot-shaped vessels have been preserved primarily in the form of body wall fragments, especially undecorated, and rims (Graph 1, 2). Unfortunately, as no intact vessel was preserved in the rather small collection from Mikulov Château, the pots cannot be characterised in greater detail. The Late Hillfort nature of the assemblage is also epitomised by the presence of storage vessels, which complement the formal assortment of Late Hillfort pottery and are typical for this period. Storage vessels are represented by a larger collection of 22 potsherds (11 % of the total). The category of pottery forms also includes four fragments of bowl rims.

The higher number of storage vessel fragments probably influences the nature of the entire assemblage from the Mikulov Château, e.g. the average weight of potsherds or the composition of material groups. Overall, rims are the heaviest potsherds in the assemblage (Graph 3). Storage vessels are often preserved as rim fragments, and it is clear thus that the higher average weight of rims in the assemblage from the Mikulov Château indicates a higher presence of storage vessels. Moreover, the majority of the heaviest (on average) rims were made of a heavily graphite material with a coarser graphite additive, which was widely used in the Late Hillfort period in the production of storage vessels (Graph 4, 5). The

greater preservation of rim fragments, and potsherds with rims and part of the body wall with a higher average weight also testifies to the low degree of fragmentation of this pottery. Therefore, the analysed contexts are characterised by deposits with a predominance of secondary waste that were not exposed for a long period to negative post-depositional processes (Macháček 2001, 107).

Overall, the assemblage from Mikulov Château is dominated by graphite pottery, especially heavily graphite ware produced from material with an ample fine graphite additive (III TJ – heavy) (Graph 6). A total of 80 % of the pottery from the analysed assemblage contains a graphite additive.

Rims are clearly dominated by an everted type with a rounded lip, which make up 36 % of all rims (Graph 7). Rounded lips were observed on 83 % of everted rims with a lip, i.e. virtually on all of them (Fig. 9: 12, 17; 10: 3, 6–7, 12, 21–22; 11: 1, 12, 15, 17). The assemblage from Mikulov Château is furthermore characterised by cornice rims and their prototypes, which usually occur in combination with a simple horizontal cut on top of the rim (Fig. 11: 2, 13–14). Four fragments of other types of rims were also preserved – cut off conically or cylindrically with an extracted lower edge (Fig. 9: 16; 10: 2, 8) and club-shaped rims (Fig. 9: 11; 11: 10–11, 16). Also adding to the overall nature of the assemblage are reinforced and cut off rims (Fig. 9: 1, 6). Noteworthy is the presence of rims with a cylindrical neck, which were preserved in the form of two rim fragments with a decorated body wall, found in context 105 of trench S0-water line (Fig. 9: 23).

Approximately 6 % of the pottery from Mikulov Château features an inset at the point where the neck meets the body from the outer side (Fig. 9: 5, 23; 10: 5; 11: 12), an element characteristic of pottery from the first half of the eleventh century; in smaller numbers the inset of the neck on the outer side also appears on pottery from the later phase of the Late Hillfort period (Galuška 2009, 614, 617; Procházka 2009a, 166–167; Procházka — Peška 2007, 167).

The category of decorated pottery is characterised primarily by pottery decorated with a single-tooth tool, which is typical for pottery of the post-Great Moravian and Late Hillfort periods. Incised decoration is dominant (Graph 8; Fig. 9: 3, 18, 23, 31; 10: 10, 16–17; 11: 5) and is the primary decorative form beginning in the eleventh century, supplanting all other decorative elements. Aside from incisions, the most common type of decoration is broad, flat grooves (Fig. 9: 26–27; 10: 4, 9, 24; 11: 7, 12, 17–18). Other decorative motifs (wavy lines, a combination of wavy lines and incisions or notches with incisions) do not appear in great numbers on the Late Hillfort pottery from Mikulov Château (Fig. 9: 4, 9, 20, 22, 32; 11: 6, 8–9, 19). Combed decoration also occurred only sporadically – on approximately nine fragments (Fig. 9: 5, 24, 28; 10: 1, 5, 24; 11: 3–4). Relief elements (bands) also appear in addition to incised motifs. Relief bands, which are found on approximately one-fifth (18 %) of storage vessel fragments, are among the characteristic decoration of storage vessels. The four types of recorded relief bands were dominated by flat rectangular bands (Graph 9; Fig. 9: 10, 30; 10: 15, 19; 11: 16), which most frequently appear in pottery assemblages from the twelfth century (Procházka — Peška 2007, 168–169). The storage vessels from Mikulov Château are also decorated by a flat roof-shaped band (Fig. 9: 24), a cornice band (Fig. 10: 18) or a round hemispherical band (Fig. 9: 15; 10: 14). Impressed decoration appears on bands in three cases, i.e. common motifs in the form of combed wavy lines or combed strokes (Fig. 9: 15, 24), while one fragment with a flat rectangular band is decorated with incised or stroked zig-zag (Fig. 11: 16).

3.5. Validation of the stratigraphic relations in trench S1 by means of the dendrochronology of preserved wood

Trench S1 in the upper courtyard of Mikulov Château contained several destruction layers with traces of burning as well as two continuous layers of burnt wood in the form of cinders. Six representative samples of larger cinders collected from these destruction layers were sent to the Dendrochronology Laboratory of the Wood Science Institute at the Faculty of Forestry and Wood Technology at Mendel University in Brno. Under the direction of Ing. Tomáš Kolář, Ph.D., a dendrochronological analysis was conducted in February 2013 based on standard dendrochronological methodology (Cook — Kairiūkštis /Eds./ 1990; Rybniček 2004).

The dendrochronological analysis, which determined that all of the samples were fragments of oak, was only able to establish the *terminus post quem* for the cutting of the trees, since the last growth ring and sapwood were not preserved on any of the samples. The growth ring curves were used to compose the average growth ring curve (Graph 10), which could be dated, using the Moravian oak standard chronology, to 1061 (Kolář — Kyncl — Rybniček 2012, 243–248). The dendrochronological analysis made it possible to date four wood samples to 1041, 1049, 1052 and 1072 (Tab. 1). The determined dates do not differ greatly from one another in the average growth ring curve and fall within a period of approximately 30 years in the second half of the eleventh century. Due to the absence of several growth rings (especially the last growth ring and sapwood), the determined dates represent only the *terminus post quem* for the harvesting of the trees. It is therefore not possible to work with a specific date, and the interpretation of find contexts must take into consideration entire periods or phases. The lower limit of the dating was defined as the final thirty years of the eleventh century. The layers with the analysed cinder samples were not directly stratigraphically connected; the space between them was filled with other deposits that showed signs of contact with fire. Due to the proximity of the dates in the average growth ring curve, it is possible to consider the contemporaneity of the contexts with the analysed cinder samples. Trench S1 in the upper courtyard of Mikulov Château contained a relatively thick sequence of layers indicating a destruction fire horizon composed primarily of related deposits with destroyed construction elements in the form of burnt oak and stone rubble covering all of the layers affected by fire. The destruction fire horizon in trench S1 is characterised by the stratified deposits from contexts 43, 45, 25 and 26, up to context 40 (Fig. 7, 8).

3.6. The relative dating of contexts from trench S0-water line and trench S1, based on pottery

The first intact layers with archaeological finds undisturbed by later interventions in trench S1 began at the level of 120 cm – contexts 20, 21, 23 and 24, which contained finds dated to the High Middle Ages, especially pottery with roof-like rims and elements occurring on pottery beginning in the last thirty years of the thirteenth century and in the fourteenth century (Fig. 12). Parallels are found in Brno pottery assemblages (Procházka — Peška 2007, 222–232) and at the nearby Šakvice - 'Štěpničky' site (Unger 1981, 71–78, 80–82, Fig. 12–16). In Lower Austria, the collection of high medieval pottery from Mikulov Château is most similar to the pottery group of horizon II from the first half of the thirteenth century at Gaiselberg Castle (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 223–224). Certain similarities, especially in the form of fragments of handles with oblique notches, were also observed on pottery from Zwentendorf (Szameit 1989, 148–149).

Non-ceramic finds are also highly valuable in establishing the relative dating of contexts characterising the high medieval period at Mikulov Château. The most significant non-ceramic finds come from context 21: a gold-plated bronze buckle (Fig. 13), a bone comb (Fig. 14) and fragments of wood and leather of an unknown origin. The buckle, which has parallels throughout Europe in assemblages from the thirteenth and fourteenth centuries, is one of the most widespread buckle variants with a thicker back side (parallel to type G) (Krabath 2001, 132, 134, 137, 145). With its shape, and the number and length of teeth, the comb is consistent with the type of narrow bone comb that appears in the greatest numbers in contexts from the second half of the twelfth century and the thirteenth century, with the greatest recorded distribution being in the thirteenth century (Klápště 1999, 368, 371–373; Fojtík — Švecová 2003–2004, 230–233).

The selected collection of Late Hillfort pottery was composed of fragments from contexts 0, 102–106, (S0-water line) and contexts 27, 29, 31, 34, 35, 38, 39 and 41 (S1). The non-ceramic finds from these contexts were isolated fragments of undetermined iron artefacts that cannot be used for establishing the chronology. Rims are dominated by everted types with a lip, which characterise the late phase of Late Hillfort pottery and are predominant among rim profiles from the second half of the eleventh century and throughout the entire twelfth century (Fig. 9: 8, 12, 17, 22; 10: 3, 6–7, 12, 21–

22; 11: 1, 12, 15, 17) (Goš 1970, 42–43; 1977, 293–294; Procházka — Peška 2007, 167–168, 220). Everted rims with a lip appeared in almost all of the analysed contexts from both trenches at Mikulov Château, and were not present in only three contexts: 103, 106 (S0-water line) and 27 (S1).

Cornice rims appear at the end of the twelfth century and characterise the end of the Late Hillfort period. Cornice rims were more typical for the beginning and first half of the thirteenth century, and along with other elements, epitomise the appearance of 'final' Hillfort pottery (Goš 1977, 293–294; Procházka 1984, 436–439; Unger 1984a, 290–291; Procházka — Peška 2007, 220–221). The prototypes of cornice rims that initially appeared had developmental predecessors in late variants of everted rims with a lip. Although the assemblage from Mikulov Château contains four specimens similar to cornice rim prototypes, they are probably still variants of everted rims with a lip (Fig. 10: 11; 11: 2, 13–14). These rims were part of contexts 35, 39 and 41, found in the lower levels of trench S1 (Fig. 7, 8).

Club-shaped forms of rims are especially typical for storage vessels; these began to appear in the second half of the eleventh century, initially as prototypes of various forms. Classic forms of club-shaped rims already include a shorter type of an approximately rectangular cross-section, the development of which culminated in the twelfth century (Goš — Karel 1979, 167–169; Procházka — Peška 2007, 164, 168, 220–221). The club-shaped rims of storage vessels from Mikulov Château can be classified among the variants with a roughly rectangular cross-section, especially in the case of two fragments from context 39 in trench S1 (Fig. 11: 10–11). The specimens of club-shaped rims from context 102 (S0-water line) and context 41 (S1) most likely represent prototypes, i.e. the predecessors of classic forms of these rims (Fig. 9: 11; 11: 16). Decoration was not documented on any storage vessel rims. Decoration on club-shaped rims can be regarded as a certain chronological milestone and did not appear regularly on the rims of Brno storage vessels until the mid-twelfth century (Procházka — Peška 2007, 167–168, 220–221). Pottery units from Mikulov Château, connected to the presence of club-shaped rims, are classified with certainty into the twelfth century, probably its first half.

Like rim shapes, decorative elements represented on pottery from Mikulov Château characterise the late phase of Late Hillfort pottery. Storage vessels are decorated with a smaller flat variant of relief bands, which ranks among the typical decoration of storage vessels beginning in the second half of the eleventh century. Flat rectangular or trapezoidal forms of bands were dominant on storage vessels of the twelfth century (Stařa 1998a, 112; Procházka — Peška 2007, 168–169; Procházka 2009, 167, 173, 175). At Mikulov Château, flat bands with a rectangular cross-section are among the most common types of storage vessel decoration, and they appeared in contexts 102 and 106 (S0-water line) and in contexts 35 and 41 of trench S1 (Fig. 9: 10, 30; 10: 15, 19; 11: 16).

Simple incisions and broad flat grooves dominate the decoration of common Late Hillfort pots at Mikulov. Incision is a typical decorative element of Late Hillfort pottery and was dominant from the beginning of the eleventh century. Horizontal grooves were predominant from the second half of the twelfth century to the first thirty years of the thirteenth century (Stařa 1960, 288; Goš 1977, 294, 300; Procházka — Peška 2007, 168, 220). Broad flat grooves are characteristic of the late phase of Late Hillfort pottery i.e. the period from the second half of the eleventh century to the beginning of the thirteenth century (Procházka — Peška 2007, 149–170). Broad flat grooves most probably epitomise the nature of twelfth-century pottery. The greatest number of potsherds decorated with broad flat grooves were recorded in context 41 (Fig. 11: 12, 17, 18). Approximately 60–70 % of pottery from Mikulov Château features incised decoration (Fig. 9: 3, 18, 23, 26–27, 31; 10: 4, 9–10, 16–17, 24; 11: 5, 7, 12, 17–18).

The presence of a larger number of graphite storage vessels, the development of which reached its peak in the twelfth century, likely indicates a later dating of contexts, as storage vessels were not common in the early phase of the Late Hillfort period.

The majority of analysed contexts with Late Hillfort pottery were probably layers with secondary waste that formed in the same pe-

riod. The evidence of burnt wooden structures in several layers and stone rubble in trench S1 make it possible to consider a destruction horizon indicating signs of fire. The deposits below the destruction horizon would then reflect the period prior to the destruction. However, as these layers show the same signs of fire as the layers of the destruction horizon, it is probably possible to consider the contemporaneity of all layers with Late Hillfort pottery.

Context 42, located just above the bedrock and containing prehistoric potsherds, is clearly one of the chronologically earliest layers in trench S1. Deposits with Late Hillfort pottery were directly connected to this context. Although context 41 is the earliest layer with Late Hillfort pottery, the preserved pottery from this context does not correspond to a significantly earlier dating than pottery from the contexts of destruction layers, which are characterised by elements typical for pottery appearing in the second half of the eleventh century.

The analysed assemblage of Late Hillfort pottery from the upper courtyard of Mikulov Château is clearly characterised by elements occurring on pottery of the eleventh and twelfth centuries. The nature of the assemblage is consistent with the late phase of Late Hillfort pottery, which was defined using Brno pottery assemblages (Procházka — Peška 2007, 149–170).

3.7. Comparative analysis of Late Hillfort pottery at Mikulov Château

Pottery assemblages of a similar nature and dating were chosen for comparing a selected collection of Late Hillfort pottery.

Princely Raabs Castle in Austria was chosen on the basis of the overall nature of the site, and is connected with Mikulov not only by its placement on the border or in the contact zone originally located between the Bavarian Eastern March and Moravia, but also by the lack of clarity regarding the beginnings of the castle and its ownership (Felgenhauer-Schmiedt 2000, 70–71; 2006, 15–16, 26). Nevertheless, a comparison of the pottery assemblages revealed no distinct similarities. The pottery from Raabs is dominated by simple types of rims that are cut off in a plain manner without everted edges; however, everted rims with lips also occur (Fig. 15). Decoration is heavily dominated by the use of combed wavy lines, combed strokes and notches, and nicks in various combinations. These are elements typical for Lower Austrian pottery production in the Early Middle Ages, and certain elements demonstrate ties to southwest Moravia and south Bohemia (Poláček 1994, 245–252; Felgenhauer-Schmiedt 2000, 62–63; 2006, 27–29; 2008, 335). However, this pottery differs from the Mikulov Château collection, a difference that could be the result of regional development. After all, Raabs is further removed from Mikulov and was also a castle and area that were more heavily influenced by the ruling class of the Eastern March than by the territories of Moravia and Bohemia.

Pottery from the grounds of the château in Břeclav provides substantially more suitable comparative material for the Late Hillfort pottery from Mikulov. The pottery horizon of the late phase dated from the second half of the eleventh century to the beginning of the thirteenth century is documented at Břeclav by everted rims with a lip and fragments of storage vessels with flat bands of a rectangular cross-section and club-shaped rims (Fig. 16) (Kordiovský 1987, Tab. 1–29). Based on the nature of the preserved pottery and evidence from written sources, it can be assumed that the princely castle in Břeclav was built around the middle of the eleventh century. Besides false documents evidently created on a factual basis, many written sources related to Břeclav exist, including genuine records dating to the period before 1200; one of the oldest is a document from Henry III dating to 1056 (DH III., no. 376, 518; Kordiovský 1987, 2).

Numerous parallels were observed on pottery from various excavations in developed parts of Brno. Similarities were found in the case of elements occurring on pottery from contexts dating to the period between the second half of the eleventh century and the twelfth and thirteenth centuries, thanks to which it was possible to differentiate the horizon of the late phase of the Late Hillfort period (Fig. 17) (Procházka — Peška 2007, 152–169).

Also showing the greatest similarity to the pottery from Mikulov Château is the third chronological group of pottery (RS4 III) from the Kostice - Zadní hrůz site, which is characterised by elements

occurring on the pottery of the late twelfth century and the beginning of the thirteenth century (Fig. 18). The dating of this group is supported by finds of Hungarian coins from the twelfth century from settlement features (Balcárková 2013, 810–820).

Pottery parallels can also be found at other sites of a settlement nature near Mikulov, e.g. in the cadastre of Pasohlávky (Unger 1984b, 133–140, Fig. 3, 5), at the site along the 'Štěpničky' site near Šakvice (Unger 1981, 55, 60–64, Fig. 6), at the 'gravel quarry' location at Dolní Věstonice (Klíma 1985, 38–47, Fig. 6) and at the settlement near Přitluky (Novotný 1971, 117, 149–151, Tab. 13–15, 18).

3.8. An interpretation of find situations at Mikulov Château from a historical context on the Moravian-Austrian border

One of the most recent excavations at Mikulov Château in 2012 provided the most valuable contexts known thus far, as well as information that clarifies knowledge regarding the history of Mikulov. Trench S1 contained several layers with elements of destruction directly indicating traces of fire. These thick layers were accompanied by Late Hillfort pottery with elements linked to the late phase of this period (second half of the eleventh century to the beginning of the thirteenth century). A general dating of some of the destruction layers could be determined thanks to several preserved cinder samples. A dendrochronological analysis could only establish the *terminus post quem* for the harvesting of the trees related to the analysed samples. All of the determined dates fell within the second half of the eleventh century, and the nature of the preserved pottery also corresponded to this dating. Layers were documented beneath the destruction horizon with pottery of the same dating as in the case of pottery fragments found in the layers of the destruction horizon. These were the earliest layers with Late Hillfort pottery characterising the late eleventh and twelfth century. These layers were directly on top of the final deposit layer in trench S1 containing finds of prehistoric pottery.

Certain similarities in the find contexts documented in trench S1 in 2012 can be seen in the structures captured in the excavation from 1956. B. Novotný interpreted the find situation as the remains of wood-and-earth fortifications from the Late to Final Hillfort period. According to the relative dating of pottery, the fortifications were destroyed by fire sometime in the twelfth century, i.e. prior to the founding of the stone castle (Novotný 1977, 214, 218).

Destruction elements documented in trench S1 in the form of burnt wood and stone destruction were most probably originally part of a single structure built on Palace Hill in Mikulov sometime after the middle of the eleventh century, as suggested by the dendrochronological dating of cinder samples. Based on numerous indicators in the form of a great amount of burnt clay and the presence of burnt wooden (oak) structures and due to the connection with stone debris, it is possible to consider the remains of fortifications. If it is accepted that trench S1 contains the remains of a rampart, this would confirm B. Novotný's assumption that a fortified area stood on Palace Hill in Mikulov in the Late Hillfort period, perhaps a hillfort similar to those found at other surrounding sites in this period (Vysoká zahrada near Dolní Věstonice, Drnholec) (Novotný 1977, 218).

Many existing studies put Mikulov in the context of a line of defence points on the Thaya River in the form of castles or hillforts demarcating the imaginary southern border of Moravia with the Bavarian Eastern March beginning in the late phase of the Early Middle Ages. In the Early Middle Ages it is not yet possible to speak of an actual border in the true sense of the word (Měřínský 1981a, 148; 2010, 18–20; Procházka 1993, 114–115, 117–118; 2009b, 103–104; Plaček 2010, 105–106). Mikulov also fits into the conception of Přemyslid castles built in the eleventh century, and due to the fact that the latest dating of wood is 1072, the founding of the hillfort on Palace Hill in Mikulov can be connected with events after this year. The most prominent event is undoubtedly the well-known Battle of Mailberg in 1082 (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. Bretholz /Ed./ 1923, 131), which probably led to certain territorial and ownership changes in the studied area of the Thaya River bend in favour of the Přemyslids as the victorious side (Procházka 1993, 118; Měřínský 2010, 20; Plaček 2010, 106). According to historical

contexts and based on new findings from recent excavations on Palace Hill in Mikulov, it is more than likely that the Late Hillfort castle in Mikulov was founded by Moravian and not Austrian elites as a third-line castle to protect land that the Přemyslids intended to secure for themselves, which is also consistent with the assumed founding of this castle based on archaeological data. In Mikulov it is possible to consider a smaller castle or hillfort with a defensive function that probably formed a control point in this period on the regional trail and a gateway at the border of the two lands (Procházka 1993, 118; 2009b, 104, 107).

Compared to the line of castles on the Thaya River, Mikulov represents a significantly advanced point toward the south, which supports the idea of a gateway and, along with the hilltop position of the site, also the defensive function of this predecessor to the medieval castle. The location also suggests a somewhat later founding than the castles along the defensive line. The castle was probably dependent on a residence of greater importance, perhaps one in the aforementioned line of defensive points. There is speculation that the Late Hillfort castle in Mikulov was subordinate to Strachotín Castle at the Vysoká zahrada site near Dolní Věstonice, approximately 9 km north of Mikulov (Měřínský 1981a, 158; 1985, 207; Procházka 2009b, 130–134). Written documents indicate that Strachotín was apparently a castle of a higher order, with the territorial administration of princely tax collections, probably also from Mikulov (CDB I, no. 382, 361; no. 386, 370; Procházka 1993, 116–118, 123–125; 2009b, 134). This theory is supported by the nature of the preserved pottery of a Late Hillfort dating at Mikulov Château, parallels of which testify to clear ties to Moravian pottery production of the eleventh and twelfth century. Pottery of a similar nature and the same dating is documented in assemblages from the developed part of Brno (Procházka — Peška 2007), from Břeclav Château (Kordíovský 1987), from Kostice - Zadní hrád (Balcárková 2013) and also from settlement locations near Mikulov Pasohlávky (Unger 1984b), Šakvice - 'Štěpničky' (Unger 1981), Dolní Věstonice - 'gravel quarry' (Klíma 1985) and Přitluky (Novotný 1971).

Based on dating support in the form of dendrodates, the demise of the princely castle on Palace Hill in Mikulov can be assumed as early as the end of the eleventh century (the latest dating of wood to 1072) and during the course of the twelfth century. The demise of many territorial and second-line Moravian castles is assumed for the year 1200, e.g. Rokytná, Spytihněv, Pustiměř, Hrádek near Znojmo, Kramolín, Vysočany - Palliardi hillfort; in the studied area this primarily concerned Strachotín (Vysoká zahrada) and Drnholec castles (Procházka 1993, 130–132; 2009b, 107). New findings suggest that the predecessor to the stone castle at Mikulov could also have been abandoned in this phase.

Based on written reports and historical building research it is usually assumed that the earliest remains of the stone medieval castle in Mikulov come from the first thirty years of the thirteenth century (Novotný 1977, 215; Plaček 2001, 381–382; 2010, 106; Svoboda 2013, 48, 50–51). The first direct mentions tied to the beginnings of the Mikulov castle come from documents dating to the thirteenth century. One report dates to 1218 (CDB II, no. 373, 408), the second to 1249 (CDB IV. 1, no. 157, 258–259). Finds of high medieval pottery from the most recent excavation at Mikulov Château correspond to pottery that appears in Moravian settlement horizons at the earliest in the second third of the thirteenth century and in the fourteenth century (Fig. 12). Compared to the Late Hillfort pottery from trench S1, the high medieval ware is significantly more advanced and patently later. The majority of fragments are made from reduction-fired pottery; the difference between these horizons can be more than half a century. According to existing findings and the nature of preserved pottery, discontinuity of development can be assumed between the settlement horizon of Late Hillfort and high medieval dating. Finds of pottery from the preceding horizon (the 'Final Hillfort' period from the end of the twelfth and the first half of the thirteenth century) are missing entirely (Unger 1984a, 289–290; Procházka — Peška 2007, 169, 220–221). As the possibilities for archaeological excavation on Palace Hill in Mikulov are limited due to existing buildings, it is possible that pottery from the missing horizon is found at a different location at the site.

4. The testimony of written sources on the historical beginnings of Mikulov

Four false documents from the twelfth century are valuable sources for understanding the power and administrative relations along the Moravian-Austrian border, approximately between Břeclav and Znojmo (on the period context, see *Wihoda 2007; Jan 2000*). One document is allegedly the founding charter of the Stará Boleslav Chapter (*CDB I*, no. 382, 361–362; cf. most recently *Bistřícký 1993*). The second is an alleged charter for the Opatovice monastery issued in the name of King Vratislaus in 1073, though dated by palaeographic analysis to the twelfth century (*CDB I*, no. 386, 368–371, 370; cf. *Nový 1991*). Although the monastery in Třebíč was built at the very beginning of the twelfth century, the founding wasn't established in a charter until the end of this century (*Cosmae Pragenses Chronica Boemorum. Bretholz /Ed./ 1923, 258–259; Bláhová 2002; Fišer 2001, 5–65*). The importance of the Thaya River as a transportation artery and a border is also mentioned by Cosmas in his contemporary work (*Cosmae Pragenses Chronica Boemorum*, II. 35, 131 from 1082).

In connection with Mikulov, several older studies list as the original the 'pre-location' settlement at the same site, which became defunct with the construction of the medieval castle and the village below it – Pulín (*Richter 1971, 62–63; Novotný 1977, 214–215*). The authors of this work decided to dispel these discrepancies.

M. Zemek and J. Unger (*Unger — Zemek 1982, 110*) believe that Pulín and Pravlov, a settlement located only a few kilometres from Dolní Kounice, are one and the same; however, the majority of scholars assume that it was a settlement closer to Drnholec. The only testimony supporting the view of Zemek and Unger is a report by the chronicler Jarloch, who mentions that in 1185 a church that was burnt by advancing Bohemian troops was located at Pulm (probably Pulín) (*Letopis Jarlocha /Chronicles of Jarloch/. Emler /Ed./ 1875, 506*).

The situation is further complicated by a false document that is also the first certain report on Mikulov – the founding charter of the Kounice Premonstratensian monastery dated, evidently due to a mistake, to 1173 (*CDB I*, no. 400, 416). The charter specifies churches in the settlements of Kounice, Pulín, Novosedly, Mikulov, (Dolní) Dunajovice and Heřmanice, which were to have stood on the land of the noble Vilém of Pulín, the founder of the monastery, and were to have been part of the original founding act (most recently in *Vorálková 2011; Borovský 2005, 27–29*). At the same time, there is no doubt that the Dolní Kounice monastery was founded in 1183, as the circumstances of its establishment are also reported by an independent source from the beginning of the thirteenth century, *The Chronicles of Jarloch (Letopis Jarlocha /Chronicles of Jarloch/. Emler /Ed./ 1875, 476–477; cf. Kernbach 2010)*. Despite the fact that the founding charter in the form preserved today is clearly a falsification from a diplomatic perspective, it apparently contains only the properties that the monastery held in the 1270s. However, whether they were part of the original endowment is unknown.

Due to the fact that several of the settlements named in the Kounice falsification were located near one other (Mikulov, Dunajovice and perhaps also Novosedly), it would also be logical to place the mysterious Pulín in their vicinity. The Lichtenstein domain land register distinguishes between parts of Drnholec designated as 'DeutscheDrum' and 'Behemdrum' (cf. *Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930, 118–119*). Z. Charouz (1987) therefore surmised that Pulín is today's Drnholec, or one of the original medieval settlements within in its current territory. Charouz's conclusions seem to be the most probable solution (for a similar opinion, see *Jan 2010, 96, note 7 and 100–101, note 45*).

The name Mikulov appears again on 14 January 1249, when Lord Vilém of Drnholec and his brother Heřman, probably the grandsons of Vilém of Pulín, were to have ceded Mikulov, which was then given to the noble Henry of Lichtenstein by the king (*CDB IV. 1, no. 157, 258–259*). *Jindřich Šebánek (1973, 272–273)* believes that the document dated to January 1249 was created as a falsification using a later document. This conclusion is confirmed by the record-keeper of Vilém – who was not yet serving in the office of Ottokar II, as he was living in Rome at the time, perhaps until January 1249

(*Šebánek 1973, 272*). Undoubtedly genuine is the document by Ottokar's notary Arnold from 1 May 1262, which again designates Mikulov as 'property' (*CDB V. 1, no. 330, 490*), whereas the peace treaty from 6 May 1277 along with other later documents refer to the settlement as a fiefdom (*CDB V. 2, no. 836, 543*).

5. A probe into the structure of settlement in the eleventh and twelfth century in the immediate vicinity of Mikulov

Remains from the Slavic period are very sporadic in Mikulov; Great Moravian settlement was archaeologically documented by one settlement feature at the north edge of the town on the grounds of the barracks, while several fragments of Great Moravian pottery were recorded in Turoid Cave (*Klanicová 1999, 33–43; Kubín 2013, 44*). With the exception of Palace Hill, Late Hillfort period finds in the Mikulov cadastre are very rare. Existing studies on the history of Mikulov assume original and pre-location settlement in the area of today's Česká Street in Mikulov, southeast of the Church of St Wenceslaus (*Richter 1971, 61; Svoboda 2013, 46–47*). The land register from 1414 mentions Česká Lane ('Behemgassen'), from which the name of the entire street in Mikulov was probably derived and which was to have been located on the main route running from Vienna to Mušov and on to Brno (*Das Urbar Nikolsburg. Bretholz /Ed./ 1930, 4; Richter 1971, 61; Svoboda 2013, 47*). Since the structure of long-distance routes remained stable in the given region for the long term and the route in the given direction existed since proto-historic periods (*Měřínský 2009a, 325–331*), it is reasonable to assume more intensive settlement in Mikulov in the early medieval period. Settlement in the Middle Hillfort period was concentrated near and along the Thaya River. Development also continued at the majority of settlement locations into the Late Hillfort period. The area in the immediate vicinity of Mikulov to the south of the Thaya was practically unsettled in the Late Hillfort period (see *Fig. 19 (Kordiovský — Unger 1987, 91–95; Unger 1993, 119; Vágner 2013, 269–271)*). Mikulov was outside of the settlement structure of this period – it was an outpost in 'no man's land'.

Equally problematic is the issue of settlement in the Late Hillfort period from the Austrian side. Sufficient evidence is lacking for the designated historical phases in the northern part of Lower Austria. At least initially, the greatest colonisation efforts were made on the Austrian side beginning in the tenth century by the Passau Diocese through its Kremsmünster Abbey (*Havlík 1960, 77–84; Justová 1990, 148–150; Reichhalter — Kühnreiter — Kühnreiter 2005, 13–14*). The Babenbergs, who assumed the office of margrave of the Eastern March at the end of the tenth century, supported the settlement of the area north of the Danube and were responsible for the influx of a new population from the west. However, settlement in the studied area of the northern part of Weinviertel continued to be dominated by a Slavic population, assuming that the ethnic interpretation of local finds is correct. Nevertheless, this interpretation sheds no light on the power relations in this area (*Justová 1990, 148–150; Reichhalter — Kühnreiter — Kühnreiter 2005, 13–14*).

A very low concentration of occupation and secular settlements is also recorded during the eleventh and twelfth centuries in the area south of Mikulov in Austrian territory, i.e. in the northern part of today's Weinviertel (see *Fig. 19*). The closest larger number of settlement locations were recorded in the area surrounding Mistelbach, which is located 27 km in a straight line from Mikulov (*Reichhalter — Kühnreiter — Kühnreiter 2005, 15–17*). The existing settlement structure of the Slavic period in Lower Austria was primarily recorded from an archaeological perspective only by surface collections and occasional excavations. Still lacking are intensive systematic archaeological excavations tracing Slavic settlement, especially of a rural character. The selection of sites with remains of settlement activities in the Late Hillfort period in Austrian and Moravian territory is presented in *Fig. 19*, which highlights the importance of Mikulov as an advanced point in 'no man's land'.

6. Conclusion

Searching for the border as an imaginary location on the map is a misguided effort for the early medieval period. Instead, it should be seen as an important part of the process of forming space by

the ruling powers and an aspect of the creation of regional identity. A group's need to demarcate itself geographically grew out of the possibilities of the emerging territory and from efforts to strengthen the cohesion of its population.

The relations and territorial claims of the elite in the studied contact zone of Moravians and Bavarians began to take more distinct shape in the second third of the eleventh century. Both sides began to build a line of castles along the imaginary border in an attempt to establish the boundary of their influence and to safeguard their territorial interests. Space was created between them with a lower intensity of settlement, the ties of which to either Moravia or the Eastern March then began to be resolved. This territory was claimed by both sides for most of the second half of the eleventh century. Mikulov was also located in this contact zone, although the assumed castle residence on Palace Hill did not correspond to the line of defence points on either the Moravian or Austrian side and instead represented an advanced point in 'no man's land'.

Archaeological excavations at Mikulov Château have confirmed the presence of early medieval settlement activity on Palace Hill in the form of occupation layers with Late Hillfort pottery consistent with the nature of late eleventh and twelfth century pottery. A 3 m high profile documented in trench S1 in 2012 captured complicated stratigraphic relationships on Palace Hill dating from prehistoric times up to the Middle Ages. Layers with Late Hillfort pottery were directly on top of an occupation layer with prehistoric pottery. Late Hillfort contexts made up thick stratified layers characterised by destruction and fire dated primarily by pottery as well as dendrodates derived from cinder samples to the late eleventh century and the twelfth century. The Late Hillfort layers were covered by high medieval layers. Excavations on Palace Hill did not demonstrate the presence of settlement activities from the earlier phases of the Early Middle Ages; the earliest medieval remains are tied to the second half of the eleventh century. Settlement from earlier phases (tenth century) must be sought at other locations in Mikulov, as Palace Hill was apparently still unoccupied in this period.

The dendrochronological analysis of cinder samples determined only the *terminus post quem* for the remains of wooden elements and the related contexts in the last thirty years of the eleventh century, with the latest date of the wood being 1072. The remains of the structure that was probably built on Palace Hill sometime after this date has been preserved as debris in the form of layers of stones and burnt wood; this assumed structure can be chronologically tied to the predecessor of the stone castle in Mikulov. Numerous indicators in the nature of the destruction layers also make it possible to consider the debris of fortifications.

In connection with events after 1072 (the latest dating for a wood sample), which also include the Battle of Mailberg in 1082, and the policies of both lands in the studied contact zone between the Bavarian Eastern March and Přemyslid Moravia, the authors of this work believe that a smaller hillfort or castle was built in Mikulov sometime in the second half of the eleventh century to guard the land route connecting the Danube and Thaya regions and which was a gateway to Moravia. The authors assume that the castle in Mikulov was established on the initiative of the Moravian princely class during the second or third phase in the construction of defence points on the Thaya River, forming an imaginary border line with the Bavarian Eastern March. The princely castle in Mikulov was most probably subordinate to and served Strachotín Castle located in Vysoká zahrada near Dolní Věstonice. Earlier studies pointed out the connection between Mikulov and the line of castles on the Thaya River (Procházka 1993, 118, 128–129; 2009b, 104, 106–107; Plaček 2010, 106).

Speaking in favour of the Moravian founding of the princely castle in Mikulov are finds of preserved pottery, the nature of which is consistent with Moravian Late Hillfort pottery production from the second half of the eleventh century and the twelfth century. Parallels can be observed at numerous Moravian sites, including those in close proximity to Mikulov (Brno: Procházka — Peška 2007; Břeclav: Kordiovský 1987; Kostice - Zadní hrůd: Balcárková 2013; Pásohlávky: Unger 1984b; Šakvice - 'Štěpničky': Unger 1981; Dolní Věstonice - 'gravel quarry': Klíma 1985; Přitluky: Novotný 1971).

Distinct similarities in the nature of pottery have not been found at Austrian sites from this period.

As no mention is made of the princely castle in Mikulov in early documents, it is necessary to work with evidence in documents that, for example, declare the collection of taxes: tolls, duties and tax from the bridges and fords across the Thaya, which suggest the existence of a route running to the Danube region and the Vienna Basin, and along which the princely castle in Mikulov was probably located. However, Vienna did not become an important centre until the course of the twelfth century, and reliable information on the route northward from Vienna with a stop in Mikulov comes only in the Late Middle Ages, at which point the stone castle already stood on Palace Hill (see the Mikulov route – Vermouzek 1982). Direct mentions of Mikulov appear in false medieval documents, and a study of historical sources suggests that Mikulov cannot be connected with Pulín.

They were probably two distinct sites, with Pulín, based on the most recent findings, located near Drnholec. Moreover, the false charter for the Dolní Kounice monastery names both Mikulov and Pulín as being next to one another.

The results of excavations on Palace Hill suggest that it is probable that the demise of the princely castle, i.e. the predecessor to the medieval stone castle, was caused by fire. Archaeological sources and general dendrodates indicate that the blaze occurred at the end of the eleventh century or during the twelfth century. However, it has not yet been possible to prove the continual connection between the remains of the medieval stone castle and Late Hillfort contexts. High medieval pottery documented by the most recent excavations on Palace Hill is characterised by considerably later elements typical for the pottery from the end of the thirteenth century and the fourteenth century. Assemblages from Mikulov Château are lacking pottery that characterises thirteenth-century development, especially the first half of the century, which is when the stone medieval castle is thought to have been built. Based on written documents and historical building research, the earliest remains of the stone medieval castle in Mikulov have been dated thus far to the first thirty years of the thirteenth century (Novotný 1977, 215; Plaček 2001, 381–382; 2010, 106; Svoboda 2013, 48, 50–51). A certain hiatus is assumed between the demise of the Late Hillfort predecessor and the building of the stone castle.

Based on existing excavations on Palace Hill, the historical beginnings of Mikulov can be linked to the Late Hillfort period, when the Moravian elite probably built a princely castle after the middle of the eleventh century, as an advanced point in 'no man's land' to guard the contact zone between the Bavarian Eastern March and the Přemyslid principality.

English by David J. Gaul,
proofreading by Zuzana Maritzová

Prameny

AAM:

Oefele, E. L. B. von /Ed./ 1891: *Annales Altahenses maiores*. MGH SRG 4. Hannover.

Annales Melicenses:

Wattenbach, W. /Ed./ 1851: MGH SS 9. Hannover, s. 480–501.

CDB I:

Friedrich, G. /Ed./ 1904–1907: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*. Praha.

CDB II:

Friedrich, G. /Ed./ 1912: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II*. Praha.

CDB III. 1:

Friedrich, G. /Ed./ 1942: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III. 1*. Praha.

CDB III. 3:

Friedrich, G. — Bistřický, J. — Kristen, Z. /Edd./ 2000: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III. 3*. Olomouc.

CDB IV:

Šebánek, J. — Dušková, S. /Edd./ 1962: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV*. 1. Praha.

CDB V. 1:

Šebánek, J. — Dušková, S. /Edd./ 1974: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V*. 1. Praha.

CDB V. 2:

Šebánek, J. — Dušková, S. /Edd./ 1981: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V*. 2. Praha.

Cosmae Pragensis Chronica Boemorum:

Bretholz, B. /Ed./ 1923: MGH SRG N. S. 2. Berlin.

Das Urbar Nikolsburg:

Bretholz, B. /Ed./ 1930: *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsberg, Rabensberg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*. Reichenberg – Komotau.

Die Reichschronik des Annalista Saxo:

Nass, K. /Ed./ 2006: MGH SS 37. Hannover.

DK II.:

Bresslau, H. /Ed./ 1909: *Diplomata Conradi II*. MGH DD 4. Hannover – Leipzig.

DH II.:

Bresslau, H. /Ed./ 1900–1903: *Diplomata Heinrici II. et Arduini*. MGH DD 3. Hannover.

DH III.:

Bresslau, H. — Kehr, P. F. /Edd./ 1931: *Diplomata Heinrici III*. MGH DD 5. Berlin.

DH IV. 2:

Gladiss, D. von /Ed./ 1959: *Diplomata Heinrici IV.*, 2. MGH DD 6. 2. Hannover.

DH V.:

Thiel, M. — Gawlik, L. /Edd./: *Diplomata Heinrici V*. MGH DD 7; <http://www.mgh.de/ddhv> (nahlédnuto 1. 6. 2015).

FRA II.:

Fischer, M. /Ed./ 1851: *Codex traditionum ecclesiae collegiatae Claustro-neoburgensis*. Wien.

Letopis Jarlocha:

Emler, J. /Ed./ 1875: FRB 2. Praha, 461–516.

Moravské a slezské listiny:

Bistřícký, J. a kol. /Edd./ 1991:

Bistřícký, J. — Spurný, F. — Václavěk, L. — Zemek, M. /Edd./: *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archívu ve Vaduzu, 1173–1380, I.* (= Knižnice Jižní Moravy 13.). Brno.

NÖUKB:

Zehetmayer, R. — Weltin, D. — Weltin, M. — Marian, G. — Mochty-Weltin, Ch. /Edd./ 2013: *Niederösterreichisches Urkundenbuch II. 1–2 (1078–1158)*. St. Pölten.

Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon:

Holtzmann, R. /Ed./ 1935: MGH SRG N. S. 9. Hannover.

Vita Altmanni:

Wattenbach, W. /Ed./ 1856: MGH, Scriptores 12. Hannover, s. 226–243.

Literatura

Auer, L. 1976:

Zum Kriegswesen unter den früheren Babenberger. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich NF 42, 9–25.

Balcárková, A. 2013:

Povelkomoravská a mladohradištní keramika datovaná mincemi z Kotic - Zadního hrúdu. Archeologické rozhledy 65, 786–824.

Bistřícký, J. 1966:

Spor o mikulovský patronát počátkem 14. věku. Jižní Morava 2, 40–43.

Bistřícký, J. 1993:

Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnícké listiny. Vlastivědný věstník moravský 45, 131–137.

Bláhová, M. 2002:

Tzv. zakládací listina třebíčského kláštera. Funkce a hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. In: Jan, L. — Obšusta, P. /red./: *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči (= Disputationes Moraviae 3)*. Brno, 97–111.

Borovský, T. 2005:

Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Brno.

Cook, E. R. — Kairiūkštis, L. A. /Eds./ 1990:

Methods of Dendrochronology. International Institute for Applied System Analysis, 393 pp.

Černohorský, K. 1965:

K problematice Dolních Věstonic v časném středověku. Časopis moravského muzea 50, 63–107.

Dopsch, H. 1971:

Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft. Carinthia 161, 95–123.

Drabek, A. M. 1966:

Die Waisen. Eine niederösterreichisch-mährische Adelsfamilie unter Babenberger und Přemysliden. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 124, 292–332.

Dušková, S. 1973:

K listině dolnokounického kláštera. In: IV. Mikulovské sympóziu 1972. Velká Morava a feudální společnost 9.–13. století se zřetelem k jižní Moravě. Mikulov, 278–280.

Dvořák, T. 2013:

Konec německého Mikulova; Mikulov v období komunistické diktatury. In: Svoboda, M. a kol.: *Mikulov. Dějiny moravských měst*. Praha, 221–268.

Eigmüller, M. — Votruba, G. /red./ 2006:

Grenzsoziologie. Die politische Strukturierung des Raumes. Wiesbaden.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 1977:

Das Fundmaterial des Hausbergs zu Gaiselberg, NÖ. *Archaeologia Austriaca* 61/62, 209–336.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2000:

Die Burg auf der Flur Sand und die Burg Raabs, NÖ. *Neue Historische Erkenntnisse durch die Archäologie. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 16, 49–77.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2001:

Keramik des 9. bis 12. Jahrhunderts in Ostösterreich. In: Endres, W. — Spindler, K. /eds./: *Beiträge vom 31. Internationalen Hafnerei Symposium auf Schloss Maretsch. Nearchos* 12, 35–41.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2003:

Zur Keramik des 9.–11. Jh. aus Niederösterreich. *Budapest Régiségei* 37, 29–38.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2006:

Archäologische Forschungen in der Burg Raabs an der Thaya, Niederösterreich. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 22, 15–49.

Felgenhauer-Schmiedt, S. 2008:

Die Burganlage „Sand“ bei Raabs an der Thaya – ein Zentrum

ohne Hinterland? In: Poláček, L. /Hrsg./: Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VI. Brno, 327–336.

Fišer, R. 2001:

Kláster uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství. Brno.

Fojtík, P. — Švecová, R. 2003–2004:

Nález tzv. tkacího hřebenu z katastru obce Lešany, olomoucký kraj. SPFFBU M 8–9, 229–243.

Gaisbauer, I. 2006:

Mittelalterliche Keramik vom Wildpretmarkt im 1. Wiener Gemeindebezirk, Fundort Wien 9, 152–181.

Galuška, L. 2009:

K otázce osídlení Starého Města – Veligradu v době po zániku Velké Moravy. Mladohradištní keramika z lokality „Na zahrádkách“. *Archaeologica historica* 34, 605–638.

Goš, V. 1970:

K poznání vývoje mladohradištní keramiky na severní Moravě. *Sborník Národního muzea v Praze, A – historie* 24, 39–43.

Goš, V. 1977:

Slovanská keramika 10.–13. století na severní Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 29, 291–303.

Goš, V. — Karel, J. 1979:

Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. *Archeologické rozhledy* 31, 163–175.

Grünseisen, J. — Vágner, M. 2012:

Závěrečná zpráva z geofyzikálního průzkumu – georadar. Mikulov – zámek – Horní nádvoří. Brno.

Hardt, M. 2000:

Linien und Säume, Zonen und Räume an der Ostgrenze des Reiches im frühen und hohen Mittelalter. In: Pohl, W. — Reimitz, H. /red./: Grenze und Differenz im frühen Mittelalter. *Forschungen zur Geschichte des Mittelalters* 1. Wien, 39–56.

Havlík, L. 1960:

K otázce hranice jižní Moravy v době Boleslava Chrabrého: Příspěvek k česko-polským vztahům na počátku 11. století. In: *Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii: Studia z dziejów polskich i czechosłowackich*. Wrocław, 73–91.

Helmolt, H. 1896:

Entwicklung der Grenzlinie aus dem Grenzsäume im alten Deutschland. *Historisches Jahrbuch* 17, 235–264.

Hirsch, H. 1937:

Die Entstehung der Grenze zwischen Niederösterreich und Mähren. *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung* 1, 856–866.

Hosák, L. 1967:

Kolonizace dyjskosvrateckého úvalu. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 42. Praha.

Hrubý, V. 1957:

Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě. *Památky archeologické* 48, 118–217.

Charouz, Z. 1987:

Znovu k tzv. zakládací listině kláštera dolnokounického. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídlišť a sídelní struktury na jižní Moravě 23. a 24. října 1986. Praha, 181–184.

Jan, L. 2000:

Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno.

Jan, L. 2004:

Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby hu-

sitské. In: Svoboda, M.: Mikulovská sympozia: XXVII. Mikulovské sympozium 2004. Vývoj církevní správy na Moravě 12.–13. října 2004. Brno, 7–20.

Jan, L. 2010:

Utváření hranice na jihovýchodní Moravě ve středověku. In: Svoboda, M.: Mikulovská sympozia: XXX. Mikulovské sympozium 2008. Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské 22.–23. října 2008. Brno, 95–104.

Janiš, D. 2013:

Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku. Brno.

Jelínková, D. 1980a:

Zjišťovací výzkum v severovýchodní části katastru obce Drnholec (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů* 22/1977, 106–108.

Jelínková, D. 1980b:

Výsledky zachraňovacích akcí na katastru obce Brod nad Dyjí ve výzkumné sezóně 1978 (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů* 23/1978, 62–63.

Jelínková, D. 1981:

Archeologické výzkumy na stavbě vodního díla na Dyji u Nových Mlýnů. *Zachraňovací výzkum v severovýchodní části obce Drnholec. Jižní Morava* 17, 194–197.

Jelínková, D. 1982:

Nové výsledky zachraňovacího výzkumu v Drnholci (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů* 25/1980, 58–59.

Jelínková, D. 1991:

Archeologické lokality na katastru obce Brod nad Dyjí (01264). *Jižní Morava* 27, 121–126.

Jelínková, D. 1999:

Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. *Katalog*. Brno.

Jelínková, D. 2003:

Archeologické lokality na katastrech obcí Dolní Dunajovice a Drnholec. *Jižní Morava* 39, 153–165.

Justová, J. 1990:

Dolnorakouské Podunají v raném středověku. *Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století*. Praha.

Kalhous, D. 2008:

K významu sirmijské a apoštolské tradice při formování episkopální organizace na Moravě. In: Galuška, L. — Kouřil, P. — Mitáček, J. /red./: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno, 43–52.

Kalhous, D. 2012:

Anatomy of a Duchy. The Social and ecclesiastical structures of Early Přemyslid Bohemia. Leiden – New York.

Kalhous, D. 2015:

Vrcholně středověká tradice o Velké Moravě. K instrumentalizaci historické tradice. In: Vepřek, J. /red./: *Velká Morava a velkomoravská staroslověnština*. Olomouc, 90–120.

Kalhous, D. et al. 2009:

Kalhous, D. — Kopal, P. — Moravcová, I. — Polanský, L.: Přemyslovská dynastie. In: Sommer, P. — Třeštík, D. — Žemlička, J. /eds./: *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha, 541–575.

Kernbach, A. 2010:

Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. *K dějepisectví přemyslovského období*. Brno.

Klanicová, E. 1999:

Pravěké a raně historické osídlení Mikulova, *RegioM*, 33–43.

Klanicová, E. — Peška, J. — Vitula, P. 1994:

Archeologické lokality na katastru obce Bulhary (01616). *Jižní Morava* 30, 205–224.

Klápště, J. 1999:

Příspěvek k povaze svědectví středověkých artefaktů: úzký kosťený hřeben a možnosti jeho výpovědi. In: Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikultúrne vzťahy a kontexty (Zborník k životnému jubileu Tatiány Štefanovičovej), 364–384.

Klíma, B. 1985:

Hradištní osada u Dolních Věstonic, okr. Břeclav. Archeologické rozhledy 37, 27–48.

Kolář, T. — Kyncl, T. — Rybníček, M. 2012:

Oak chronology development in the Czech Republic and its teleconnection on a European scale. Dendrochronologia 30 (3), 243–248.

Konečný, L. 1987:

K otázce lokalizace Pulína. In: XVI. Mikulovské sympóziu 1986. Vývoj obydlí, sídlišť a sídelní struktury na jižní Moravě 23. a 24. října 1986. Praha, 175–180.

Konečný, L. 1988:

K nejstarším dějinám Drnholecka. Jižní Morava 24, 149–155.

Kordiovský, E. 1987:

Břeclavský zámek (Archeologické nálezy). Sbírkový Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov.

Kordiovský, E. — Unger, J. 1987:

Přehled vývoje osídlení na území břevclavského okresu od příchodu Slovanů do roku 1980. In: XVI. Mikulovské sympóziu 1986. Vývoj obydlí, sídlišť a sídelní struktury na jižní Moravě 23. a 24. října 1986. Praha, 89–107.

Kouřil, P. 2003:

Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. In: Dějiny ve věku nejistot, 110–146.

Kouřil, P. 2009:

Velká Morava. In: Sommer, P. — Třeštík, D. — Žemlička, J. /eds./: Přemyslovci. Budování českého státu. Praha, 100–105, 108–121.

Kubín, P. 2013:

Krajina a osídlení před založením města. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. Dějiny moravských měst. Praha, 36–44.

Kupfer, E. 1999:

Der ältere babenbergische Grundbesitz in Niederösterreich und die Bedeutung der Königsschenkung für die Entstehung der landesfürstlichen Macht. In: Rosner, W. /Hg./: Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung. Studien und Forschung aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 26. St. Pölten, 17–65.

Krabath, S. 2001:

Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen. In: Internationale Archäologie 63. Rahden/Westfalen.

Krzemieńska, B. 1999:

Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století. 2. přehledné vyd. Praha.

Lindermayer, T. 2008:

Siedlungsgeschichte an der Pulkau – Von den Anfängen bis zum Ende des Hochmittelalters. (Nepublikovaná magisterská práce uložena na Universitát Wien). Wien.

Luhmann, N. 2006:

Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie. Nachdr. 12. Aufl. Frankfurt am Main.

Lysý, M. 2004:

Politika českého kniežata Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku. Historický časopis 52, 451–468.

Macháček, J. 2001:

Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.

Macháček, J. et al. 2013:

Macháček, J. — Balcárková, A. — Dresler, P. — Milo, P.: Archeologický výzkum raně středověkého sídliště Kostice – Zadní hrád v letech 2009–2011. Archeologické rozhledy 65, 735–775.

Matla-Kozłowska, M. 2008:

Pierwsi Przemysłidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Expansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania. In: Poznańskie Studia Historyczne 19. Poznań, 400–452.

Melzer, G. 1982:

Archäologische Untersuchung der Burganlage Hardegg, NÖ. Fundberichte aus Österreich 21, 37–58.

Měřínský, Z. 1981a:

Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady). Archaeologica historica 6, 147–197.

Měřínský, Z. 1981b:

Archeologické výzkumy na stavbě vodního díla na Dyji u Nových Mlýnů. Archeologický výzkum hradiště „Petrova louka“ u Strachotína. Jižní Morava 17, 204–206.

Měřínský, Z. 1985:

Archeologická topografie katastrálních území obcí v oblasti vodního díla Nové Mlýny. Jižní Morava 21, 205–220.

Měřínský, Z. 1986:

Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů. Památky archeologické 77, 18–80.

Měřínský, Z. 2001:

Počátky břevclavského hradu. In: Město Břeclav. Vyd. 1. Břeclav – Brno, 118–130.

Měřínský, Z. 2006:

Befestigte Zentren der frühen Přemysliden-Periode in Mähren und Schlesien (Thesen). Archaeologica historica 31, 55–56.

Měřínský, Z. 2009a:

České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.

Měřínský, Z. 2009b:

Morava součástí přemyslovského státu. In: Sommer, P. — Třeštík, D. — Žemlička, J. /eds./: Přemyslovci. Budování českého státu. Praha, 219–227, 230–239.

Měřínský, Z. 2010:

Jihomoravská hranice spojující a rozdělující. In: Svoboda, M.: Mikulovská symposia: XXX. Mikulovské sympóziu 2008. Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské 22.–23. října 2008. Brno, 7–47.

Měřínský, Z. — Zumpfe, E. 2004:

Die Südmährische Grenze – verbindend und trennend (Thesen). Archaeologia historica 29, 77–80.

Mitscha-Märheim, H. /red./ 1974:

Mistelbach: Geschichte I. Mistelbach.

Mitterauer, M. 1960:

Slawischer und bayrischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit. Carinthia 150, 693–726.

Neugebauer, J. W. — Parisch, F. — Verginis, S. 1995:

Die Burgruine Falkenstein in Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich 34, 437–460.

Novotný, B. 1971:

Výzkum vesnického sídliště z pozdní doby hradištní u Přitluku (okres Břeclav). In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve

světle archeologických výzkumů I Uherské Hradiště, 117–154.

Novotný, B. 1976:

Záchraný výzkum zaniklého středověkého dvorce a chat u Ša-
kvic (o. Břeclav). *Archaeologica historica* 1, 61–88.

Novotný, B. 1977:

Počátky raně středověkého osídlení v prostoru Mikulova na
Moravě a jeho hradu. *Archaeologica historica* 2, 211–218.

Nový, R. 1991:

Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů
a kapitul do konce 12. století. *Studia mediaevalia Pragensia* 2,
125–146.

Peška, J. — Unger, J. 1993:

Jungburgwallzeitliche Befestigung bei Dürnholz, Bez. Břeclav
(Lundenburg) in Mähren. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie
in Österreich* 9, 139–145.

Plaček, M. 1992:

Hrady středního Podyjí. *Archaeologica historica* 17, 189–204.

Plaček, M. 2001:

Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.
Praha.

Plaček, M. 2010:

Proměny přemyslovské pevnostní linie v Podyjí a jejího rakou-
ského pendantu. In: Svoboda, M.: Mikulovská sympozia: XXX.
Mikulovské sympozium 2008. Hranice na jižní Moravě a její
obrana od doby římské 22.–23. října 2008. Brno, 105–121.

Pohl, W. 1998:

Conceptions of ethnicity in early medieval studies. In: Little, L. K.
— Rosenwein, B. H. /Eds./: *Debating the Middle Ages. Issues
and readings.* Oxford, 15–24.

Pohl, W. 2000:

Soziale Grenzen und Spielräume der Macht. In: Pohl, W. —
Reimitz, H. /red./: *Grenze und Differenz im frühen Mittel-
alter. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters* 1. Wien,
11–18.

Pohl, W. 2001:

Frontiers in Lombard Italy: The laws of Ratchis and Aistulf. In:
Pohl, W. — Wood, I. — Reimitz, H. /red./: *The Transformation
of Frontiers – From Late Antiquity to the Carolingians.* Leiden
– Boston, 117–141.

Poláček, L. 1994:

Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik
aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmä-
hren. In: Staňa, Č. /Hrsg./: *Slawische Keramik in Mitteleuropa
vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in
Mikulčice I.* Brno, 243–263.

Poulik, J. 1950:

Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.

Prinz, F. 1991:

Die Grenzen des Reiches in fröhalsalischer Zeit: Ein Struktur-
problem der Königsherrschaft. In: Weinfurter, S. /Hrsg./: *Die
Salier und das Reich. Salier, I, Adel und Reichsverfassung.* Sig-
maringen, 159–174.

Procházka, R. 1984:

Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech.
Archeologické rozhledy 36, 430–442.

Procházka, R. 1993:

K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11. a 12. století na Mo-
ravě. In: *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII wieku w
Europie Środkowo-Wschodniej.* Wrocław, 109–141.

Procházka, R. 2009a:

Moravská keramika kolem r. 1000 – otázka kontinuity a změny.
Spotkania Bytomskie 6. Wrocław.

Procházka, R. 2009b:

Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku
v raném středověku. Brno.

Procházka, R. — Drechsler, A. — Schenk, Z. 2006:

Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8.–12. stol.) – sou-
časný stav poznání. *Archeologické rozhledy* 58, 668–694.

Procházka, R. — Peška, M. 2007:

Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století.
Přehled výzkumů 48, 143–270.

Rebkowski, M. /red./ 1996:

Archeologia sredniowiecznego Kolobrzegu, tom I. Kolobrzek.

Reichhalter, G. — Kühtreiber, K. — Kühtreiber, T. 2005:

Burgen Weinviertel. Wien.

Reimitz, H. 2001:

Conversion and Control. The Establishment of Liturgical
Frontiers in Carolingian Pannonia. In: Pohl, W. — Wood, I. —
Reimitz, H. /red./: *The Transformation of Frontiers – From
Late Antiquity to the Carolingians.* Leiden – Boston, 189–
207.

Richter, V. 1971:

Mikulov. Brno.

Rybníček, M. 2004:

Dendrochronologická analýza krovu kostela Nanebevzetí Pa-
ny Marie a Sv. Ondřeje ve Starém Hobzí. *Acta univ. agric. et
silvic. Mendel. Brun.* LII, No. 5, 155–168.

Salašová, Y. 2013:

Krajina Mikulova. In: Svoboda, M. a kol.: *Mikulov. Dějiny mo-
ravských měst.* Praha, 321–332.

Sedlmayer, H. 2002:

Hoch- und spätmittelalterliche sowie neuzeitliche Keramik der
Grabungen 1996–1997 in Mautern a. d. Donau. In: Groh, S. —
Sedlmayer, H. /eds./: *Forschungen im Kastell Mautern – Fa-
vianis. Die Grabungen der Jahre 1996 und 1997.* Wien, 392–
412.

Sedlmayer, H. 2013:

Transformation von Zentrum und Peripherie: Vom römi-
schen Favianis zur frühmittelalterlichen civitas Mutarensis
(Mautern an der Donau/Österreich). In: Ettel, P. — Werther, L.
/Hrsg./: *Zentrale Orte und zentrale Räume des Frühmittel-
alters in Süddeutschland. Tagung des Römisch-Germanischen
Zentralmuseums Mainz und der Friedrich-Schiller-Universität
Jena, 7.–9. 10. 2011, Bad Neustadt an der Saale. Tagungs-
band RGZM 18.* Mainz, 193–216.

Severin, K. 2001:

Metodika hledání středověkých cest. *Staré stezky* 6, 15–16.

Scharrer-Liška, G. 2007:

Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa und ihr
Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte. Forschungsstand – Hypo-
thesen – offene Fragen. *Monographien des Römisch-Germa-
nischen Zentralmuseums*, Band 68. Mainz.

Schmauder, M. 2000:

Überlegungen zur östlichen Grenze des karolingischen Reiches
unter Karl dem Grossen. In: Pohl, W. — Reimitz, H. /red./:
*Grenze und Differenz im frühen Mittelalter. Forschungen zur
Geschichte des Mittelalters* 1. Wien, 57–97.

Schmidt-Wiegand, R. 1991:

Marca. Zu den Begriffen „Mark“ und „Gemarkung“ in den
Leges Barbarorum. In: Schmidt-Wiegand, R.: *Stammesrecht*

- und Volkssprache. Ausgewählte Aufsätze zu den Leges Barbarorum. Weinheim, 335–352.
- Schneider, R. 1994:*
Lineare Grenzen vom frühen bis zum späten Mittelalter. In: Haubrichs, W. — Schneider, R. /red./: Grenzen und Grenzregionen — Frontières et régions frontalières — Borders and Border Regions. Saarbrücken, 51–68.
- Schuster, E. 1994:*
Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen. 3. Teil. Ortsnamen von N bis Z. Wien.
- Schwarz, E. 1931:*
Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München – Berlin.
- Staňa, Č. 1960:*
Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Lišně. Památky archeologické 51, 240–293.
- Staňa, Č. 1998a:*
Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: Poláček, L.: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Natuwissenschaftliche Untersuchungen. Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Brno, 87–125.
- Staňa, Č. 1998b:*
Polské prvky v raně středověké keramice na Moravě. In: Kóčka-Krenz, H. — Łosiński, W. /eds./: Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum. Poznań, 273–287.
- Svoboda, M. 2013:*
Počátky města a příchod Lichtenštejnů. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. Dějiny moravských měst. Praha, 45–51.
- Szameit, E. 1989:*
Der Krottenturm. Eine mittelalterliche Burganlage bei Zwentendorf, BH Tulln, Niederösterreich. Archaeologia Austriaca 73, 137–166.
- Šebánek, J. 1973:*
Jak se stali Liechtensteini mikulovskými pány? In: IV. Mikulovské sympóziu 1972. Velká Morava a feudální společnost 9.–13. stol. se zřetelem k jižní Moravě. Mikulov, 270–275.
- Šrámek, J. 2012:*
Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově: příspěvek k diskusi o fundační činnosti raně české šlechty ve 12. století. Havlíčkovobrodsko 26, 7–73.
- Šrámek, J. 2013:*
Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě v moderním historiografickém paradigmatu i v pramenech domácí proveniencce 12. až 14. věku. In: Historica Olomucensia 44, 11–41.
- Štefan, I. 2014:*
Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států. Archeologické rozhledy 66, 141–176.
- Teplý, J. 1996:*
Pernštejnové ve 13.–14. století. Pardubice.
- Trampota, F. 2009:*
Zámek – Horní nádvoří. NZ č. j. 3337/13: Nálezová zpráva uložena na AÚ AVČR v Brně pod č. j. 3337/13.
- Třeštík, D. 1988:*
Lauentenburch: o jménu velkomoravského Pohanska. Časopis Matice moravské 107, 281–292.
- Třeštík, D. 2001:*
Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871. Praha.
- Unger, J. 1981:*
Hradištní a středověká osada u Šakvic, okr. Břeclav. Archeologické rozhledy 33, 55–87.
- Unger, J. 1984a:*
Základní horizonty keramiky 12.–15. století na soutoku Jihlavy a Svatky. Archeologické rozhledy 36, 288–296.
- Unger, J. 1984b:*
Sídliště z mladší a pozdní doby hradištní v katastru Pasohlávek. Jižní Morava 20, 133–140.
- Unger, J. 1993:*
Změny struktury osídlení ve 12. až 14. století na jižní Moravě. Archaeologica historica 24, 119–139.
- Unger, J. — Zemek, M. 1982:*
Z osudů nedávno zaniklého Mušova, Jižní Morava 18, 103–110.
- Ungerman, Š. 2007:*
Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích - Na pískách. (Dizertační práce uložena na ÚAM FF MU v Brně). Brno.
- Ungerman, Š. 2010:*
Počátky mladohradištních pohřebišť na Moravě. In: Ungerman, Š. — Přichystalová, R.: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám. Praha, 220–239, 814–817.
- Ungerman, Š. 2011:*
Schwertgurte des 9. bis 10. Jahrhunderts in West- und Mitteleuropa. In: Macháček, J. — Ungerman, Š.: Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn, 575–608.
- Ungerman, Š. 2012:*
Archeologický výzkum pohřebiště v Dolních Věstonicích - Na Pískách. In: Jarošová, I. — Fojtová, M. — Tvrđý, Z.: Antropologická analýza raně středověké populace z Dolních Věstonic - Na Pískách. Anthropos 34. Brno, 11–20.
- Ungerman, Š. 2014:*
Die Anfänge der jungburgwallzeitlichen Gräberfelder in Südmähren. In: Zehetmayer, R. - Die Babenbergermark um die Jahrtausendwende. Zum Millenium des heiligen Koloman. Die Vorträge des 32. Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde. Stockerau, 2. bis 4. Juli 2012. NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 16. St. Pölten, 221–265.
- Urbánková, K. — Zapletalová, D. 2003:*
Polní ulice – předchůdkyně císařské silnice? Průběh tzv. mikulovské, respektive vídeňské cesty pravobřežním Starého Brna. Brno v minulosti a dnes 17, 79–96.
- Vágnér, M. 2013:*
Vývoj sídelní struktury jižní Moravy od příchodu Slovanů do 13. století. (Magisterská diplomová práce uložena na ÚAM FF MU v Brně). Brno.
- Vermouzek, R. 1982:*
Mikulovská cesta. Jižní Morava 18, 86–102.
- Vorálková, M. 2011:*
Klášter v Dolních Kounicích do poloviny 14. století. (Bakalářská diplomová práce uložena na HÚ FF MU v Brně). Brno.
- Wawruschka, C. 2009:*
Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich. In: Friesinger, H.: Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 68. Wien, 5–205.
- Weltin, M. 1975:*
Die „Laaer Briefsammlung“. Eine Quelle zur inneren Geschichte Österreichs unter Ottokar II. Přemysl. Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 21. Wien.

Wihoda, M. 1997:

Znojemští úředníci v politickém a mocenském systému přemyslovské monarchie. In: Znojemska rotunda ve světle vědeckého poznání. Vědecká konference, Znojmo 23.–25. 9. 1996. Sborník příspěvků. Znojmo, 18–45.

Wihoda, M. 2007:

Vladislav Jindřich. Brno.

Wihoda, M. 2010:

Morava v době knížecí 906–1197. Praha.

Wihoda, M. v tisku:

„Unius hominum delectio fit totius Europae contritio“. Druhý život mojmírovských knížat. In: Macháček, J. — Wihoda, M. /red./: Záhada hrobu H 153 v rotundě na Pohansku u Břec-

lavi. Dialog archeologie a historie nad koncem Velké Moravy. Praha: NLN.

Wolfram, H. 2001:

The creation of the Carolingian frontier system c. 800. In: Pohl, W. — Wood, I. — Reimitz, H. /red./: The Transformation of Frontiers – From Late Antiquity to the Carolingians. Leiden – Boston, 233–245.

Wolverton, L. 2015:

Cosmas of Prague. Narrative, Classicism, Politics. The Catholic University Press. Washington D. C.

Žemlička, J. 1990:

K počátkům a rozrodu Hradišticů. Folia historica Bohemica 13, 7–41.

Mgr. Adéla Balcárková, Ústav archeologie a muzeologie FF MU, A. Nováka 1, CZ 602 00 Brno;
e-mail: 110365@mail.muni.cz

Mgr. David Kalhous, Ph.D., Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., Čechyňská 363/19, CZ 602 00 Brno;
e-mail: kalha@centrum.cz